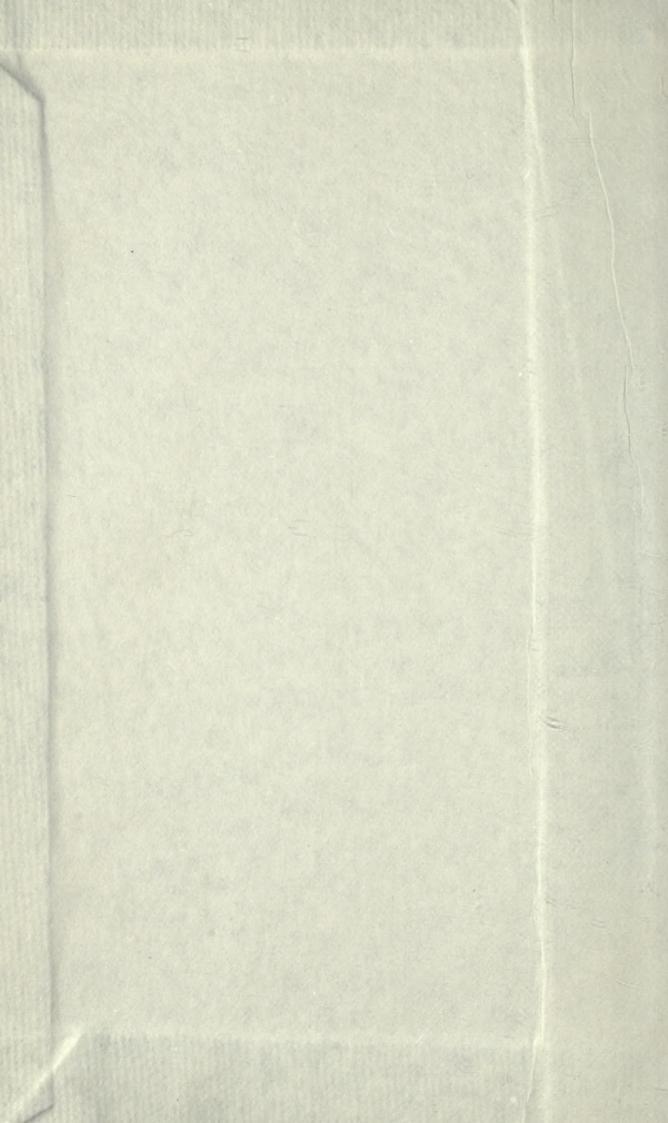

PA
8420
.R2
D6
IMS

The Institute of Mediaeval Studies

LIBRARY

Toronto, Ontario

REMIGII AUTISSIODORENSIS

IN ARTEM DONATI MINOREM

COMMENTUM

AD FIDEM CODICUM MANU SCRIPTORUM EDIDIT

W. FOX S. I.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI

MDCDII.

JUN 15 1935

8167

PRAEFATIO.

Cum omnis puerorum institutio per medium quod dicimus aevum in Occidente grammaticae latinae studio inniteretur, neque ulla alia ars grammatica magis esset huic studio accommodata quam ars *Donati*, iam inde a saeculo p. Chr. n. quinto exeunte alii grammaticae magistri non pauci commentarios in *Donati* artem scripserunt. Exemplum primus omnium dederat Marius Servius Honoratus, qui sub finem saeculi quarti et Vergilii carmina et *Donati* artem grammaticam interpretatus est. Quem proximis saeculis secuti sunt alter Servius sive Sergius, Cledonius, Pompeius, Cassiodorus, Iulianus Toletanus, Tatuinus, Paulus Diaconus, Sedulius Scottus, Erchanbertus, Smaragdus, alii, quorum libri vel glossae partim nominibus scriptorum omissis supersunt, partim in aliorum commentariis citantur.

Ex omnibus autem huius generis commentariis nullus magis in grammaticorum scholis usque ad saeculum sextum decimum adhibebatur, quam *Remigii Autissiodorensis* in *Donatum* minorem commentum.¹⁾ Eo vero tempore, quo litterae antiquae quodam modo renascebantur, cum ceteris mediæ aevi grammaticis etiam *Remigius* ita mox scholis exturbatus est, ut eius memoria vix non omnis apud plerosque oblitterata sit. Quamobrem haud ab

1) Cf. H. Keil, De grammaticis quibusdam lat. infimae aetatis comment. Erlang. 1868 p. 24.

re fuerit, pauca hoc loco de Remigii vita ac scriptis praefari.¹⁾

Italorum, Gallorum, Scottorum doctrina ab Alcuino maxime, illustrissimo scholae Turonensis magistro, in Francorum regno propagata est. Inter plurimos autem discipulos, quos artibus et litteris erudit, praeter Haiminum Atrebatensem, Samuelem, Hattonem, Haimonem Fuldenses, eminet Rabanus Maurus, item Fuldensis, qui a. 829—836 Servatum Lupum Ferrariensem instituit. A Lupo rursus et Haimone quodam, qui idem videtur esse atque Haiminus ille Atrebatensis, eruditus est *Heiricus* (Hericus) Autissiodorensis, a cuius disciplina cum aliis non paucis Remigium nostrum profectum esse constat.

Natum esse Remigium non multo post Heiricum praeceptorem suum, hoc est paulo post a. 841, eundemque esse, quem Lupus Ferrariensis in epistula quadam (116^a sec. Baluz.) a. 859 scripta carissimum propinquum appellat, admodum probabile esse censemus.²⁾ Huic autem sententiae consentaneum est, ut eum aut in pueritia aut certe ab ineunte adulescentia coenobium S. Germani Autissiodorensis ingressum esse statuamus, ubi Heirico magistro cum artium liberalium, tum sacrae doctrinae

1) Cf. D. Rivet, *Hist. lit. de la France* VI 99—122. Paris 1741 (1867). — D. Ceillier, *Hist. génér. des auteurs sacrés* XIX 482—95. Par. 1754. — B. Hauréau, *Nouv. Biogr. gén.* XLI 958—61. Par. 1862. — I. Huemer, *Ueb. ein Glossenwerk z. Dichter Sedulius. Zugleich ein Beitr. z. d. gramm. Schriften d. Remigius v. Aux.* (Sitz.-Ber. d. Wien. Akad. 1880, Bd. 98, p. 505—551.)

2) Eundem esse grammaticum nostrum ac Remigium illum, quem Lupus commemorat, negant Rivet et Ceillier, alter, quod eum Lupus virum eo iam tempore pernotum dicat, alter vero, quod monachum illum fuisse nequaquam constet nec per aetatem Remigio nostro (sub finem a. 858) gratiarum agendarum officium implere licuerit. At Lupus de Remigii fama nihil dicit. Cum autem Fridilonem et Remigium amantissimos fratres appellat, hunc non minus quam illum monachum fuisse significat. Officium denique, de quo loquitur Lupus, propinquus eius vel puer una cum socio natu maiore implere potuit.

curriculum cum tanta laude confecit, ut, cum Heiricus c. a. 876 Autissiodoro ex quadam animi levitate relicto ad Grandivallenses se conferret, ipse in eius locum subrogaretur.¹⁾ Ex eo vero tempore et schola Autissiodorensis famam etiam latiore adeptam est et Remigii nomen in toto Francorum regno clarum esse coepit. Quo factum est ut Fulco, post Hinemarum a. 883 ineunte Archiepiscopus Remensis creatus, cum scholas urbis barbarorum incursionibus devastatas redintegrare vellet, Remigium una cum Hucbaldo, S. Amandi monacho, Remigii olim in Heirici schola condiscipulo, ad gravissimum hoc munus exequendum accerseret, anno fere 893.²⁾ Post Fulconis necem a. 900 Hucbaldus in monasterium S. Amandi revertit, Remigius autem Parisios se contulit ibique primus scholam publicam habuisse dicitur, eadem sine dubio docens, quae Autissiodori et Remis docuerat, artes liberales et verisimiliter etiam theologiam, ad cuius studium ceterae disciplinae per aevum medium maxime spectabant. Omnem eius doctrinam ad posteriorem aetatem propagarunt multi, quos optimarum artium studiis excoluit, discipuli, Odo in primis Cluniacensis, Seulfus, ab a. 922 archiepiscopus Remensis, Hildeboldus grammaticus, Bliulfus archidiaconus metensis, alii.

Mortuus esse videtur Remigius c. a. 908; suntque qui eum non Parisiis mortem obisse putant, sed in aliquo dioecesis Viridunensis monasterio (cf. infra adn. 10). Eius autem memoriam necrologium quoddam cathedralis Autissiodorensis sic complectitur: (Sexto nonas Maias) obiit Remigius monachus et egregius doctor.

1) De Heirici vita ac scriptis peracute disputat L. Traube (1896) in MGH. Poet. lat. aevi Car. III p. 421 sqq.; cf. idem in Neu. Arch. 18 (1893) p. 71—105.

2) Non iam a. 883. Hoc enim tempore Hucbaldus commemorabatur in coenobio S. Bertini ad erudiendum domnum abbatem Rodulfum, Fulconis successorem. — Rem ad annum fere 893 refert Flodoardus in Hist. Rem. eccl. IV 9 (MGH. SS. XIII 574), ad a. 895 Sigebertus Gembl. in Chron. (MGH. SS. VI 344 v. 15).

Libri, qui Remigio attribuuntur, maximam partem ad sacram doctrinam pertinent, de quibus libris abundanter, etsi non semper satis acute disserunt ii, qui de scriptoribus ecclesiasticis tractant. Reliqui, quos scripsit, commentarii ad artes liberales spectant.¹⁾ Interpretatus autem est

1. Donati artem utramque (quamquam, quae sit genuina commenti in artem maiorem forma, nondum constat);
2. Prisciani institutionem de nomine et pronomine et verbo eiusdemque partitiones XII versuum Aeneidos principalium;
3. Martiani Capellae de Nuptiis Philologiae et Mercurii (vel de artibus liberalibus) libros IX²⁾;
4. Sedulii carmen paschale.³⁾

1) De his commentariis cf. Ch. Thurot, Extraits de divers manusc. lat. (Notices et extr. t. XXII^b). Par. 1869, p. 8—11. — Donati artem minorem ultimus ed. H. Keil Lipsiae 1864 (Gramm. lat. vol. IV p. 355—366). — Commentum in Don. artem maiorem Remigius ipse annunciat infra § 36 fin.

2) Complura huius commentarii exempla citat Fr. Eyssenhardt praef. in Mart. Cap. p. XXVIII sqq. Pleraque hausit Rem. e commentariis Ioh. Scotti (sive Eriugena) et alterius Scotti, qui iam ante Iohannem Capellae Satyricon enarravit, de quo vid. Traube, Neues Arch. t. 18 (1893) p. 103 sq.; Bellesheim, Gesch. d. kathol. Kirche in Irland I 308. — Locos ad philosophiam pertinentes excerpsit Hauréau (cf. Ueberweg, Grundr. d. Gesch. d. Philos. II⁸ p. 164, Berl. 1898). — Partem arithmetica affert Narducci in Bull. d. scienze matem. XV (Rom. 1883) p. 505—580. — De tractatu musico (Migne, Patr. l. t. 131 p. 932) cf. Kornmüller in Kirchenmus. Jahrb. 1886 p. 5; Dechevrens, Etudes de science music. t. II p. 53—61. Par. 1898.

3) De hac enim re Huemer l. l. tam acute atque subtiliter disputavit, ut iam dubium omnino non sit, esse re vera Remigii commentarium, qui in codicibus nonnullis ei attribuitur. — De aliis commentis (velut in Phocae et Eutythis grammaticam, in Catonem, Iuvenalem, Persium, Bedam), quae in aliquibus libris manuscriptis Remigii nomine inscribuntur, non satis constat. Libri autem (ante hos quadringentos annos saepe typis expressi), qui sic inscribuntur: *Remigius per figuras* ('Partes orationis quot sunt?' cet.) vel *Regule Remigii* vel

Sequitur, ut et huius editionis consilium et ea subsidia indicem, quae ad eam adornandam parata mihi erant. Libros igitur typis expressos adhibui duos, codices manuscriptos novem. Qui libri scripturam habent ita diversam, ut eos in quattuor familias distribuendos esse existimem.

Et *primam* quidem *familiam* constituit unus codex Monacensis numero 14763 insignitus (olim Emmer. c. 6), miscellaneus, in membranis formae octavae exaratus, cuius prima pars saeculo X scripta (f. 1—53^a) Remigii commentum continet. Ab interpolationibus ille quidem aliisque corruptelis vacuus non est, sed genuinam tamen scripturam universe magis videtur quam ceteri servasse, ac propterea praecipuam ei fidem ad constituendam lectionem habui, ut ab eo non recesserim, nisi quando res cogeret: quod ubi accidit, in adnotatione plerumque indicavi. Eius signum *M* litteram esse volui.

Alteram item *familiam* uno codice consistit Monacensi 17209 (ol. Scheftl. 209), misc., membr., formae quartae oblongae. In prima parte (f. 1—16^b), quae Remigium continet, unum folium inter f. 8 et 9 intercidissee deprehendi. Librarius, qui hunc codicem saeculo XII aut XIII scripsit, non raro oculis ita aberravit, ut unum et alterum versum omitteret. Propius quidem, quam reliqui, hic liber (quem litt. *M*² notavi) a Monac. 14763 abest; plurimis tamen locis eius scriptura ab illo adeo discrepat, ut eidem classi assignari nequeat.

Maior pars codicum, quos excussi, ad unam eandemque, sed a prioribus longe diversam familiam pertinet, quae nobis *tertia* est. Huius generis est

(1) Parisinus 11277 (ol. fonds du roi, suppl. 292), misc. in forma octava: cuius prima pars (f. 1—21^b) Remigium continens saeculo quidem XII (secundum alios XIV)

Regule puerorum Remigii ('Dominus quae pars?' cet.) ex pluribus grammaticis compilati sunt (cf. Hain, Repert. bibl. n. 13819 sqq.).

scripta, sed certo certius ex quodam saeculi X exemplari transscripta est. Ad hunc codicem (= *P*) proxime accedit

(2) Parisinus 712 (= *P*²), misc., saeculo XIII ineunte scriptus in membranis formae quartae. Remigii commentarius legitur in f. 47—56. Persimilis est

(3) Einsidlensis 172 (= *E*), misc., membr., formae quartae, saeculo X scriptus. Remigii commentarius (p. 111—138) ab initio mutilus est; incipit enim a § 40 init. (nostrae editionis) vel potius, cum p. 111 ita detrita sit, ut legi iam nequeat, a § 42 fin. ('Ergo iuxta . . .'). Postea lacuna est a § 80 med. usque ad § 93 med. Aprographon huius codicis est Paris. 11276; aliud typis imprimendum curavit a. 1870 H. Hagen in *Anecdosis Helveticis* (Grammaticorum lat. quos ed. H. Keilius supplemento) p. 202—218. — Sequuntur duo Aurelianenses (ol. Floriacenses) in bibliotheca urbis repositi, et quidem

(4) Aurel. 259 (ol. 215) et (5) Aurel. 282 (ol. 236), uterque misc., saeculo X in membranis scriptus. Prior (= *A*) habet Remigium p. 282—319 (ultima pars commenti deest), posterior (= *A*²) p. 81—101; sed initium commenti p. 81 penitus evanuit, in p. 97 (§ 35—37) scriptura fere deleta est, proxime sequentia desunt (usque ad § 97 init.). — Agmen claudit

(6) Montepessulanus 387 saeculi X. Ipse quidem hunc librum (= *m*) non inspexi; sed cuius sit generis, ea satis declarant, quae Thurotus ex eo affert.

Quae ipse Remigius super Donati arte scripserat vel in schola dictaverat, inde a saeculo XII ab aliquo grammaticae magistro ita in omnem partem immutata atque ex aliis fontibus aucta et amplificata sunt, ut quasi novus inde commentarii textus ac *quarta codicum familia* exstiterit¹⁾; huius vero recensiois exempla, quae excussi, haec sunt:

1) Quamquam saeculo iam X ac proinde haud multo post Remigii obitum explanationes, quas e praeceptoris ore stilo exceperant, discipuli et mox alii quoque grammaticae magistri, suo quisque ingenio suisque studiis ductus, partim variatis

(1) Monacensis 4603 (ol. Bened. 103) misc., in membranis formae quartae saeculo XI—XII vel potius XII—XIV scriptus, quem *M*³ litt. signavi. Insunt folia 177; Remigii expositio mediam fere partem (f. 85—108) explet, inde a f. 93 minoribus litteris exaratam.

(2) Paris. 17161 (ol. fonds des Feuillants 20, nobis = *P*³), misc., nitidissime in membranis formae maximae sub finem s. XII scriptus. — Simillimo amplioris formae exemplo usi sunt, qui non ita multo post artem typographicam inventam Remigianum commentum typis expresserunt. Praesto mihi erant

(3) editio Lipsiensis (= *L*), quam Melch. Lotter saeculo, uti conicere licet, quinto decimo exeunte paravit, praeterea

(4) alia editio vetustior, quae quo anno, quo loco, a quo typographo adornata sit, nusquam indicatum inveni, nisi quod aliqui viri docti rerumque typographicarum imprimis periti verisimillimum esse putarunt, librum hunc Augustae Vindelicorum ab A. Sorg. inter a. 1470—1480 typis expressum esse. Habet folia (non numerata) 96 formae octavae, quarum primum (fort. album) in exemplari Feldkirchensi, quo usus sum, abscissum est. Incipit f. 2^a a verbis: (*I*) *Ste titulus varie | et dissimiliter in- | venit. ī quibus | dam enim . . .* Superscripsit manus vetusta rubro atramento: *Donatus Remigij*; in fine (f. 96^a) legitur: *Deo gratias*. Singulae paginae plerumque versus binos et vicanos habent, non raro tamen pauciores. Graeca verba typographus, cum ea legere non posset, nonnunquam omisit, eorum spatio vacuo relicto. Scripturae compendia eadem fere adhibet, quae in libris manuscriptis adhiberi solebant. Hoc exemplum *F* littera notavi. Estque haec fortasse editio princeps.¹⁾

verbis, partim sententiis alio ordine dispositis, partim exemplis ex aliis fontibus haustis locisque similibus interpolatis non leviter mutarunt, ut saepe, quid a Remigio posteris traditum, quid aliunde petatum sit, certo sciri vix possit.

1) Libri *MM*³*M*³*L* in bibliotheca reg. Monac. asservantur, *PP*²*P*³ in bibl. nationali Parisina. *MM*²*P* totos descripsi,

Libros, quos tertiae familiae esse dixi aut quartae, quoties omnes aut plerique inter se conspirant, in adnotatione non singulos citavi, sed illos (PP^2EAA^2m) x littera, hos (P^3M^3FL) litt. z signavi. Varias autem diversorum librorum lectiones ab initio plures eo consilio excerpseri, ut, quanta esset codicum discrepantia quaeque eorundem inter se ratio, plane intellexeretur, in reliqua parte pauciores sufficere videbantur. Praeter varias lectiones locosque a Remigio citatos aliorum quoque grammaticorum locos passim comparationis atque illustrationis causa adnotavi.

In iis Remigii scriptis, quae novimus, plura fere sunt, quae ab aliis tradita collegit, quam quae ipse excogitavit. Verum fieri non potest ut, quibus e fontibus ipse singula hauserit quidve de eius libris alii deprompserint, satis accurate indicemus, antequam plura, quam hactenus, tam ipsius quam aliorum eiusdem et posterioris aetatis grammaticorum scripta in lucem edita fuerint¹⁾: id quod ex multo iam tempore non pauci viri docti desiderant.²⁾

cum aliter conferri vix possent; reliquos non omnes totos, sed aliquos ex parte tantum contuli. — Ceterum ex iis nominibus propriis, quae in commentis nostri libris compluribus § 77 exempli causa proferuntur, satis apparet, quo quisque loco aut ipse aut eius archetypus sit exaratus. Sic dubium non est, quin *M* codex a Viridunensium finibus oriundus sit, ubi Hildeboldus, quem Remigii discipulum fuisse diximus, grammaticam docebat ('in monasterio S. Michaelis super Mosam fluvium').

1) Praeter ea, quae post A. Maium Keil, Thurot, Hagen (in libris supra cit.) vulgarunt, nuper quattuor artes integrae praeclaris commentariis a viris doctissimis instructae in lucem prodierunt: Virgilii Maronis grammatici opera ed. I. Huemer, Lips. 1886. — Une grammaire lat. inédite du XIIIe s. extraite des manusc. p. Ch. Fierville, Par. 1886. — Eberhardi Bethuniensis Graecismus rec. I. Wrobel (Corp. grammaticorum medii aevi vol. I), Vratisl. 1887. — Das Doctrinale d. Alexander de Villa-Dei bearb. v. D. Reichling (Mon. Germ. paed. t. XIII), Berl. 1893.

2) Velut I. Huemer l. c. p. 516: „Wenn wir einen vollen Einblick in den eigenartigen Betrieb grammatischer Gelehr-

In scribendi ratione nostram generatim consuetudinem secutus sum. Eas tamen formas, quas codices constanter omnes exhibent, ut *diffinitio*, mutare nolui; atque etiam inconstantiam illam, qua litterae consonantes in vocabulis compositis modo assimilantur modo non assimilantur, ita servavi, ut codicis *M* potissimum vestigiis insisterem. Indicia satis certa habemus, Remigium non minus quam magistrum eius Heiricum graece scivisse, ut saltem et legere graecas voces et scribere potuerit. Cum autem incertum sit, quae vocabula communi more latinis litteris, quae graecis in archetypo exarata fuerint, graecam formam, quotiens eam vel unus codex exhibebat, plerumque restitui vel saltem uncis inclusam latinae apposui.

Restat, ut gratias quam maximas viris illis clarissimis agam, qui bibliothecis Monacensi regiae, Parisinae nationali, Aurelianensi urbanae praesunt, qui eximia humanitate ac liberalitate libros, qui opus erant, mihi subministraverunt.

Scripsi in collegio Feldkirchensi mense Aprili a. MDCCCC.

samkeit im IX. und X. Jahrhundert gewinnen wollen, so müssen wir die Veröffentlichung aller grammatischen Schriften jener Zeit fordern, sonst werden alle Fragen, die die Geschichte des Schullebens jener Zeiten zum Ziele haben, nicht vollkommen gelöst werden können.“

SIGLORUM TABULA.

- M* = codex Monacensis n. 14763
*M*² = „ „ n. 17209
*M*³ = „ „ n. 4603
P = „ Parisinus n. 11277
*P*² = „ „ n. 712
*P*³ = „ „ n. 17161
E = „ Einsidlensis n. 172
A = „ Aurelianensis n. 259
*A*² = „ „ n. 282
m = „ Montepessulanus n. 387
F = liber saec. XV. typis expressus, cuius exemplum in collegio Feldkirchensi exstat.
L = liber a Melch. Lotter editus s. XV exeunte (aut sequentis initio).
x = codices inter se plerumque consentientes *PP*²*EA**A*²*m*
z = *P*³*M*³*FL* (qui libri textum amplificatum exhibent).

In margine libri eam Donati editionem citavi, quam paravit H. Keil.

INCIPIIT COMMENTUM REMIGII IN ARTEM PRIMAM DONATI.

TITULI EXPOSITIO.

Incipit ars (vel editio) prima Donati grammatici urbis Romae.

Iste titulus varie et dissimiliter invenitur. Quidam codices habent **incipit ars prima**, quidam vero **incipit editio prima**, quod utrumque exponitur. Titulus dicitur a Titane. i. a sole, quia, sicut sol illuminat mundum, ita et titulus librum. Unde legimus in vita beati Martini: 'Titulum frontis erade, ut muta sit pagina.'

§ 1. 1 Incipit comm. rubro atramento superscriptum in M 2 Remigii-Donati] *addidi* Incipit expositio remigii super donatum minorem P Incip. exp. Rem. in prima editione donati grammatici urbis rome P² Remigius super donatum A 3 Tit. exp.] *addidi* 4 Incip.-Romae] *addidi* secundum ipsius Remigii expositionem Incipit ars prima donati grammatici urbis rome P Inc. editio prima vel ars don. gr. urb. Rome. Remigius in donatum P³ Inc. editio prim . . . rome M³, in quo libro pars media superior foliorum 85 et 86 avulsa est 6 Iste tit.] *supra haec verba* .i. Donati *add. M* invenitur] in multis codicibus *add. x* Quidam-edit. prima] in quibusdam (enim, vero) ars, in aliis (vero) editio (ed. prima, prima ed.) reperitur x 8 quod utr. exp.] quocirca necesse est (ut) iuxta positionem loci utrumque (ubicunque x) exponatur xz 9 quia-librum] vel sicut sol illuminat queque obscura, sic titulus (libri, librorum) sequentia *add. x* 10 in vita b. Mart.] *sc. in Sulpicii Sev. vita S. Martini sub finem praefationis* (§ 6 p. 110 v. 7 ed. Halm): 'suppresso, si tibi videtur, nomine libellus edatur. quod ut fieri valeat, titulum frontis cet.' Unde - operis om. xz

Est autem titulus clavis sequentis operis. Idem est et elenchus, a graeco quod est elios (l. ἥλιος).

[2] **Incipit.** Incipit compositum est verbum ex integro et corrupto: *in* integra pars est et *cario* corrupta; *a* enim mutatur in *i* et corrumpitur. Incipit autem .i. inchoat vel initium capit vel exordium sumit. Quidam autem dicunt quod componitur ex *in* et *coepi* defectivo verbo, quod tantum praeteritum habet et significat inchoationem et scribitur per *oe* diphthongon. Sed melius est ut dicamus a *cario* verbo venire, quod significat captionem. Unde legimus: 'Cepit David arcem Sion.' Neque enim *oe* diphthongos in *i* brevem converteretur.

[3] **Ars.** Ars est disciplina. Ars dicitur ab artando .i. a stringendo. Quid enim artius aut strictius est, quam ut tota latinitas V declinationibus et VIII contineatur partibus, V videlicet neutris, tribus vero femininis. Vel ars dicitur a graeca etymologia apo tes aretes (l. ἀπό τῆς ἀρετῆς) .i. a virtute: *apo* graeca praepositio est .i. ablativa, *tes* articulus, *aretēs* graece, latine virtus.

1 Idem est] dicitur etiam titulus *z* elenchus *P*² lideucus *F* elencus *cet. libri* (etiam *P*) 2 elios] .i. sol *add.* *z* elios (elyos, helyos) enim grece, sol dicitur latine *add.* *x*

§ 2. 7 coepi] cepi *libri*, ex quo scribendi more magna orta est confusio *h. l. in xz* Totum hunc locum aliter conformatum habet cod. Einsidl. 172 pag. ult. (cf. Hagen. Anecdota p. XLII adnot.) 8 inchoationem] inceptionem (inde legitur: 'cepit salomon hedificare templum domini') *P* captionem *M*²*P*² captionem i. e. comprehensionem *z* 11 legimus] II. Reg. v. 7 12 convert.] ergo frivolum est nec stare potest quod dicitur (dicunt) *add.* *xz* frivolum dicitur quasi obolum (fere ob. *A*, fere valens ob. *P*²) .i. unius oboli precium *add.* *insuper x*

§ 3. 13 Ars . . *MM*², in ceteris libris primum 'editio' (§ 4), deinde 'ars' (§ 3) explicatur ars est disc.] *h. l. M*² *transposuit M om. x* a stringendo *P*² *idem aut* astring. *MM*²*P*, abstring. *A*² adstr. *A* constr. *z* 16 Vel ars d.] dicitur autem ars *MM*² 17 etymol.] ethimol. *vel* ethym. *plerumque libri* apo tes ar.] ap. t. aretos *z* a potes ares *P*² apotes ares *AA*² 18 .i. ablativa *solus M* a vel ab *M*² que significat a vel ab *z* 19 tes-virtus] tes vel tis articulus, quo greci in omni locutione utuntur. aretos vero genitivus est casus, quo illi pro ablativo utuntur,

[4] **Editio.** Editio verbale nomen est. *Edo* varios sensus habet: *edo edis*, quando aequaliter declinatur, significat parturio et producitur *e*. Hinc et Sedulius:

Edidit et serum suspendit ad ubera natum.

5 Sive formo significat, ut idem Sedulius:

Edidit humanas animal pecuale loquelas.

Significat et compono, sicut in hoc loco: *edo edis* .i. compono, transit in participium *editus editi*, inde editio .i. compositio. Quando vero inaequaliter declinatur *edo es*
10 *est*, tunc significat comedo et corripitur *e* et facit praeteritum *edi*; dicitur enim in compositione *adedo* et *peredo*.

[5] **Prima.** Prima cum dicitur, intellegitur secunda; hanc enim primam fecit Donatus sub interrogatione discipuli et responsione magistri ad instruendos pueros,

non enim ablativum greci habent. Distat autem inter artem et disciplinam. ars enim in his est, que se et aliter possunt habere, disciplina vero est que de his agit, que aliter evenire non possunt (ut est mathematica). Nam quando veris disputationibus aliquid agitur, disciplina erit, quando vero aliquid verisimile vel opinabile disseritur, nomen artis habebit. Denique secundum superiorem rationem non reprehenditur donatus, quia de grammatica scribens artem in titulo posuerit, quia utique est disciplina. nam quia de ea diverse a diversis disputatur, ars dicitur. quod autem de ea a veridicis veraciter disputatur et quod vera disputatione adeptores sui ad scientiae veritatem perducit, non ars, sed naturaliter disciplina vocatur *z*

§ 4. 1 nomen est] editus editi addita o fit editio *add. MM²*, sed fere eadem paulo post sequuntur 3 parturio] vel compono *male add. MM²* Sedulius] *Pasch. Carm. I 113 (ed. Huemer; cf. eiusdem indicem p. 364)* 5 ut idem] inde et *M* inde idem *P³* Sedulius] *l. c. v. 162* *Alium in hac § sententiarum ordinem habent xz*: Editio verbale nomen est. *Edo es* (est) quando inequaliter declinatur (quando anormalum est, quando anomalum est et ineq. declin.) significat comedo et facit preter. *edi*; quando (vero) equal. declin. *edo edis* significat parturio (et facit praeteritem *edidi*). Hinc et (ait) Sed . . . Significat et compono sive formo, ut idem Sed. cet.

§ 5. 12 Prima-secunda] prima dicitur, quia sequitur sec. *xz* intelleg.] *sic constanter M solus intellig. eeteri*

postea maiorem ad perfectiores et doctiores. — **Donati.** Donatus nomen est auctoris huius operis. — **Grammatici.** Grammaticus nomen est officii. Gramme (l. γραμμή) graece, latine linea dicitur, grammata dicuntur litterae, quia ex lineis constant. Hinc dicitur grammaticus litteratus et grammatica dicitur ars litteralis, quia ex litteris constat. [6] **Urbis.** Urbs appellativum nomen est. Dicitur autem urbs ab orbe .i. a rotunditate, urbes enim antiquitus rotundae erant; vel ab urbo .i. a sulco aratri. Antiqui siquidem volentes urbem aedificare circumducebant aratrum in circuitum, ubi fundamentum iaciendum erat, et cum perveniebant ad locum, ubi portae aedificandae erant, subportabant aratrum: inde dicuntur portae a subportando, vel ab inportando, quia per eas intro portantur, quae necessaria sunt civibus.

[7] **Romae.** Roma proprium nomen est magnae civitatis; dicta enim est a Romulo, conditore suo. Amulius et Numitor duo fratres fuerunt. Sed Amulius cupiditate regni ductus fratrem suum Numitorem de regno

1 maiorem] magiorem *M* secundam *xz* 3 officii] non nature *add.* *z* gramme] haec vocabula 'gramme' (γραμμή linea), 'gramma' (γράμμα littera), 'grammata' al. plerumque a librariis confundebantur 6 litteralis] addidi e codice quodam Bernensi, ex quo Hagen p. CLXVIII haec profert: 'grammatica dirivatur a gramma, Grammata vero a gramme... Exinde vero grammatica est ars litteralis.'

§ 6. 9 rotundae erant] orbis enim dicitur rotunditas *add.* *MM*² sicut et orbis *add.* *x* ab urbo *FL* ab orbo *MM*³ *P*³ ab orbe *M*³ *PP*² In *xz* ordo sententiarum invertitur, in *x* etiam tertia sententia inseritur: 'Vel urbs dicitur ab urvo (sulco *P*) .i. a curvatura aratri' 10 volentes urb. aed.] civitatem edificantes *z* edificantes (hedif. *P*) sibi civitates *PP*² 11 in circ. om. *z* ubi-erat] ad designandum fundamentum *z* 12 et cum-aratrum] et in loco portarum ipsum aratrum subp. *z* 14 vel-civibus] vel inde dicitur porta a portando, eo quod quaecunque (ea que *P*²) nec. s. civ. per portas deferuntur *x* Ordinem sententiarum invertunt libri praeter *MM*² omnes ita, ut prior expositio (v. 8—9) ultimo loco ponatur

§ 7. 19 de regno *Mz* regno ceteri

pepulit filiamque eius nomine Iliam vel Ream in templo
 deae Vestae consecravit. Quam secundum fabulam ferunt
 a Marte esse oppressam. Sed, quod verius, quidam
 adulter vitiavit eam. Unde geminos peperit filios, Romulum
 5 et Remum. Quos accipiens Amulius eorum avunculus,
 timens ne ab illis pelleretur regno, praecepit eos interfici.
 [8] Sed cui traditi sunt misertus eorum in silvam duxit
 et dimisit eos. Quos secundum fabulas inveniens lupa
 nutriti cum catulis suis. Revera autem quidam pastor
 10 nomine Faustus reperiens eos vagientes uxori suae detulit,
 quae erat meretrix; meretrices enim lupae vocantur, quia
 amatores suos devorant. Unde et a lupa dicuntur esse
 nutriti. Cum ergo crevissent, avunculum regno eiecerunt
 et avum restituerunt. Deinde Romam aedificantes coepe-
 15 runt inter se contendere, ex cuius nomine vocanda esset
 civitas. Unde Romulus ascendit in montem Palatinum,
 ut ibi caperet augurium, et vidit sex vultures, Remus
 vero in montem Adventinum et vidit duodecim. Ob hanc
 causam ab exercitu Romuli interfectus est Remus. Postea
 20 vero vocata est civitas Roma a Romulo conditore suo. —
 Sciendum est autem quia omnes civitates in comparatione
 Romae oppida dicuntur.

5 avunculus] proavunc. z 6 praecepit] commdavit *PA*²

§ 8. 7 duxit et] duxit ibique x om. *MM*² exposuit
 (in silvam) et z 8 secundum fabulas] sec. fabulam (famula-
 lam *m*⁹) z fabulose x 14 restituer.] in honorem rest. *P*²*A*²
 in hon. reconstituerunt *P* 16 Unde Romulus . . .] Sed (set)
 Romulus ut caperet augurium ascendens in montem adven-
 tinum vidit VI vultures, Remus vero in montem palatinum
 vidit XII. Ob hoc, eo quod plures vidit (viderat) vultures,
 quod erat melioris augurii signum, a militibus Romuli causa
 invidie (invid. causa) interfectus est Remus eiusque sanguine
 romane civitatis unctae sunt porte. Ideo romulus a suo proprio
 nomine romam vocavit x *Totam hanc narrationem grammaticus*
noster sine dubio hausit ex Servio ad Verg. Aen. I 273 (VI 777).
Cf. Mythogr. vatic. I 30; Fest. ed. Muell. p. 269b. 20 conditore
 suo] vel roma dicitur sublimis vel tonans ob hoc quod ali-
 quando principatum totius obtinuerit orbis *add. M*² 21 Sciendum
 est . . .] om. z habet x initio § 7. ante narrationem

[9] Mos est scriptorum ut in initiis librorum tria ponant: personam, locum et tempus. Quod iste Donatus studuit facere. Personam ostendit cum dicit **Donati grammatici**; locum subiungit cum dicit **urbis Romae**; tempus vero reliquit ad acuendum animum lectoris. Sed beatus Hieronymus hoc ostendit in catalogo .i. in superscriptione virorum illustrium dicens: 'Tempore Constantii et Constantis et Constantini, filiorum (magni) Constantini, Victorinus rhetor et praeceptor meus Donatus insignes habebantur Romae.'

[10] Hoc opusculum Donatus sub interrogatione et responsione composuit, introducens personam discipuli interrogantis et magistri respondentis, quod graece *dialogos* (1. *διάλογος*) dicitur: *dia* duo, *logos* sermo. Inde dialogus dicitur dualis sermo, qui seritur inter duos.

§ 9. *Hunc locum paulo aliter conformatum ante expositionem 'urbis Romae' (ante § 6) habent xz 5 reliquit-lectoris] relinquitur (Cur hoc? add. M^s) ut lectorem acueret inquirendo z animum] sensum M²x 6 Sed] legimus (enim) quod x repertum est autem a studiosis donatum fuisse regnantibus Constante et Constantio, quod z 7 Tempore-Vict.] t. constantini et constantis et constantii fil. constantini vict. M² t. constantii et constantis fil. magni const., quo tempore vict. x temporibus constantis et constancii (constantii et constantis P^s) fil. magni const., quo vict. z constancii et constantis (aut constantini) et filiorum constantini vict. M: librarius a priore Constantini nomine videtur ad posterius aberrasse. Exstat autem locus citatus non in Hieronymi libro de 'illustribus viris', sed in 'Chronic'. ad ann. Dom. 340 et 358 (Patrol. lat. ed. Migne t. 27 p. 679 et 687): 'Constantinus et Constantius et Constans regnaverunt . . . Victorinus rhet. et Don. gramm., praeceptor meus, Romae insignes habentur.'*

§ 10. *Quae § 10 tractantur, ea supra § 5 post verba 'ad pueros instruendos' inserit x 11 Hoc-composuit] sub dialogo (dial.) fecit don. hunc libellum z 14 logos] λογος A 15 dualis solus m inter duos] cum unus interroget, alter vero respondeat add. x*

DE PARTIBUS ORATIONIS.

Partes orationis quot sunt? Octo. Quae? Nomen
 pronomen verbum adverbium participium coniunctio
 praepositio interiectio.

5 [11] **Partes.** Partes dicuntur a partiendo .i. dividendo. Sicut enim una manus dividitur in V digitos, sic et gram-
 matica, dum una ars est, dividitur in VIII partes. Vel
 a parilitate dicuntur partes .i. ab aequalitate. Octonarius
 enim aequalis numerus est. Aequalis numerus dicitur, qui
 10 in duo aequalia dividi potest, sicut VIII in IIII et IIII. —
Partio partis activum est et neutrum, *partior partiris*
 passivum et deponens; sed unum sensum habent. — Antiqui
 non dicebant *partes* nisi in rebus corporalibus et numero
 paribus; nos vero non solum in corporalibus, sed et in
 15 incorporalibus, nec solum in rebus paribus numero partes
 dicimus, sed et in imparibus. — **Orationis** .i. rectae
 locutionis. Orare enim dicitur docte et honeste loqui.
 Inde oratores dicuntur facundi, faceti, eloquentes, qui bene
 possunt loqui. Ideo dixit orationis, quia omnis oratio
 20 est locutio, non omnis locutio oratio. Est autem oratio
 structura verborum integra cum pleno sensu solidata. —

1 De part. or.] *addidi* Incipit de nomine (*rubro atru-
 mento*) *P* 2 Partes . .] *totum lemma om.* *M* partes-sunt *xP*³
 partes-que? *m*² partes-interiectio *FL* partes-sunt? Magister:
 octo discipulus: que? *m.*: nomen . . . *M*³

§ 11. 8 ab aequal.] quod pares sunt (in) numero *add.* *xz*
 octonarius-qui] octon. enim numerus par et equalis num.
 dicitur, qui *P* 9 aequalis n. dic.] equalis autem vel par
 num. dic. *z* par et equal. num. dic. *P*² *ante* aequalis *litura est*
in M: *fort. legendum* par vel aequalis 10 et IIII] in duo *add.* *P*²
et (inter lineas) *M*³ 11 Partio-habent] *om.* *x* *post* in imparibus
v. 5 habet z 12 Antiqui . .] Donatus 'partes' posuit pro 'specie-
 bus'. nam partes in corporalibus rebus ponimus, species vero
 de rebus incorporalibus dicimus *xz* 16 .i. rectae loc. *P*
om. *M* 19 Ideo-locutio oratio] oratio dicitur quasi oris ratio.
 ideo dico (dicit, dixit) quasi (inde dixit orationis *P*³), quia
 omnis . . *M*²*xz om.* *M* 21 cum pleno *MM*² pleno *xz*

[12] **Quot.** Quot nomen numerale est et interrogativum et per *t* ubique est scribendum. Est autem indeclinabile, sed per omnes casus pluraliter currit, et omnis generis: quot hi et hae et haec: quot horum et harum et horum. — **Sunt.** Sum verbum est substantivum nullius coniugationis et proprie ad deum pertinet, qui semper est, ut ipse dicit: 'Ego sum qui sum.' — **Octo.** Octo cum dicit, numerum diffinit. Quidam enim voluerunt plures esse partes, alii vero pauciores. Sed Donatus Graecos secutus VIII enumeravit partes. *Octo* nomen est indeclinabile et diffinitio numeri. Diffinitio tria habet in se: veritatem rei pandit, inscios instruit, superfluos quosque aestimatores repellit. Est autem diffinitio sententia brevis et lucida, quae rem quamque susceptam ab omnibus aliis dividit et, incipiens a genere, transit per species et pervenit ad proprium. — **Quae?** Cum dicit quae? requirit nomina partium: nomen pronomen verbum etc., sicut, cum dicit quot, numerum.

[13] **Nomen.** Nomen dicitur a notamine vel a notione, eo quod vocabulo suo res incognitas nobis notas efficiat, vel eo quod aliquid ab eo cognoscatur; sive a graeca etymologia: onoma (l. ὄνομα) graece, nomen latine. Nisi enim nomen scieris, cognitio rerum perit. Bene primo loco nomen ponitur, quia substantiam demonstrat, et infantibus nascentibus primum nomina inponuntur. — **Pronomen.** Pronomen dicitur eo quod pro nomine vel loco nominis ponatur. Et recte secundo loco constituitur, quia pro ipso nomine accipitur. Vicaria enim pars est

§ 12. 4 horum] eius redditivum (responsivum) est 'tot' add. z 6 dicit] *Exod. III 14* 7 cum dicit om. M 8 voluerunt m 11—15 Diffinitio-proprium om. x 13—15 Est-prop. om. z 16—17 Quae-numerum om. z

§ 13. 18 Nomen dicit.] D. (i. e. discipulus). Unde dicitur nomen? M. (i. e. magister). Nomen dicitur M³ 19 notione] notatione MM²M³ notatione F notatione sive a notione .i. noticia P³ 20 aliquid xz aliquis MM² 21 etymol.] .i. origine add. x 22—24 Bene-inpon. MM² om. xz In hac summaria nominum, quibus orationis partes designantur, expositione multa add. xz, quae posterius exhibent MM², ubi singulae partes explanantur

nominis. — **Verbum.** Verbum dicitur a verberando, eo quod a verberato aere plectroque linguae formetur. Vel verbum dicitur a vere boando .i. sonando: *boo* namque *sono* dicitur. Nec incongrue tertio loco ponitur verbum, quia actum et passionem significat. Primum nomen est, quod significat substantiam, deinde verbum, quod significat actum vel passionem. 'Virgilius legit': *Virgilius* substantia est, *legit* actus. — [14] **Adverbium.** Adverbium dicitur, quod iuxta verbum ponitur. Merito autem quartum locum tenet, quia semper verbo iungitur, ut 'bene legit'. — **Participium.** Participium dicitur eo quod partem capiat nominis et partem verbi. Et quintum locum sibi bene defendit, quia ex nomine et verbo constat. — **Coniunctio.** Coniunctio a coniungendo vocatur et sexto loco collocatur, quia praecedunt partes quae coniunguntur; deinde ista quae coniungit. — **Praepositio.** Praepositio a praeponendo dicitur, eo quod praeponitur aliis partibus. Est etenim merito in septimo loco, quia praecedentibus partibus praeponi debet. Si enim in primo loco esset, praepositio esse non posset, quia quibus praeponeretur non haberet. — **Interiectio.** Interiectio dicitur ab interiaciendo .i. ab interponendo. Quae ultimo loco constituitur, quoniam inferior est omnibus. Nil enim aliud agit nisi affectum animi incondita voce demonstrat.

DE NOMINE.

Nomen quid est? Pars orationis cum casu corpus aut rem proprie communiterve significans. Nomini quot accidunt? Sex. Quae?

[15] Interrogatio discipuli: O magister, quid est nomen? Modo per singulas partes diffiniendo currit:

§ 14. 17 eo-partibus *M*² om. *M* Quid singularum partium sit proprium fuse post expositam interiectionem declarat z
25 titulum addidi 26—28 lemma om. *M*

§ 15. 29 Interrog.-nomen] Series. D (discipulus): Nomen quid est? *P* partes om. *M*

per quot numerum, per quae nomina, per quid substantiam requirit. — *Pars orationis*, .i. una species latinitatis: diffinitio est nominis. Sicut superius diximus, diffinitio a genere incipit et per species ad proprium tendit. Est autem generale cum dicit *pars orationis*. Partes enim omnes dicuntur. Cum vero dicit *cum casu*, iam comprehendit species. Non enim omnes habent casus. Nulla enim pars cum casu declinatur nisi tantum nomen, pronomen et participium. Proprium ostendit cum subiungit: *corpus aut rem proprie communiterve significans*. Hoc est eius proprium. Expositio autem talis est: Est nomen pars orationis (.i. una species latinitatis) *cum casu*. Bene dicit *cum casu*, non *cum casibus*, quia nullum nomen est quod non habeat vel unum casum. Sunt enim nomina, quae omnes casus habent .i. sex et vocantur hexaptota (l. ἑξάπτωτα), sicut *unus unius uni*. Sunt quae habent quinque et vocantur pentaptota (l. πεντάπτωτα). Sunt etiam quae habent IIII et vocantur tetraptota (l. τετράπτωτα). Sunt quae tres et dicuntur triptota (l. τρίπτωτα). Sunt quae duos et vocantur diptota (l. δίπτωτα). Sunt quae unum et dicuntur monoptota (l. μονόπτωτα). [16] Constructio talis: *Nomen est pars orationis cum casu, significans corpus proprie communiterve vel significans rem proprie communiterve*. Corpus est quidquid ad V sensus corporis pertinet, videlicet quod videtur auditur odoratur gustatur vel tangitur; quidquid enim per quinque hos sentitur, corpus vocatur. *Corpus proprie*, ut Donatus Roma Tiberis. Tiberis fuit

1—2 per quot-requirit] cum dicit quid, substantiam requirit, sicut quot numerum *add. M* 3—12 diffinitio-latinitatis *om. x* 3 superius] § 12 4 est autem M^2 est enim M 15 hexaptota] *exapt. codd.* exa grece, VI dicitur latine. Thoys (toys, τωυε, τοιε, tota) casus dicitur latine x 21 monopt.] unum casum habencia. inde dicitur monachus (hinc et monachus P^2): monos unus, acos (achos P^2) tristis .i. unus tristis *add. PP^2 cf. § 95 init.*

§ 16. 26 corpus vocat.] corpus dicitur quasi cordis pus .i. custodia cordis (nam pus puris custodia dicitur *add. x*); vel corpus dicitur eo quod corruptum pereat $x z$ 27 Tiberis fuit] Tiberus (Tyb.) f. x

quidam rex, qui praelians cecidit in ipso flumine et mortuus fuit, de cuius nomine vocatur Tiberis. *Communiter*, ut homo urbs flumen. — *Vel significans rem proprie vel communiter*: *Rem proprie*, ut justitia pietas grammatica dialectica; *communiter*, ut virtus ars. Res proprie incorporalis est; sed aliquando res pro corporali ponitur, sicut dicimus: 'da mihi rem meam', et sicut Virgilius:

Postquam res Asiae Priamique evertere gentem,
rem posuit pro regno.

[17] Post diffinitam substantiam transit ad accidentia. *Accidens* est quod accidit .i. evenit vel contingit. Quaedam accidentia sunt quae accidunt et recedunt, ut albedo nigredo; quaedam accidentia vero sunt quae perpetualiter permanent, sicut est albedo cycni, nigredo corvi. Accidentia aut ab animo dicuntur, ut bonus malus, aut a corpore, ut albus niger. Dicuntur et a mensura, ut magnus parvus; extrinsecus quoque, ut felix dives pauper.

D. **Nomini quot accidunt?** .i. quot accidentia habet nomen? — Magister: **Sex**. Senarius numerus est perfectus, quia ex suis partibus constat: unus sexta pars

4 pietas] micahel (michael) x 5 Res-est] om. M 8 Virgil.] *Aen. III 1 9 Priam.-gentem] om. MF 10 regno] dicitur autem res secundum Israhelem quicquid sentitur vel intelligitur vel latet. sentiuntur corporalia, spiritualia intelliguntur, latet vero deus et informis materia add. M² Cuius scriptoris verba h. l. afferantur, non constat. Duo autem sunt viri docti, de quibus cogitare possumus: Israel ille Lemovicensis, qui, doctrina non minus quam vitae sanctitate praeclarus, saeculo undecimo ineunte carmen de vita Christi sermone vulgari contexit (de quo cf. Hist. lit. VII 229). Alter, de quo magis etiam cogitari potest, ille est 'Israel episcopus Scotigena, sub cuius magisterio illustrissimus hic de quo loquimur (S. Bruno, Ottonis Imper. frater) plurimum se profecisse testatus est' (Ruotgeri vita Brunonis c. 7 in MGH. SS. IV 257, 7). Non Vergilium, sed Horatium (Ep. I 1, 19) h. l. citat M³: 'Nam mihi res, non me rebus subiungere conor' .i. divitiis.*

§ 17. 11—18 Post-pauper om. xz 15 cycni] cigni MM² 20 Senarius . .] cf. Scholia ad Heirici Vit. S. Germ. Praef. l. VI v. 12

est, duo tertia, tres dimidia. Igitur unus et duo et tres
 355, 6 senarii summam perficiunt. — D. Quae? M. Qualitas
comparatio genus numerus figura casus.

[18] **Qualitas.** Qualitas dicitur in nomine eo quod quale sit illud nomen demonstrat, proprium an appellativum, corporale an incorporale; et est qualitas dictionis species. — **Comparatio.** Comparatio dicitur adsimilatio. Est autem comparatio in nomine res, quae ex alterius collatione unum alteri praefert. Reprehenditur autem in hoc Donatus, cur posuerit comparisonem inter accidentia nominis, cum non sit generale accidens. Comparatio enim non ita accidit nomini ut reliqua accidentia, quia non omnia nomina comparantur, nisi tantum appellativa; nec ipsa omnia, sed tantum ea, quae qualitatem aut quantitatem significant. Sed duobus modis succurrendum est illi: uno, quia totum pro parte posuit, altero, quia, si adiectivum iunxeris cum fixo, per adiectivum comparatur fixum, ut *bonus homo, melior homo, optimus homo.*

[19] **Genus.** Genus dicitur a generando, eo quod generet et generetur; vel genus dicitur a graeco quod est *ge* (l. *γη*) .i. terra, unde cuncta procreantur. — **Numerus.** Numerus dicitur a numerando, vel a Numeria dea, quam antiqui dicebant deam esse numeri, vel a Numa Pompilio, qui primus apud Romanos numerum repperit. Est autem numerus unitatum collectio, veluti quidam acervus ex multis unitatibus profusus; sive numerus est forma dictionis, quae discretionem quantitatis facere potest. Vel dicitur numerus quasi nummorum rivus.

2 senarii] senariam M^2 2 Qualitas-casus] *om. M* que suis in locis exponemus *add. x* 5 appellativum] primitivum an derivativum *add. M^2* 11 accidens] *sequuntur h. l. in M quaedam, quae infra (§ 21) suum locum habent* 9 Reprehenditur] *velut a Pompeio (Gramm. lat. V 139, 3 ed. K.)* 14 ea quae] omnia ea q. M quae M^2

§ 19. 21 vel-terra] *cf. Festus s. genus* 25 primus ap. Rom. *x om. MM^2* 27 sive-potest] *haec in MM^2 infra (§ 29) sequuntur, quo omnino non pertinent.*

Antiqui enim, nescientes numerare, sua tempora suosque dies ex lapillis numerabant, in prosperitate candidis, in adversitate vero nigris. Hinc et Persius:

Hunc, Macrine, diem numera meliore lapillo.

Figura. Figura dicitur a fingendo .i. componendo, quia fingere dicimus componere; unde compositores luti figulos vocamus. Et est figura rerum forma, vel figura est res artificialis, quae aut ex una parte constat et simplex dicitur, aut ex pluribus et composita vocatur. —

Casus. *Casus* dicitur a cadendo, eo quod unus cadit in alterum. Et est casus ruina unius cuiusque rei. Casus (etiam) sunt diversae inclinationes animi.

[20] **Qualitas nominum in quo est? Bipertita** D. p. est. Interrogat discipulus: *O magister, qualitas nominum in quo est?* .i. in quo iure vel in qua potestate consistit? Respondet magister: *Bipertita* .i. bis partita. Tractum est hoc participium a verbo incertae significationis: *Partio partis* neutrale et *partior partiris* deponens; active etiam *partio partis*, quod gignit ex se passivum *partior*. Ergo ab utroque genere, passivo scilicet sive deponenti, hoc verbum compositione facta et mutata a vocali in e litteram formari potest: *bipertior bipertiris*. Transit in participium *bipertitus bipertita bipertitum*. — D. **Quomodo?** M. **Aut enim unius nomen est et proprium dicitur**, ut *Virgilius* — proprium dicitur quasi porro *privum*: antiqui enim dicebant *privum*, quod nos dicimus *proprium*, unde adhuc *privatas* res dicimus *proprias*, — **aut multorum et dicitur appellativum**, ut *homo, grammaticus*. Omne enim nomen aut erit proprium aut appellativum, aut corporale aut incorporale.

3 Persius] *Sat. II 1* 4 Macrine] *materne L* 6 quia-componere *M² x om. M* 8 res artif.] in nomine vero res artif. *x* in grammatica vero res artif., que ex quantitate (qualitate *P^s*) cognosci potest; nam aut ex . . *z* 10 unus-in alterum] de una immatione (immutatione) in alteram cadat *M²* 11 unius cuiusque rei] cuiuscunque rei. in nomine vero vel in grammatica casus est inflexio nominis vel aliarum casualium dictionum *z*

5, 9, 10

[21] **Comparationis gradus quot sunt? Tres.**

Qui? Positivus, ut doctus, comparativus, ut doctior, superlativus, ut doctissimus. Postquam diffinitum habet de qualitate, interrogat de comparatione, quia secundum accidens est. Igitur comparatio dicitur assimilatio vel coaequatio, quae instar pulpiti in ascensionem vel descensionem fit, in laudem quoque vel vituperationem: In ascensionem, ut *doctus doctior*, in descensionem, ut *indoctus indoctior*. In laudem quoque, ut *iustus iustior*, in vituperationem, ut *iniustus iniustior*. — Gradus dicimus differentias comparationis. —

[22] Per quot numerum graduum requirit. Positivus, ut *doctus*: pono ponis, inde positus positi, addita *-vus* fit positivus. Positivus dicitur a ponendo, quia primus ponitur quasi fundamentum graduum; vel positivus dicitur quasi depositivus, eo quod deponit casum et abicit reciprocam personam. Non enim indiget altera persona, quemadmodum comparativus et superlativus, sed perfectus et absolutus est. — Comparativus .i. assimilativus dicitur eo quod alteri comparatur et plus significat positivo, ut doctior ille quam hic. Iam comparativus alterius personam suscipit, et resolvitur per positivum et *magis* adverbium, ut 'ille est doctior' .i. magis doctus; et est communis generis. *Comparo comparas* transit in participium *comparatus comparati*, addita *-vus* fit *comparativus*. Desinit in *or*, ut doctior, neutrum in *us*, ut hic et haec doctior et hoc doctius. — Superlativus, .i. supereminens vel superexcellens, iam plus significat quam comparativus.

§ 21. 3 postquam-comparationis] haec alieno loco (v. § 18) in *M* inserta cod. *M*² secutus huc transtuli 4 diffinitum] finitum *x* 6 coaequat.] coequiparatio *M* equiparatio vel coequatio *P*² que etiam prelatio dici potest, quia unum alteri preferit *z* instar] ad inst. *x* 11 comparat.] vel gradus dicimus distinctiones, quibus a minore ad maius pervenitur *add. M*²

§ 22. 17 indiget alt. pers.] eget alio casu *z* 21—27 Jamdoctius] om. *xz* 26 desinit *scripsi* transit *M* om. *M*² 28 iamdoctiss.] suum enim excellit comparativum *x*

Fero fers fert facit praeteritum tuli, cuius passivum facit feror. Inde componitur superfero et facit passivum superferor; dehinc transit in participium superlatus superlati, addita -vus fit superlativus, ut 'doctissimus'.

[23] D. **Quae nomina comparantur?** .i. quae D. sunt quae comparationem recipiunt? M. **Appellativa dumtaxat** .i. tantummodo et sine praeiudicio. Taxare est aestimare et tractum est ab emptoribus, qui taxatione pretii tandem voluntates suas in unum colligunt. Inde venit adverbium dumtaxat, et est adverbium quantitatis. Nulla nomina comparantur nisi tantum appellativa, nec ipsa omnia nisi illa, **quae qualitatem aut quantitatem significant.** **Qualitatem.** Qualitas animi est et corporis: qualitas animi, ut bonus malus; qualitas corporis, ut albus niger. **Quantitatem.** Quantitas est solummodo corporis, ut magnus parvus, licet abusive dicatur magnanimus .i. magnum animum habens, vel pusillanimis .i. pusillum, parvum animum habens. — Bonus dicitur a graeco quod est boo (l. βοῶ) .i. voco. Hinc et bonus dicitur Deus, eo quod omnes ad se vocat. Malus vero a graeco quod est melan (l. μέλαν) .i. nigrum fellis, unde melancholia passio dicitur .i. nigra cholera. Cui enim nigra cholera dominatur, malus solet esse et suspiciosus. Haec autem IIII nomina, malus et bonus, magnus et parvus, ita comparantur: bonus melior optimus, malus peior pessimus, magnus maior maximus, parvus

1 cuius M^2 transit in M 4 fit M^2 facit M

§ 23. 8 emptorib.] emptoribus M negotiatoribus M^2 taxatione-colligunt] taxando rem appetiant M^2 10 venit M^2 vocatur M componitur x 16 parvus] hoc enim tantum distant: (qualitas animi et corporis est M^2) quantitas (vero) tantum corpori datur, ut magnus vir *add.* MM^2 16 licet abusive] *quae sequuntur, nonnihil perturbata sunt in M 20 vocat]* 'dicens: venite ad me omnes qui laboratis . . .' (Matth. XI 28) *add.* z 21 melan] maleron M^2M^3 22 melanch. pass.] melancholica passio F melancholia libri 23 cholera] colera libri cui dominatur M^2 cum-dominabitur M 24 Haec . .] *ordo sententiarum h. l. in M et aliis codicibus nonnihil turbatus est* 26 maior] magior M maigior (*deleta i priore*) M^2

minor minimus. Antiqui dicebant: bonus bonior bonissimus, malus malior malissimus. Moderni itaque, quia absonum erat, mutaverunt.

55, 12 [24] D. **Comparativus gradus cui casui servit?** .i. cui casui adhaeret vel iungitur? M. **Ablativo sine praepositione:** non enim dicimus 'doctior ab illo' vel 'de illo', sed '**doctior illo**'. Hunc quidam volunt dicere septimum casum. Sed non procedit, quia, sive sit cum praepositione sive sit sine, semper ablativus est. — D.

55, 13 **Superlativus cui casui iungitur?** M. **Genitivo tantum plurali; dicimus enim 'doctissimus poetarum Virgilius'.** Poio (l. ποιῶ) graece dicitur facio. Inde poeta dicitur factor carminis et opus illius *poema* vocatur. — Iungitur etiam genitivo casui singulari in illis tantum nominibus, quae positionem habent singularem et sensum pluralem, ut 'doctissimus plebis, sapientissimus congregationis vel contionis, fortissimus gentis'.

55, 14 [25] D. **Genera nominum quot sunt?** M. **Quattuor.** Quattuor sunt genera sicut quattuor elementa, ex quibus omnia nascuntur, masculinum femininum neutrum et commune. Sed ex his duo sunt naturalia, masculinum et femininum, quia haec duo generant et generantur; duo sunt artificialia .i. ex arte descendencia. —

1 antiqui] ant. grammatici x 3 mutaverunt] magnus grece megalos dicitur. est autem ton meson .i. medie significationis inter bonum et malum, ut magnus deus, magnus latro *add. z*

§ 24. 11 plurali] *om. M* 13 factor] vel fictor *add. xz* poema] poetria vel poema (vel poesis) z 15 positionem *M* comparisonem *M²* *cf. Cledonii artem (V 11,5 K.): 'singularem numerum (superlativus) ita admittit, si positionem habeat singularem, intellectum pluralem'* 14—17 Iungitur-gentis] *quae addunt ante hanc sententiam M M², post eam x, non huc, sed ad § 18 pertinerent, si genuina essent: 'Hoc quoque sciendum, quod Priscianus comparisonem inter accidentia non annumerat, quia generale accidens non est, sed speciem intromittit. Omnia enim nomina aut primitive speciei sunt aut derivative . . .'*

§ 25. 22 quia-generantur] *haec verba post descendencia transposita sunt in M*

Quae Masculinum, ut hic magister. *Mas maris*, inde deminutivum *masculus masculi*, addita *-nus* fit *masculus*. *Magister* dicitur eo quod maior sit in statione: *steron* (1. *στερόν*, *στερρόν* aut *στερεόν*) graece, latine *statio* dicitur.

Femininum, ut haec Musa. *Femen feminis* et *femur femoris*. Quidam femina esse mulierum dicunt, femora virorum. Sed idem est *femen feminis* et *femur femoris*: est abstrusa pars corporis .i. inter coxalia, quibus equis insidemus: Igitur ab eo quod est *femen feminis* formatur femina; hinc et *femininus -na -num*. *Musa* dicitur a graeco quod est *mois* .i. aqua. Inde *Moises* dicitur, quasi de aqua ductus. Multum enim iuvat aqua sonum musicum, ut videmus in hydraulis .i. in organo. Novem autem secundum fabulam fuerunt Musae, filiae Iovis et Iunonis.

Revera novem sunt officia humanae vocis. Fit enim vox humana plectro linguae a pulsu quattuor dentium repercussione duorum laborum in modum cymbalorum cavo

1 *mas-masculus x om. ceteri* 4 *statio* dic.] secundum (sciendum quod?) dicitur magister tribus modis: etate sapientia et religione, didascalus grece, magister latine, aliter comarcus (*κόμαρχος*) add. *M² z cf. § 33 7* sed idem . . . *M* in aliis codicibus hoc ipsum negatur 9 Igitur . . . *x* ex parte *M² z om. M* 10—13 *musa-organo*] de his et proxime sequentibus infra (§ 33) tractatur in *x* in *MM²* praecedit expositio similis: 'Mois (moys, moy, moi) grecum est, quod aquam significat. ab aqua *musa* (aqua et *musa M*) dicitur (aqua dicitur et *musa x*), quia musicus sonus maxime ex aqua fit et aere (ere *M*), ut in ydrauliis (drualiiis *M²* hidrauliis *P* idraulicis *P²*) .i. in organis (in organalibus *M* in organicis sonis et organalibus *x*) facile probari solet' (cf. *Serv. ad Verg. Buc. VII 21*: 'aquae motus musicen [sonum *cod. Regin.*] efficit, ut in hydraulia videmus'). 'ydor (idor) enim grece, aqua dicitur latine. Hinc ydraulie (idraule) dicuntur fistule que in organo fiunt (sunt). Inde moyses dicitur aquaticus, eo quod de aqua fuit (sit) sublatus' add. *x* 14 Iunonis] quarum nomina et interpretationem is . . . (Isidorus?) aperte insinuat . . . Clio fama querens, Euterpe bene delectans, Melpomene meditationem faciens, Talia ponens germina, Polimnia memorans sua facta, Erato inveniens simile, Terpsicore delectans instructione(m), Urania celestis, Calipea pulchre faciens vel pulchrica add. *M²* similia *P*; cf. *Fulgentii Mythol. I 14*; *Mythogr. vatic. I 114, II 24*

gutturis et adiutorio pulmonis, qui in modum follis aerem recipit et remittit. — **Neutrum, ut hoc scamnum.** *Neutrum* dicitur per abnegationem duorum generum, quasi nec hoc nec illud .i. nec masculinum nec femininum. *Scamnum* dicitur a scandendo, quia antiquitus altis lectis apponebatur, et de scamno in lectum ascendebatur. [26] **Commune, ut hic et haec sacerdos.** *Commune* dicitur, quia communicat duobus generibus, eo quod sub una litteratura marem ac feminam comprehendit, ut 'hic et haec sacerdos'. Apud ethnicos sicut erant viri sacerdotes, sic et mulieres. *Sacerdos* autem dicitur a sacris dandis, et est compositum ex sacer et dos, ut quidam volunt. — **Est praeterea, .i. praeter ista, trium generum, quod omne dicitur,** quia tria genera comprehendit, **ut hic et haec et hoc felix.** *Felix* dicitur dives, fortunatus, beatus, graece vero eutiches (l. εὐτυχής). Dicitur quoque felix propicius. Unde Virgilius:

Sis bonus o felixque tuis!

Est epikoenon, id est promiscuum, ut passer aquila mustela milvus. Est et aliud genus quod dicitur epikoenon .i. promiscuum, et scribitur per *K* et *oe* diphthongon: *epi* super, *koenon* vero commune. Non ergo verbum ex verbo exprimit, sed sensum ex sensu. Dicitur autem promiscuum genus .i. confusum, dubium, quia sub uno articulo marem ac feminam comprehendit, ut 'hic passer'; sive masculus sive femina sit, sub masculino profertur articulo: Quo vocabulo cunctae minores aviculae

3 abnegation.] denegationem P^2 negationem M^3

§ 26. 14 quod-dicitur] et trigenum dicitur M 16 eutiches PF euthices M euthiches $M^3 P^3$ $HYOYCHC$ P^2 $HY\Theta YCHIC$ A^2 17 Virg.] Ecl. V 65 19 lemma om. codd. epicoenon *Donat. Keilii*, qui mustela milvus om.; *Remigius* certe ea nomina in suo exemplari legebat epikoenon $MM^2 PF$ epikenon M^3 epikoenom L epychenon P^2 epichoenum A^2 $HHIKONH\omega N$ A 22 non ergo] porro quod sequitur 'promiscuum' non x 23 Dicitur-genus] erisenon (?) .i. promiscuum, epikoenon (similiter) promiscuum MM^2 27 Quo-vocantur P om. M

vocantur. Nam a parvitate corporis *passer* adeptus est nomen. *Haec aquila* sub uno articulo marem ac feminam comprehendit; et dicitur *aquila* ab acumine oculorum, eo quod ceteris avibus acutius videt. Nulla etenim avis est
 5 in summitate aeris volitans, quae leporem inter spinas latitantem videre possit, nisi sola aquila. *Mustela* dicitur quasi *mus longa*; telon (*τηλον*?) enim graece, longum latine. *Milvus* onomatopoeon est .i. nomen de sono factum, et dicitur a molli volatu.

10 [27] Quaeritur autem, quae differentia sit inter *commune* et *epikoenon* genus. Sed sciendum est, quia tribus modis differunt. Commune genus marem et feminam sub duobus articulis comprehendit, ut hic et haec sacerdos, *epikoenon* vero sub uno. Alio modo: commune genus fit
 15 et in iumentis et in maioribus videlicet creaturis, *epikoenon* vero in reptilibus et in minoribus creaturis. Tertio modo: commune genus visu discernitur; verbi gratia, si videris hominem, intellegis utrum sit masculus an femina. *Epikoenon* vero non discernitur visu oculorum;
 20 verbi gratia, si videris mustelam currentem et passerem volantem, nescis utrum sit masculus an femina. Genus ergo dicitur in nomine exploratio sexus per vocem carentem genere. Nam illa vox non est genus, sed quod per eam intellegitur; vel genus dicitur in nomine dictio finalis
 25 determinatione discreta, unde sexus uterque cognosci potest.

[28] Rursus quaerendum est, si *milvus epikoenon* et *aquila epikoenon* est, cur *milvus* magis sub masculino, *aquila* vero sub feminino articulo pronunciat. Ad quod

4 acutius videt] *cf. Fest. s. aquilus, ubi 'volando', quod habent codices, recte in 'videndo' mutavit Hildebrandus* 6 sola aquila] post haec verba eadem res iterum aliis verbis exponuntur in *MM*² 7 *mus longa*] sic *MM*²*PP*³*P*³ m. longus *M*³*FL* *cf. Serv. ad Verg. Aen. IX 744 'mustela quasi mus longus'* 8 onomatopoeon (*ὀνοματοποιόν an ὀνοματοποιῖα*?)] onomatopoeion *MPP*² -peyon *P*³ -peium *M*³*FL* onomatopoeion *M*²

§ 27. Quae §§ 27 et 28 continentur, inverso ordine tractantur in *xz*

respondendum, quia quattuor modis cognoscuntur genera: natura articulis auctoritate clausulis: *Natura*, quia si videris equum, intellegis utrum sit masculus an femina. *Articulis*, quia cum audis vel legis *hic*, intellegis masculinum, cum *haec*, feminam. *Auctoritate* autem, quia nomina sunt incerti generis, quae nescimus quo genere pronunciare debeamus, nisi requiramus auctoritatem maiorum, ut sunt *silex* et *finis* et *cortex*. *Silex* nomen est incerti generis; sed Virgilius feminino genere protulit dicens:

Spem gregis, a, silice in nuda conixa reliquit.

Similiter *finis* est incerti generis; sed idem Virgilius feminini generis esse dixit, ut

Haec finis Priami fatorum.

Cortex quoque feminini generis est apud eundem poetam: 1
Tunc Phaetontiadas musco circumdat amarae
corticis.

Clausulis, quia decreverunt antiqui, ut ea nomina, quae in *-us* vel *-er* exeunt, potius dicantur masculina quam feminina, ea vero, quae in *-a*, feminino potius pronun- 2
cientur genere.

5, 18 [29] Numeri nominum quot sunt? Duo. Qui? Singularis, ut hic magister, pluralis, ut hi magistri. Quidam voluerunt addere tertium .i. *dualem*, qui

§ 28. 3 utrum-feminam *M*² in *M* lacuna est 8 ut sunt *M*² et usualis loquacitas maistrorum (l. magistrorum) fecit ut sint *M*: quae verba ex alio codice interpolata sunt 9 Virg.] *Ecl. I 15 11 a*] ab *M*² 12 Virg.] *Aen. II 554 15* poetam *M*² poetam dicens *M Ecl. VI 62 sq. 19* vel *-er*] vel *r M* vel *ur M*² Multo brevius totum hunc locum (§ 28) absolvunt *xz*: cum hec igitur promiscua sint (nomina), querendum est, cur passerem et milvum masculino genere, aquilam vero et mustelam feminino pronunciaverit. Ad hoc respondendum, quod auctoritas et usualis loquacitas (locutio *z*) fecit (obtinuit *z*) ut, que *r* vel *s* (litteris) terminantur, magis masculino, que vero *a* finiuntur, feminino (genere) pronuncientur (enunciantur)

singulariter pronunciari non potest, ut 'hi ambo' et 'hi duo'. Sed nos non recipimus hunc numerum, quia quidquid excedit singularitatem inter pluralem numerum computatur. — Singularis dicitur eo quod ad unum solum pertinet: singulus singuli, inde singularis; et ab eo quod est plus dicitur pluralis, eo quod plures continet. — **Figurae nominum quot sunt? Duae. Quae? Simplex, ut decens potens, composita, ut indecens in-** **potens.** Quidam tertiam .i. *decompositam* addiderunt. Sed Donatus duas annumerat, compositam et decompositam comprehendens in unam figuram. Decomposita enim est a composita derivata, et dicitur decomposita eo quod a composita derivatur, ut verbi gratia *magnus simplex* figura est, *magnanimus* composita, inde *magnanimitas* venit, decomposita. Composita vero dicitur figura, quae in duo intelligibilia dividi potest. — Simplex dicitur quasi semel plexa; composita dicitur eo quod ex pluribus partibus constat. 'Simplex, ut decens, potens.' *Decens* dicitur formosus, pulcher, cui honor debetur, et venit a *decem*, qui est perfectus numerus. Hinc et *decumanus* fructus dicitur et *decumana* ovis .i. perfecta. *Potens* quasi patens, cui ad voluntatem patent omnia. — 'Composita, ut indecens, inpotens.' *Indecens* est indignus, quem honor non decet; *inpotens*, qui nihil potest. Sciendum autem est, *in* cum componitur aliquando tantundem significat, quantum et pars cui coniungitur, ut *curvum incurvum*; aliquando autem pro abnegatione ponitur, ut *indecens inpotens* .i. *non decens non potens*. Ergo

§ 29. 1 singulariter M^2x singulari M hi ambo] hic ambo
 P 2 nos] donatus hoc (hec) x 3 inter plur. num.] pluralitatem numerum M^2 inter pluralitatem x De enuntiato perperam h. l. intruso in MM^2 cf. § 19. Etiam alia huius loci membra in M disiecta sunt 5 singularis] .i. unalis add. z
 9 Quidam . . .] sed apud romanos tres sunt . . . x apud Priscianum vero tres . . . z 12 derivata M^2 derivativa M 19 cui h. debetur] cui h. decet M^2 quem decet hon. x 21 potens-omnia] potens qui potest implere quod vult xz 24 quem-decet] cui vel quem non decet hon. P

inpotens et *valde potens* et *minus potens* potest significare.

21 [30] Quot modis nomina componuntur? Quatuor: ex duobus integris, ut *suburbanus*. *Sub* integra praepositio est, similiter *urbanus* integrum nomen. *Urbanus* dicitur qui intra urbem habitat, *suburbanus*, qui extra urbem .i. qui in suburbio vel in territorio urbis subsistit. *Territorium* dicitur quasi *terrebovium*, a *terendo* et *bove*, eo quod *bobus* teratur. — Ex duobus corruptis, ut *efficax municeps*. *Efficax* dicitur quasi *effectus capax*: *effectus* corrumpitur et facit *effi*, *capax* similiter et facit *cax*. Dicitur autem *efficax*, cui ad votum omnia veniunt. *Municeps*: *munia* integrum est, corrumpitur et facit *muni*; *capiens* corrumpitur similiter et facit *ceps*. Inde *municeps* dicitur .i. *munia* *capiens*. 1 *Munia* autem sunt officia, unde et legimus in vita beati Martini: ‘*Munia tua devotus inplebo*’ .i. officia. *Municipes* quoddam genus hominum erant apud Romanos, qui in omnibus rebus communicabant et suis legibus utebantur, excepto quod suffragium ferre non poterant .i. 2 excepto in suffragilatione: *suffragilatio* est fidem illorum recipere .i. *fideiussores* esse non poterant nec magistratum consequi. — Ex integro et corrupto, ut *insulsus*

§ 30. 3 Quot *MM*²z quibus *Don. Keil.* 4 ex-suburb.] et deinceps usque inperterritus *M*² 9 bobus] bubus *M*²*PM*³ 10 *efficax* dic. *xz om. MM*² quasi *eff. cap.*] haec verba post alterum *efficax v. 12 inseruntur in MM*² 12 cui-veniunt (eveniunt?)] cui ad voluntatem o. v. *M*² qui facile potest implere quod vult, sicut in *efficax* (componitur), qui nichil potest *x* qui facile implet quod vult, sicut *compos effector* voti, cui ad votum (nutum) queque proveniunt (quidque proveniat) z 16 in vita b. M.] i. e. in *Sulp. Severi Epist. III § 13 p. 148, 24 ed. Halm.* 19 communicabant] eis *add. z* cum eis *add. x* 21 *suffragilatio*] *suffragilitio P*² 22 non poterant] Inde et *Paulus (act. Ap. XXI 39)*: ‘Ego sum de tarso cilicie (cilie, sicilie, silicie), non ignote civitatis *municeps*’: quod grece dicitur *polites* (*Πολιτης A*² *Πυλυτης A*); *polis* (*polys*) enim grece civitas dicitur (latine), inde *polites* civilis dicitur *add. x et partim z*

ineptus. *In* integra pars est, *salsus* corrumpitur et facit *sulsus*. *Salsus* dicitur doctus, qui sale sapientiae est conditus, *insulsus* quasi non sale conditus .i. insipiens vel fatuus. Sal enim pro sapientia ponitur. Unde Terentius:

5 . . . qui habet salem || qui in te est.

Ineptus: *aptus* corrumpitur et facit *eptus*, unde *ineptus*, inconueniens, inutilis, incongruus. — **Ex corrupto et integro: ut nugigerulus:** *Nugax* hebraeum nomen est .i. inutilis. Quod corrumpitur et facit *nugi*. Gero geris
10 .i. porto; inde *gerulus* .i. portitor. Hinc et composite dicitur *nugigerulus* .i. inutilis portitor. — **Aliquando ex compluribus, ut inexpugnabilis inperterritus.** *Aliquando* adverbium est temporis, compositum ex *aliud* et *quando*. *Ex compluribus* .i. non solum ex duabus partibus,
15 sed ex multis, ut *inexpugnabilis inperterritus*: *in* et *ex* duae sunt praepositiones, *pugnabilis* vero nomen, et est locus aptus ad pugnandum vel homo qui bene potest pugnare; *expugnabilis* est locus vel homo, qui facile potest expugnari .i. vinci, *inexpugnabilis* est ille, qui nunquam
20 potest expugnari. — *Territus* est qui timet .i. timidus, *perterritus*, qui valde timet, *inperterritus*, qui nihil timet.

[31] **Casus nominum quot sunt? Sex.** Sicut 3 superius dictum est, casus dicuntur a cadendo, eo quod

1 ineptus] *om. Donat. Keil. in arte minore, ineptus insulsus habet idem in arte maiore; ineptus post insulsus exponitur in Mx 4 Terent.] Eun. 400 (3, 1, 9) 5 salem qui M in se salem qui M² salem, quod Terentii editores 8 Nugax-inut. portitor (portator P) x sententiarum ordo nonnihil turbatus est in MM² 9 inutilis] et piger *add. MM²* 11 inutilis port.] nugax p. M nugarum p. M² nugas ferens .i. vanitates: idem est et vaniloquus et friboloforus (confriboloforus, fabulosulus, faborosulus) z cf. G. Loewe, Prodrumus corp. gloss. lat. p. 260 sq. 15 ut inexp. inp.] *om. M² paulo post alieno loco posita in M* 16 vero nomen, et x nomen z *om. MM²* 18 expugnabilis-qui] similiter locus facile qui M 19 inexp.-expugnari] *om. M* 21 nihil tim.] tamdiu enim sunt nomina componenda (componuntur nomina), usque dum sensus mutetur *add. MM²**

§ 31. 23 superius] § 19 in.

unus in alterum tam sensu quam literatura cadat; et est casus ruina unius cuiusque rei, in nomine vero inflexio nominis. *Cado cadis* facit praeteritum *cecidi*, *cedo* (l. *caedo*) vero *cecidi*, et quando *recedo* significat, *cessi* facit. -- **Qui?** Nomina casuum requirit. **Nominativus** dicitur a nominando: *nomino nominas* facit praeteritum *nominavi*; deinde *nominor nominaris* facit participium *nominatus nominati*, addita *-vus* formatur nominativus. Et recte in primo loco ponitur, quia fons est et origo aliorum casuum, et ab illo regulam accipiunt, et per illum nomina nascentibus inponimus vel aliquem nominamus, ut est illud: 'Nequaquam, sed vocabitur Johannes.' Quidam vero dicunt, nominativum non esse casum: rectus est enim et in alios minime cadit. Sed sciendum quia, licet ipse non cadat, tamen alios cadere facit. — **Genitivus.** *Gigno* *gignis* facit praeteritum *genui*; *gignor gigneris* facit *genitus -ti*, addita *-vus* fit genitivus. *Genitivus* dicitur ideo quod per illum genus demonstratur; unde et *paternus* dicitur, quia per illum pater ostenditur, ut: 'cuius filius est? Virgili'. Recte secundo loco ponitur, quia ex ipso fiunt omnes derivationes et ab ipso incipit casuum inflexio. Nam nominativus non proprie dicitur casus, quia non cadit, alios tamen cadere facit. — Dicitur quoque et *possessivus*, quia per illum ostenditur possessio, ut: 'cuius equus est? Prisciani'. Dicitur autem genitivus quasi genere latus, quia genus reportat ad memoriam. — [32] **Dativus.** *Do das* facit praeteritum *dedi*; inde *dor daris*, transit in participium *datus dati*, addita *-vus* fit dativus. Dicitur autem *dativus* a dando, quia per illum damus, ut: 'do tibi librum'. Dicitur et *commendativus*, quia per illum commendamus, ut: 'conmendo tibi illam rem'. Dicitur quoque *salutativus*, quia per illum salutationes fiunt; nam in epistolis per illum salutamus, ut:

2 in nom.-nominis] in grammatica casus est infl. nom. vel aliarum casualium dictionum *M*² 11 illud] *Luc. I 60 17* Genit. dicitur] *importune h. l. repetuntur in M, quae supra (§ 19) de genere dicta sunt*

'Sanctissimo Patri et carissimo filio'. Hic tertius ponitur, quia amicis convenit, unde *amicalis* dicitur. — **Accusativus.** *Cudo cudis*, inde verbum frequentativae formae *incuso incusas* et *accuso, accusas*, facit participium *accusatus accusati*, addita *-vus* fit accusativus. Quartus hic ponitur, quia inimicis congruit; per illum enim accusamus. *Accusativus* dicitur ab accusando. Dicitur quoque accusativus quasi *activus*, quia adhaeret verbis activis, ut: 'lego librum'. Dicitur etiam et *laudativus*; per illum enim laudamus, ut: 'laudo Deum'. — **Vocativus.** *Voco vocas* facit *vocavi*; inde passivum *vocor vocaris*, transit in participium *vocatus vocati*, addita *-vus* fit vocativus. *Vocativus* dicitur a vocando, quia per illum vocamus: 'O Virgili!' Unde et quintus ponitur. Dicitur et *salutatorius*, quia per illum salutamus, ut: 'salve, Aenea!' — Sciendum autem quia vocativus in omnibus declinationibus fit similis nominativo, excepto in secunda, in illis videlicet nominibus, quae desinunt in *us*, ut *doctus docte*. — **Ablativus.** *Aufero aufers aufert* facit *abstuli*, inde *auferor, aufereris aufertur* facit participium *ablatus ablati*, addita *-vus* fit ablativus. *Ablativus* dicitur ab auferendo, eo quod per illum auferimus; dicimus enim: 'aufero a te!' Hic novissimus ponitur, quia post omnes a Latinis reperiendus est, et ideo latinus dicitur. Graeci vero ablativum non habent, sed *V* utuntur casibus, ablativo penitus carentes, pro quo tamen genitivum ponere consueverunt.

[33] Per hos omnium generum nomina pronomina participia declinantur hoc modo. Per hos: subauditur *VI casus*; omnium generum nomina, pronomina

§ 32. 2 *amicalis* *Mz* *amicabilis* *M²x* 4 *incuso* . . .] *incuso* de maioribus, *accuso* de paribus vel inferioribus dicitur *add. z* *accuso* quoque pro *ago* ponitur. Cicero 'accusate, inquit, quod rectum est' .i. agite. Terentius: 'quare non accusatis penitudinem' .i. non agitis *z* 14 *salutatorius*] *salutativus* *M³* *P marg.* 16—18 Sciendum-docte] et sciendum est quia omnes casus tertie persone sunt (iunguntur), excepto vocativo, qui secunde persone semper iungitur *x idem add. M² similia z*

omnium generum, *participia* omnium generum *declinantur* 5, 28 .i. flectuntur *hoc modo* .i. tali modo. **Magister nomen appellativum:** appellativum dicit, quia multi magistri sunt: **generis masculini**, quia habet articulum *hic*; **numeri singularis, figurae simplicis**, quia non est compositum, ut quidam putant, ex latino quod est *maior* et graeco *steron*, quod significat stationem. [Dicitur ergo magister maior in statione, graece vero dicitur *κωμαρχος* (l. *κώμαρχος*)] **casus nominativi et vocativi** — quia hi duo similes sunt —, **quod declinabitur sic: nominativo** 1 **hic magister** legit, **genitivo huius magistri** legentis liber est iste, **dativo huic magistro** legenti do librum istum, **accusativo hunc magistrum** laudo vel accuso, **vocativo o magister** veni, lege et doce nos, **ablativo ab hoc magistro** librum accepi; **et pluraliter nominativo** 1 **hi magistri** legunt, **genitivo horum magistrorum** libri sunt isti, **dativo his magistris** librum dedi, **accusativo hos magistros** laudo vel accuso, **vocativo o magistri** venite, legite, **ablativo ab his magistris** librum accepi. 2

56, 6 [34] **Nominativo haec Musa** cantans, **huius Musae** cantantis sonitus est iste, **huic Musae** cantanti intendo, **hanc Musam** cantantem accuso et laudo, **o Musa** veni et canta, **ab hac Musa** accepi dulcem sonum et 8, 10 *reliqua*. — **Scamnum** [a scandendo dicitur. Apponitur 2 altioribus lectis, ut facilius ascendatur]. **Nominativo hoc scamnum** positum est hic, **genitivo huius scamni** tapetum est istud, **huic scamno** insedi, **hoc scamnum** laudo, **o scamnum**, accipe me ad sedendum, **ab hoc**

§ 33. 5 non est compositum] *cum Donato h. l. negatur, quod supra (§ 25) affirmabatur cum Isidoro in Etym. l. X. 7 Dicitur ergo . . .] interpolatum esse censeo hoc membrum; insana utique conclusio est, nisi mente saltem suppleas 'secundum eosdem'. Ceterum nomen graecum in M satis distincte, in PP²A² litteris minus compositis scriptum est 11 legentis-iste] docentis est iste discipulus madutes (μαθητής) P mathistes est iste P²*

§ 34. 25 Scamnum-ascend.] *fere idem iam supra (§ 25)*

scamno surrexi. — **Sacerdos** dicitur quasi sacrum dans, 356, a sacris dandis, et est generis communis, quia sicut viri, sic et mulieres antiquitus sacerdotes erant. **Nominativo hic** vir sacerdos **et haec** mulier **sacerdos** missam cantant, **genitivo huius** viri sacerdotis et huius mulieris **sacerdotis** libri sunt isti, **huic** viro sacerdoti, **huic** mulieri **sacerdoti** librum dedi, **hunc** virum sacerdotem **et hanc** mulierem **sacerdotem** audio, **o** vir sacerdos, **o** mulier **sacerdos**, venite et cantate nobis missam, **ab hoc** viro **et ab hac** muliere **sacerdote** librum accepi. — **Felix** 356, apud Latinos simplex est, apud Graecos compositum: *eu* graece, *bonus* latine; *tichis* (l. *τύχη*) fortuna, inde *euthices* (l. *εὐτυχής*) graece, quod *felix* dicitur latine .i. bene fortunatus. **Nominativo hic** vir **felix** **et haec** mulier **felix** **et hoc** mancipium **felix** scribunt aut ludunt, **genitivo huius** viri felicis, huius mulieris felicis, huius mancipii **felicis** sales sunt isti, **dativo huic** viro felici, **huic** mulieri felici et **huic** mancipio **felici** equum dedi, **accusativo hunc** virum felicem, **hanc** mulierem **felicem**, **hoc** mancipium **felix** accuso vel laudo, **vocativo o felix** vir, **o** mulier **felix**, **o** mancipium **felix**, ludite, **ablativo ab hoc** felice viro, **ab hac** muliere felice, **ab hoc** mancipio felice accepi ludos.

[35] Quaecumque nomina ablativo casu singu- 356
lari a vel o fuerint terminata genitivum pluralem
in quid mittunt? Regulas declinationum hic Donatus,
quia Latinis scribebat, per ablativum casum demonstrat.
Ablativus enim Latinorum est; graeci vero non habent
ablativum, sed pro ipso utuntur genitivo vel dativo. Pris-
cianus vero, quia graecis auctoribus utebatur, secundum

1 sacerdos] *similia supra* (§ 26) 10 felix] *similis expositio in § 26* Longe aliter declinatur 'hic et haec sacerdos' in *x*, 'felix' in *M*² et *z*: 'o sancte sacerdos, ora pro propulo, o sancta sacerdos, interveni pro clero; ab hoc sancto sacerdote veniam merui, ab hac sancta sacerdote absolutionem accepi' et quae sunt similia

§ 35. 30 auctoribus] auctoritatibus *M*²

Graecos eas per genitivum, qui principalis casus est aliorum et a quo derivatio fit nominum, ostendit. — Interrogat discipulus: **O magister, quaecumque nomina fuerint terminata .i. finita a vel o litteris in ablativo casu singulari genitivum pluralem in quid mittunt .i. in quam terminationem vel in quem finem exire faciunt?** Magister: **In rum, dativum et ablativum in is**, ut *ab hac Musa*, addita *rum* fit *harum Musarum*, *ab hoc docto*, addita *rum* *horum doctorum*, *his et ab his Musis*, *his et ab his doctis*. Ecce prima et secunda declinatio. — D. **O magister, quaecumque nomina fuerint terminata .i. finita e vel i vel u litteris in ablativo casu singulari genitivum pluralem in quid mittunt .i. in quam terminationem vel in quem finem?** Hic comprehendit tertiam et quartam et quintam declinationem. M. **Si e littera correpta fuerit**, ablativus sic terminatus facit pluralem genitivum **in um**, ut *ab hoc patre: horum patrum*. Cum dicit *e* correptam, comprehendit tertiam, quia quinta in *e* productam facit ablativum. Cum dicit *i*, comprehendit eandem tertiam. Cum dicit *u*, comprehendit quartam. Omnia nomina tertiae declinationis ablativo casu *e* terminata corripuntur, excepto uno quod est *fame*, quia apud antiquos quintae declinationis erat et tantum ablativus productus apud nos remansit. **Si e producta fuerit terminatus singularis ablativus, in rum facit genitivum**. Hic comprehendit quintam, ut *die dierum*; **si i fuerit, in ium**. Ecce rursus comprehendit tertiam, ut *puppi puppium*; **si u fuerit, in uum geminata u littera**, ut *manu manuum*. Hic quartam comprehendit. — [36] D. interrogat: **O magister, dativum et ablativum in quid mittunt?** M. **In bus omnia**, ut *his et ab his patribus*, *his et ab his puppibus*. Posterior pars navis dicitur *puppis*, sicut *prora* anterior, inde *proreta* dicitur qui in rostro navis sedet; *his et ab his manibus*, *his et ab his diebus*. Nomina primae et secundae declinationis

in *is* terminant dativum et ablativum pluralem, tertiae vero et quartae et quintae in *bus*. Sed sciendum quia in his declinationibus multa contra regulam inveniuntur causa differentiae, quae in maiore arte plenius exponentur.

DE PRONOMINE.

Pronomen quid est? Pars orationis, quae pro nomine posita tantundem paene significat personamque interdum recipit. 357,

[37] Post expositum nomen consequenter etiam quid sit pronomen diffinire incipit. D. O magister, **quid pronomen est?** *Quid* substantiam rei .i. pronominis inquit. M. **Pars est orationis** .i. una species latinitatis, antonoma (l. *ἀντωνυμία*) graece, pronomen latine. *Pronomen* dicitur eo quod pro nomine ponatur .i. loco nominis constituatur. Primum enim praecedit nomen, deinde subsequitur pronomen. Sicut enim pro consul loco consulis, ita et pronomen loco nominis ponitur. Inventum est autem ad hoc pronomen, ut repetiti nominis fastidium tolleret et ornamentum orationis afferret. Nam si diceremus: 'Virgilius scripsit Bucolica, Virgilius scripsit Georgica, Virgilius scripsit Aeneida', talis constructio fastidium gigneret. Sed cum dicimus: 'Virgilius scripsit Bucolica, ipse scripsit Georgica, idem et Aeneida', et repetitio nominis tollitur et ornamentum dictionis affertur. **Quae** — subauditur **pars — pro nomine posita** .i. loco nominis constituta

2 Sed sciendum . . .] *Sententia sic amplificata est in 2: 'multa inveniuntur nomina istis regulis non subiicientia, quae donatus rudibus scribens hic non commemorat. Sed studiosus lector non solum haec quae hic desunt, sed et omnia quae ad grammaticam pertinent, plenissime ac diligentissime conscripta inveniet in Prisciano.'* *In fine huius § 36 cod. M, quae solus initio § 35 exposuit, aliis verbis cum ceteris libris repetit*

§ 37. 12 antonoma *MM²P* idem graecis litteris parum distinctis *P²A²* 16 pro consul] vice comes loco comitis vel procons. *P²* 18 repetiti] reppetitio *M* 20 Georgica] ieorgica *P²*

tantundem paene significat .i. tantum, quantum et nomen. *Tantundem* adverbium est quantitatis, et est compositum ex *tantum* et *idem* vel ex *tantum* et *demum*. *Paene* est prope. Quaeritur cur dicit *tantundem paene* et non absolute *tantum*? Quia nomen plenam substantiam significat cum qualitate, pronomen vero personam sine qualitate. — [38] **Personamque interdum recipit** .i. aliquando. *Interdum* adverbium est temporis. *Interdum* dicit, non *semper*, quia sunt quaedam pronomina secundum Donatum, quae non demonstrant personam, sed potius inquirunt. Propter infinita pronomina hoc dixit: *quis quae quod qualis* et rel. Priscianus vero omnia pronomina finita esse dicit duobus modis, demonstratione et relatione: demonstratione, ut *hic*; relatione .i. reportatione, ut *is*, eo quod supradictam personam reportat ad memoriam, ut: 'Virgilius scripsit Bucolica, *is* scripsit et Georgica'. Sciendum autem quod secundum Priscianum XV sunt pronomina: VIII primitiva .i. *ego tu sui ille ipse iste hic is* et VII derivata: *meus tuus suus noster vester nostras vestras*, quae a genitivis primitivorum derivantur. Ergo *quis qualis* et alia supradicta rationabilius nomina sunt dicenda quam pronomina. Sed Donatus non ignorantia, sed amore magistri sui Didymi deceptus ea propter declinationem inter pronomina annumeravit. Sed declinatio partem mutare non potest. Si enim posset, multa nomina fuissent pronomina et iterum multa pronomina computarentur inter nomina.

[39] Hoc loco considerata diffinitio. Diffinitio, sicut superius dictum est, a genere incipit et per species ad proprium tendit. Cum ergo dicit 'pronomen est pars orationis', generale eius demonstrat cum ceteris partibus. Pars enim nomen et pronomen et verbum; sic et reliqua.

1 quantum et nom.] *post haec ordo verborum nonnihil turbatus est in M*

§ 38. 14 hic *PP*² ego tu ille *MM*² 23 Didymi] errantis, qui ei primum grammaticam tradidit z

§ 39. 29 superius] § 17

Cum autem subiungit 'quae pro nomine posita', ipsius speciem pronominis consequenter manifestat. Non solum enim pronomen loco nominis ponitur, sed etiam adverbium et participium: adverbium, sicut est 'mane novum' vel
5 ut Persius in quarta satirarum:

Iam cras hesternum consumpsimus. Ecce
Egerit hos annos. [aliud cras.

Quando adverbium genus nominis recipit, ponitur loco nominis. Participium quoque pro nomine ponitur, sicut
10 *legens* pro *lectore*. Venit ad proprium cum subinfert 'personamque interdum recipit'; hoc enim eius est proprium, ut personam recipiat .i. ostendat.

[40] Postquam diffinivit substantiam, venit ad acci- 35
dentia. **D. Pronomini quod accidunt? M. Sex. Quae?**
15 **Nomina accidentium interrogat. Qualitas genus numerus figura persona casus. D. Qualitas pronominum in quo est?** .i. in quo iure vel in qua lege consistit? **M. Duplex est: Bipertita est** .i. bis partita, in duabus partibus divisa. **Aut enim finita sunt pronomina** .i.
20 circumscripta, ut *ego, tu, ille*. Nam cum dico *ego*, meam personam circumscriptam ostendo. Sic et *tu* et *ille*, dum praesens est; dum absens, minus quam finita. **Aut in-**

4 sicut est mane nov.] sic est. Mane novum *M pr.* sicut est novum *M² Verg. Georg. III 325* vel] *addidi* 5 Persius] *Sat. V 68 sq.* in quarto *M² corr. z* 6 ecce *MM² en z* 10 Venit-ostendat] proprium vero exprimit cum subinfert 'tantundem pene significat' .i. quantum et nomen: hoc eius est proprium. Quod vero sequitur 'personamque interdum recipit', confundere (profund.) videtur diffinitionem, quia non est proprium pronominis, sed speciale. nam et verbum personam habet. rectius ergo sic diffiniret: 'pronomen est pars orationis personam recipiens et pro nomine posita tantundem pene significans' *z Quae § 39 tractantur, initio § 37 exponuntur in z, sub finem eiusdem in M². Eum vero locum, quem § 38 continet, aliter tractat M², similemque variationem habet M post § 39*

§ 40. 18 duabus part.] duas partes *x* 20 circumscripta *M² sex* partibus corporis circumscri. *M* certa, determinata, sex partibus corporis descripta, videlicet supra infra ante retro dextra sinistra *P*

fnita .i. indeterminata, incircumscripta, quae nullam accipiunt personam, ut 'quis vir fecit? quae mulier?' inquirunt substantiam, sed non ostendunt. Ideo melius est, ut nomina sint secundum Priscianum, quam pronomina secundum Donatum.

7, 8 [41] D. O magister, **genera pronominum quot sunt? M. Eadem fere quae et nominum** .i. prope eadem sunt pronominum, quae et nominum. Quaeritur cur dixit *fere* et non absolute eadem. Videlicet propter epikoenon genus, quod non invenitur in pronomine. Ideo enim epikoenon genus in pronomine non invenitur, quia si feceris constructionem ex fixo nomine et adiectivo et pronomine, antequam pervenias ad pronomen, per adiectivum intellegis, cuius generis sit fixum. Verbi gratia 'aquila magna est ea, quae hodie in partes Orientis volabat': *aquila* fixum est, *magna* adiectivum, *ea* pronomen. — **Masculinum, ut quis, femininum, ut quae, neutrum, ut quod, commuae, ut qualis talis: qualis et talis** communia sunt, quia sicut dicitur de viro *qualis*, ita de muliere dicitur *qualis*. **Trium generum, ut ego tu:** quia sicut vir dicit *ego*, ita et mulier *ego*, ita et mancipium *ego*. Similiter *tu vir, tu mulier, tu mancipium*. — Quaerendum est, cur prima et secunda persona neutrum habeant genus, cum masculus et femina tantum inter se loquantur; tantummodo enim sermo inter marem et feminam seritur. Quia sunt quaedam propria nomina virorum ac mulierum, quae neutro genere inflectuntur, sicut sunt *Basion Leontion* et *Heliconion*: ecce virorum nomina; *Dorcium Eustachium* feminarum. — *Ego* iisdem litteris clauditur apud Graecos, quibus et apud nos; *tu, 3*

2 mulier] fecit? quod mancipium fecit *add. x* 5 sec. Donatum] *post haec verba in MM² eadem nonnihil mutata recurrunt, quae supra (§ 38) iam dicta et post § 39 in M repetita sunt*

§ 41. 12 nomine et *x* maxime et epikoenon et *M* maxime epiceñ et *M²* 29 Dorcium Eust.] Dorcion Eustochion *M²* Dorcium et Eustachium *F*

secunda persona; mutat unam litteram et facit su (l. $\sigma\upsilon$),
ille graece *autos* (l. $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$).

[42] Numeri pronominum quot sunt? Duo. Qui? 357
 Singularis, ut hic, pluralis, ut hi. Figurae pronominum quot sunt? Duae. Quae? Simplex, ut quis, composita, ut quisquis. *Quisquis* compositum est ex duobus nominativis, ideo et declinatur ex utraque parte ita: quisquis, cuiuscuius; similiter ceteri casus; quisquis .i. quicumque. — Personae pronominum quot sunt? 357
 Tres. Quae? Prima, ut ego, secunda, ut tu, tertia, ut ille. *Sono sonas* verbum componitur et facit *persono personas*: ne videretur verbum imperativi modi, circumflectitur in nomine et dicitur *persôna*. Persona dicitur eo quod per se sonat. Dicitur autem graece *prosopa* (l. $\pi\rho\acute{o}\sigma\omega\pi\omicron\nu$): *pros* ad, *opa* (l. $\acute{\omicron}\pi\alpha$) facies. Inde persona dicta, quia ad faciem apponebatur. Invenitur autem prisco tempore concessum fuisse histrionibus, ut quibuscunque in comoediis et tragoediis publice insultarent. Deinde volentes aliquem irridere assumebant larvas et apponebant sibi ad faciem. Sic quaecunque volebant repraesentabant, Hecubam videlicet vel Priamum. Quod cum potentioribus quibusdam displicuisset, iussum est ut haec superstitio penitus abdicaretur. Ergo iuxta definitionem soni dicta est persona a concavitate larvarum, quoniam, quo maior erat concavitas, eo et prolixior reddebatur sonus. Secundum vero substantiam persona est individua unius rei repraesentatio. — Est ergo *prima*

§ 42. Lemma om. M^2 , etiam praecedentia (inde a § 41 med.)
 om. PP^2 14 sonat] id est per se sonando se ipsam ostendit (demonstrat) *add.* x prosopa] prosopo M prosoppa M^2
 $ΠΡωCωΠωC$.i. ad faciem P^2 15 pros-facies] pro enim grece, latine ad dicitur, sopus facies P $ΠΡωH$ ad dicitur lat., $CωPωC$ facies P^2 17 quibuscunque] quibusc. vellent P^2 quibusc. locis vellent P 21 Hecubam-Priam.] ecubam vel pr. M^2 ut est ecube (persona hecubae) cremetis et ceterorum x 26 Secundum vero . . .] persona proprie est nature rationalis individua substantia F 27 unius rei] cuiusque rei unius M^2 uniuscuiusque rei E

persona, quae de se ipsa loquitur, *secunda*, ad quam loquitur prima, *tertia* vero, de qua prima suum sermonem dirigit ad secundam.

13, 14 [43] **Casus item pronominum quot sunt? Sex, quemadmodum et nominum.** *Item* dicit, quia iam dixerat casus in nomine. **Per quos casus inflectuntur** .i. moderantur et inclinantur **pronomina omnium generum hoc modo.** **Ego pronomen est finitum** .i. determinatum, quia, qui dicit *ego*, in praesentia est. **Generis omnis**, quia per tria genera currit. **Numeri singularis figurae simplicis personae primae casus nominativi . . .** Sciendum quia nullum pronomen habet vocativum nisi secunda persona primitivi, quod est *tu*, et prima persona possessivi, quod est *mi*. Ergo prima persona non habet vocativum; nemo enim se potest vocare nisi per prosopopoeiam (l. *προσωποποιίαν*) .i. per conformationem personae, cum videlicet introducitur aliquis ad se loquens, sicut Dido:

Infelix Dido, nunc te facta impia tangunt;
et sicut in Terentio amans loquebatur:

Quid igitur faciam?

57, 17 [44] **Ego lego, mei vel mis servus, mihi dedit, me laudat, a me accepit; et pluraliter nos.** Cum

2 vero *P* quoque *ME* de qua] ad quam *E* 3 ad secundam] cum sec. *M²F om. E*

§ 43. 12 Sciendum] *ante sciendum spatium vacuum est in M; fortasse pars lemmatis* ('quod declinabitur sic') *omissum est.* casus nominativi ideo dicitur, quia . . . *M² 14 mi]* *mi vel noster P meus vel noster P²E* Ergo *M² ego M 16 prosopop.]* prosopoiā *M* prosopoeiam *M²* (nisi . . . sit) *ΠΡΟΣΩΠΟΠΟΙΕΙΑ Ε ΠΡΩCVΠΥΑ P²* *idem litteris partim graecis partim latinis expressit P 17 introd. . .]* aliquis figurate ad se ipsum quasi ad alium loquitur *x F 18 Dido MM² Virgilius x Aen. IV 596* 19 facta *MP²E* fata *PF* tenuata (?) *M² 20 in Terent.]* in terentio *M* terentius *M² sc. Eunuch. init. amans] sc. Phaedria adulescens* 21 igit. fac. *M* ergo faciam *M²* exemplum non videtur huc pertinere

§ 44. 22 Ego l.] ego lego, quod dicitur grece *E c w a m a t noko* (l. *ἐγὼ ἀναγινώσκω*) *F*

pluraliter dicitur *nos*, iam prima persona sociat se cum aliis et dicitur *nos legimus*. **Nostrum vel nostri** libri sunt isti, **nobis** dedit, **nos** laudat, **o nos** fratres legamus! Hic casus est potius hortativus quam vocativus, nam hortatur quasi socios. **A nobis** acceperunt. *Ego* quondam per se singulare erat sine pluralitate, similiter *nos* plurale erat sine singularitate. Tractum est autem a maiestatibus vel potestatibus, quibus familiaris mos est pluraliter loqui, ut 'decrevit nostra maiestas'. — **Personae secundae generis omnis** etc.: **Tu** legis, **tui** vel **tis** liber est, **tibi** dedit, **te** laudat, **o tu** frater veni, **a te** accepi; **et pluraliter vos** legistis, **vestrum** vel **vestri** libri sunt, **vobis** dedit, **vos** laudat, **o vos** fratres venite legite, **a vobis** accepi. — Tertia persona per tria genera currit, ut *ille illa illud*. *Ille*, quod graece dicitur *autos*, varias in se habet significationes, ut *ille et ille*. Iungitur etiam primae personae, ut *Ille ego*, qui quondam gracili modulatus avena. Iungitur et secundae:

Tune ille es Eneas . . . ?

Ille frater legit, *illius* liber est, *iste illi* dedit, *illum* laudo, **ab illo** accepi; **et pluraliter illi** studiosi sunt, **illorum** libri authentici sunt, **illis** demus honorem, **illos** laudo, **ab illis** accepturi erimus sapientiam. Similiter **feminini generis**, ut *illa* doctrina laudabilis est, *illius* regulam servo etc. **Generis neutri**, ut *illud* dogma grammaticum est, *illius* dogmatis regula directum est etc. Sciendum est tamen, quia prima et secunda persona sin-

5 Ego-maiestas] haec verba cum *F* huc transtuli; in ceteris codicibus paulo post sequuntur 16 *autos*] *authum* vel *authonas* *P AY@ωC P²* 18 *Ille ego* . .] *Verg. Aen. I init.* 20 *Tune* . .] *Verg. Aen. I 617* *tune es ille enea*, qui *dardanio anchise P² num sic olim scandebant: ēs ěněā?* 21—24 *Ille-similiter F om. M* in *M²* lacuna est 25 *feminini-direct. est etc.] M² solus* (similiter) et per femininum et neutrum potest inflecti *F* 28 *Sciendum-quia*] plurimum movet (me) cur *x* nec hoc scrupulo caret, ymmo plurimum movet quare *F*

gulas habent voces, tertia autem sex: *ipse ille iste hic is et sui*. Ideo autem prima et secunda unam tantum habent vocem, quia semper praesentes sunt, tertia autem ideo sex habet voces, quia aliquando absens aliquando praesens est, aliquando prope aliquando longe, aliquando relativa aliquando demonstrativa.

357, 25 [45] **Minus quam finita** et cetera. Minus quam finita dicuntur, quia non sunt ex toto finita. Cum enim de praesenti dicitur *ipse*, finitum est, quando de absente dicitur, minus quam finitum. **Ips**e legit, **ipsi**us hominis liber est iste, **ipsi** homini dedi, **ipsum** hominem laudo, **ab ipso** homine accepi; **et pluraliter ipsi** homines legunt, **ipsorum** hominum liber est iste, **ipsis** hominibus dedi, **ipsos** laudo, **ab ipsis** hominibus accepi. Sic de feminino et de neutro constructio facienda est. Sciendum est quoque, quod pronomina, quae in *e* et *is* finiuntur, neutrum in *d* terminant, excepto *ipse*, quod *ipsum* facit servans ex antiquitate neutrum. Antiqui enim *ipsus ipsa ipsum* dicebant. Sed mutato in masculino genere propter euphoniā nominativo, in *um*, ut apud antiquos, servatur
 357, 30 neutrum. **Item minus quam finita** . . . *Item* dicitur, quia saepe haec pronomina repetit. *Minus quam finita* dicuntur, quia non sunt ex toto neque perfecte finita. Quando enim de cognito vel de praesenti dicuntur, finita sunt. Cum vero de incognito vel absenti, infinita sunt:
 357, 35 **Iste** legit et cetera. — **Item articulare praepositivum vel demonstrativum** et reliq. Articulare pronomen dicitur ab articulis, quia pro articulis ponitur. Graeci partem articulorum habent, quam nos non habemus, et

3 praesentes sunt] finite sunt et mutuo semper presentialiter sermocinantur PP^2E 5 aliquando (prope)-aliquando] modo-modo xz

§ 45. 7 Minus q. fin. (*sc. ipse ipsa ipsum*) — 10 finitum] in MM^2 haec verba parum apte inserta sunt ante sciendum p. 35 v. 28 15 Sciendum-neutrum M^2F om. ceteri 21 minus q. fin.] *sc. iste ista istud* 26 Item artic.] *sc. hic haec hoc* 29 partem art. M^2P^2EF unam p. a. *P* pro una parte articulos *M*

in ultimo eum ponunt, ubi nos interiectionem. Sed pro illis articulis nos pronomibus utimur. Praepositiva dicuntur, quia semper praeponuntur, ut *hic* et *haec* et *hoc*, licet aliquando supponantur, ut Virgilius:

Hic vir hic est tibi quem promitti saepius audis.

Sciendum quia *hic* et *haec* et *hoc* in demonstratione pronomina sunt, in declinatione vero articuli. Demonstrativa dicuntur, quia rem praesentem demonstrant, ut *hic homo*. *Hic* autem, quando pronomen est, corripitur, quando adverbium loci, producitur, ut 'hic vir hic est tibi'. Oritur autem hoc loco quaestio, cur reliqua pronomina dativum in *i* terminant, pronomen vero, quod est *hic*, in *c*. Sed hoc ideo quia, si diceremus *hui*, putaretur esse interiectio dolentis.

[46] **Item subiunctivum vel relativum** . . . Sub- 358, 3
iunctivum dicitur, quia semper subiungitur, ut est: 'Aeneas filius Veneris is est qui vicit Turnum'; praecedit enim nomen et subsequitur pronomen. Relativum dicitur .i. reportativum, quia reportat nomen ad memoriam, ut: 'Dominus Iesus is est qui vicit mundum, eius doctrina instructi sumus, ei damus laudem et honorem, eum laudamus, ab eo instructi sumus'; **et pluraliter**: 'Sancti Apostoli qui secuti sunt Dominum, ei sunt qui nos docuerunt credere Christum, eorum doctrina instructi sumus, eis honorem debemus, eos laudamus, ab eis docti sumus'. Sic per reliqua. **Generis feminini**: 'Sancta Maria ea est, quae genuit Dominum salvatorem, eius prole salvati sumus, ei honorem debemus, eam laudamus, ab ea auctorem vitae accepimus'; **et pluraliter**: 'Sanctae mulieres, quae Dominum a Galilaea secutae sunt, eae

1 in ult.] loco add. *M²P* 4 Virg.] *Aen. VI 791 videtur grammaticus poetae verba sic intellexisse*: 'hic est tibi vir hic quem . . . ?'

§ 46. 15 Item subiunct. . . .] *sc. is ea id'* 18 Relativum-memor.] *hoc enuntiatum in M traiectum est in finem huius §; deest in M²*

sunt, quae nobis fidem dederunt, **earum** sermone inbuti sumus, **eis** laudem debemus, **eas** laudamus, **ab eis** exemplum fidei accepimus'. **Generis neutri**: 'Verbum, quod erat in principio apud Dominum, **id** factum est caro in fine temporum, **eius** misericordia redempti sumus, **ei** laudem debemus, **id** adoramus et glorificamus, **ab eo** liberati sumus. Verba, quae Dominus locutus est in Evangelio, **ea** sunt, quae nos instruunt ad aeternam beatitudinem, **eorum** admonitione repleti sumus, **eis** oboedire debemus, **ea** servamus, **ab eis** inbuti sumus'.

358, 7 [47] **Item infinita** . . . Infinita dicuntur, eo quod non sunt finita et quia non demonstrant personam, sed potius requirunt. Ergo melius nomina sunt, ut superius diximus. Cum dicis *quis*, non demonstras personam, sed potius requiris, ut: 'quis homo fecit?' *Quis* et *qui* duo nominativi sunt, sed hoc distat, quoniam *qui* pro *quis* ponitur, *quis* pro *qui* nusquam, sed tantum interrogativum est, ut: 'Quis legit heri? Ipse qui et hodie'. — '**Quis** vir fecit hoc? **cuius** viri est iste filius?' — Et sciendum quia *quis* apud antiquos et secundae et tertiae declinationis erat: unde de secunda habemus *quo* et *quis*, de
358, 13 tertia *qui* et *quibus*. — **Item possessiva finita ad aliquid dicta ex utraque parte singularia** . . . Possessiva dicuntur, quia possessionem demonstrant, ut 'meus ager et liber'; finita, quia rem praesentem demonstrant: qui dicit *meus*, in praesentia est. Ad aliquid dicta .i. ad aliquid se habentia, quia praeter se aliud demonstrant. Non enim plenum est, cum dicis *meus*, sed adhuc pendet quoadusque addas *equus* aut *liber* aut *servus*. Habet etiam vocativum; possessor enim vocat suam possessionem: 'o fili mi!' Ex utraque parte singularia .i. ex parte possessoris et ex parte possessionis. Nam hoc pronomen duas habet personas, unam possessoris in-

ST. 47. 11 Item inf.] sc. *quis* (*qui*) quae quod 13 superius]
§ 37 hoc distat] in hoc distant M² 31 fili mi] interpolata
dedito h. l. in M et M², quae iam supra (§ 37) exposita sunt

trinsecus, ubi generis omnis est, et aliam possessionis extrinsecus. Intrinsecus ex parte possessoris trium generum est, sicut et primitivum eius *ego*; sicut enim dicit vir 'meus', ita et mulier et mancipium. Extrinsecus vero iam distinguit secundum genus possessionis, et est mobile: *meus mea meum*. Notandum est autem quia antiqui declinabant *mius*, et inde remansit *mi* vocativus. — **Personae secundae . . tuus . . Tuus** possessivum derivatum est a *tu* vel *tis* primitivo. Similiter *suus* derivatum est a *sui*, quod est sine nominativo. — **Item possessiva finita ad aliquid dicta ex altera parte pluralia . . .** ut *noster*. Ex altera parte pluralia .i. ex parte possessoris, et ex parte possessionis singularia. Verbi gratia nos sumus plures et habemus unum equum, et dicimus 'noster equus'.

[48] D. **Da horum composita** .i. dic mihi, sicut accipe pro *audi*, ut est illud:

Accipe nunc Danaum insidias et crimen ab uno.

D. Quia dixisti simplicia, dic et composita. Simplicia sunt *ego, tu, ille . . . Egomet* compositum est secundum Donatum; secundum vero Priscianum *met* adiectio syllabica est. Nam verba composita resolvi possunt in duo intellegibilia, verbi gratia *municeps* compositum est et resolvitur in duo intellegibilia .i. *munera capiens*, quod *egomet* non facit: *Ego* aliquid est, *met* vero nihil aliud est nisi adiectio syllabica. Declinatur *ego* ex parte nominativi et *met* indeclinabiliter per omnes casus currit: *Egomet* lego, *meimet* vel *mismet* liber iste. Sic cetera. Et pluraliter *nosmet* legimus. Genitivus autem non facit *nostrimet* et *nostrummet*, ne videatur *met* esse possessio. — **Tutemet**

5 mobile-meum] mob. in us in a in um PE; inde lepide P²: mobilissimus mobilissima mobilissimum 12 ut noster] post haec repetuntur in M et partim in M², quae paulo ante explicata sunt

§ 48. 17 illud] Verg. Aen. II 65 cf. Serv. ad Aen. I 676 18 crimen libri mei omnes ab uno] ab illo M² 22 verba compos. . .] cf. § 29 med. 30 met esse F esse MM²

vel tute non facit *tumet* in nominativo, ne verbum putetur esse. *Vosmet*; *vestrum* vel *vestri* non recipiunt *met*. Similiter **illic** compositum est ex *ille* et *hic*, **istic** ex *iste* et *hic*. Ista sunt adverbia loci. *Illicine* ex *ille* et *hicine* pro *illicne*: ‘*Illicine* est frater tuus?’ pro *illicne*. *Isticine* ab *iste* et *hicine*, ut: ‘*Isticine* est, de quo dixisti mihi?’ pro *isticne*. *Hicine* pro *hicne*, sicut in libro Regum legitur: ‘*Hicine* est, qui ingreditur domum nostram?’ pro *hicne*. ‘*Haecine* reddis Domino?’ pro *haecne*. Et sic *sicine*, unde dicitur: ‘*Sicine* separat nos amara mors?’ 10 pro *sicne*. [49] **Idem** in **masculino genere productum** in **neutro corripitur**, et est compositum ex *is* et *demum*. Probemus et hoc per exempla de masculino:

Vivo nocendo quidem, sed me manet exitus idem.

Dicemus et exempla Virgilii. Quando masculinum est, 15 producitur, sicut est:

Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.

Quando neutrum, corripitur, ut:

Esset par aetas et idem si robur in annis. —

Et mortale hoc corpus idem immortale resurget. 20

4 adverbia] *Donatus non de adverbis illic istic, sed de pronomibus illic istic loquitur* et *hicine* M^2EF et *hicine* P et *icine* M et *iccine* P^2 7 in l. Regum] *I 21, 15* ‘*hicine* ingreditur domum meam’ (vulg.) 9 *Haecine*] *Deuteron. 32, 6* 10 *sicine*] *I Reg. 15, 32* 11 pro *sicne*] haec adverbia sunt loci add. MM^2F unum ‘*sicine*’ adverbium est, non loci sed modi. Ceterum exemplorum allatorum ordo in libris varie turbatus est.

§ 49. 14 Vivo . . .] ‘*Aenigmatis versus esse videtur*’ (Hagen). *Re vera-quod C. Weyman, vir doctissimus, benigne me docuit — simillimus est versus aenigmatis, quod de vipera scripsit Symphosius (Poet. lat. min. rec. Baehrens IV 366): ‘Occidi matrem, sed me manet exitus idem.’* sed me] si me P^2 17 Idem amb. . . .] *Verg. Aen. IV 679* eadem hora] ad ora M^2 *In xz non hic, sed alius citatur versus Verg. Ecl. III 101: Idem amor exitium pecori (pecorum P) pecorisque magistro* 19 *Esset par. . . .] Verg. Aen. XI 174* in annis] *omnes libri praeter E (qui habet in armis, si recte legit Hagen)* 20 *Et] coniunctionem Hagen a versu separat (et: mortale . . .) hoc F om. ceteri immortale res.] et mortale res. M mort. res. P^2 mort. surgit M^2*

Quisquis compositum est ex duobus nominativis, et ideo declinatur ex utraque parte, ut: *quisquis cuiuscuius cuicui* et reliq.; **quisnam** ex *quis* et *nam*; **quispiam** componitur ex *quis* et *piam*; **aliquis** ex *alius* et *quis*: *alicuius alicui*. Sic per omnia genera dicitur.

DE VERBO.

[50] **Verbum quid est? Pars orationis.** Interrogatio discipuli: O magister, *quid est verbum?* *M. Pars orationis* .i. una species latinitatis. Verbum dicitur a verberando .i. a feriendo, eo quod verberato aere plectroque linguae formetur; aer enim intra septa oris plectro linguae .i. revolutione percutitur et ita verba formantur. Dicitur etiam verbum a vere boando .i. vere sonando. Quod si ita est, tantum verba dicuntur, quae vera sunt. Verba quoque possunt appellari ceterae partes, sicut dicimus: 'Verbum fecit hodie beatus Augustinus'. Dicuntur etiam et *nomina*, sed raro, ut Virgilius:

Fata canit foliisque notat et nomina mandat.

Haec autem pars specialiter hoc nomen sibi vindicat, quia sine locutione verbi plena sententia esse non potest, et eo quod dignior sit aliis et prolixiores habeat declinationes, et in nostra colloctione frequentius ponitur, ut est illud: 'eo ad forum et volo videre amicum'. **Cum**

1—5 quisquis-dicitur] *om. xz*; *M² vero add.*: 'Donatus dicit compositiones esse nam *piam*, sed melius est ut adiectiones dicantur iuxta *servium*, qui eas vocat *stultas* et *inutiles*, quia nihil significant.' *Attamen cf. Serv. ad Verg. Aen. I 207*

§ 50. 9 Verbum dic.] *cf. § 13 fin.* 10 .i. a feriendo *xz* vel verbum dicitur *M* vel verbum quasi vere bonum *M²* 13 Dicitur et. verb.] vel secundum (sanctum) Augustinum verb. dic. *xz* 'August. dial. p. 9, 13 ed. Creelius; cf. Keil. in ann. phil. Fleck. 1859 p. 155' (Hagen) 16 beatus Aug.] episcopus ad populum, cum non de solis verbis sit locutus *xz* 17 etiam et *M* partes et *M²* Virg.] *Aen. III 444* 18 Fata can. *F om. M* 19 vindicat] vindicat *M²* possidet *x* 23 amicum] *de sententia h. l. addita in MM² v. infra § 51 fin.*

tempore et persona: haec duo semper in verbo simul iunguntur. Nec enim tempus sine persona nec persona sine tempore stare vel esse possunt. Ubi tempus enim fuerit, ibi et persona, ut *lego* praesens tempus et prima persona. Et notandum quia Priscianus personam non recipit in verbo, quia non est generale accidens. Sunt enim verba impersonalia, quae personas non habent. [51] **Sine casu.** Bene dicit *sine casu*, quia sunt quaedam elocutiones, quae fiunt per infinitum modum, in quibus videtur esse casus, ut est *meum scire* pro mea scientia, *meum legere* pro mea lectione, ut Persius: Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

Infinitivus enim modus in his vim nominis retinet. Solemus etiam dicere: 'da mihi bibere' .i. potum: quod dicitur graece $\delta\acute{o}\varsigma \mu\omicron\iota \pi\iota\epsilon\acute{\iota}\nu$. *Πιεῖν* autem *bibere* significat, hinc *pitisso* sive *potor potaris* dicitur. Sed hoc nos non recipimus. — Quinque genera Donatus in sequentibus commemorat .i. activum et passivum, neutrum, commune et deponens, quae hic breviter ostendit, cum dicit: **aut agere aliquid aut pati aut neutrum significans.** Iungitur autem ita: *Verbum est pars orationis cum tempore et persona sine casu significans aut agere aliquid .i. actum, ut lego, aut pati significans .i. passionem, ut legor, aut neutrum significans .i. nec actum nec passionem, ut sto.* Cum ergo dicit *aut agere aliquid*, comprehendit activum et medietatem communis verbi. Cum vero subiungit *pati*, comprehendit passiva et aliam medietatem communis verbi. Cum dicit *neutrum*, comprehendit neutralia et deponentia. Actum sane sive passionem ostendunt verba in his, quae animata sunt, neutrum vero maxime in anima

§ 51. 11 Pers.] Sat. I 27 12 tuum] et enim F 13 Infin. dicere] et in evangelio *xz Ioh. IV 7 et 10 (cf. Matth. XXV 35)* 15 $\delta\acute{o}\varsigma \mu. \pi. \Pi\epsilon\acute{\iota}\nu$] dos mi (mu) pin. Pin libri Nin (post spatium vacuum) F dosympλη. πυη P² 16 sed-recip.] sed donatus sine casu sicut, quia hoc non recipit *x Reliquas huius § sententias codices alii alio ordine dispositas exhibent, nullus eo, qui satisfacere possit*

carentibus ponitur. Neutrale autem verbum dicitur, non ut aliquid non significet, sed utrumque non significat. Nam cum activam habet significationem, relinquit passivam, ut *facio ambulo*, cum vero passivam, dimittit alteram, ut *fio* passivum habet sensum, et, ut quidam volunt, passivum est *fio* solum desinens in *o*, cuius activum est *facio*. Verbi gratia 'facio te', et tu respondes 'fio a te'. — Generalitas verbi in eo, quod est pars orationis; specialitas, quod cum tempore et persona sine casu; proprietates vero in actionis vel passionis vel neutri significatione.

[52] Post diffinitam substantiam verbi venit ad accidentia. Verbo quot accidunt? .i. quot accidentia habet verbum? **Septem**: numerum diffinit. **Quae?** nomina requirit. **Qualitas coniugatio genus numerus figura tempus persona.** Qualitas dicitur in verbo eo quod quale sit illud verbum demonstret, activum an passivum, commune an deponens. Coniugatio dicitur quasi colligatio, eo quod sub una regula veluti sub uno iugo multa verba coniungat. Est autem coniugatio inclinatio quaedam vel affectus animi. *Iugo iugas* simplex est, *coniugo coniugas* compositum. Inde venit coniugatio; inde coniugatas dicimus mulieres. Idem est coniugatio quod et coniunctio. Genus dicitur a generando, eo quod unum genus generetur ab altero. Activum generat ex se passivum assumpta *r*; rursus passivum generat activum dempta *r*. Numerus dicitur a numerando, sicut antea praediximus. Figura dicitur a fingendo, ut in nomine dictum est. Persona dicitur eo quod per se sonat. **Qualitas verborum in quo est?** .i. in quo iure vel in qua potestate consistit vel sita est? **In modis et in formis.**

§ 52. In principio huius § *M* nonnulla, *M*² plura omisit 16 persona] que (in) suis locis (congruis) exponemus add. x 18 commune a. d.] sive neutrum x neutrum aut deponens aut commune *M*² quasi coll.] *M*²*F* om. *M*, sed cf. § 58 27 sicut praed. *M*² alia de numero, quae § 19 dicta sunt, h. l. repetit *M* 28 figura in textu habet *M*, alia in margine adduntur; cf. § 19

Qualitas verborum semper in formis et in modis constat. Si ergo interrogatur qualitas, modus et forma respondentur; verbi gratia *lego* cuius qualitatis? Indicativi modi et formae perfectae. Si interrogatum fuerit: *lectito* cuius qualitatis est? Indicativi modi, formae frequentativae. *Lecturio* indicativi modi, formae meditativae; *calesco* indicativi modi et inchoativae formae. — Modus a moderatione dicitur vel a motione, eo quod unus moveatur in alium: indicativus in imperativum, imperativus in optativum, optativus in coniunctivum, et sic ceteri. Est autem 10 modus declinatio verbi. Forma dicitur ab informando, eo quod informat nos ad sensum verbi intellegendum, et 359, 7 est forma sensus verbi. **Modi qui sunt? Indicativus, ut lego.** [53] Indicativus dicitur ab indicando, quia per illum indicatur actus vel passio: ‘Quid facis?’ ‘lego’: 15 ecce actum. ‘Quid agis?’ ‘legor’: ecce passivum. Et bene primo loco ponitur, quia perfectior est ceteris. Habet enim suas personas et in nullo tempore deficit neque in sensu. Nam ille qui dicit *scribo*, perfectum sensum ostendit. Ceteri vero non solum in tempore, sed etiam 20 in sensu deficiunt. Qui enim imperat, ostendit non esse factum adhuc, quod iubet. Similiter et qui optat ostendit se non habere, quod desiderat. Indicativus ergo perfectus est, ut supra diximus, et ideo primum obtinet locum. Habet enim omnia tempora et omnes personas. 25 Modi quidem sex sunt, sed iste excellentior et perfectior omnibus. Ceteri imperfecti sunt nec ostendunt substantiam rei. Nam cum dicis *lege*, necdum perfectum est quod imperas. Similiter cum optas aliquid, imperfectum est. Cum vero coniungis verbum verbo, ut est: 30

Cum faciam vitulam pro frugibus, ipse venito, necdum est illud, quod te promittis facturum. Cum ergo perfectum fuerit, quod imperasti vel quod optasti vel

7 inchoativae] inchoative *P* inchoative *M*

§ 53. 16 agis] ageris *M* 17 Habet-sensu *x om. MM*²
31 Cum faciam . . .] *Verg. Ecl. III 77*

quod coniunxisti, transis in indicativum et dicis *lego*.

[54] **Imperativus** dicitur ab imperando, qui, licet deficiat in temporibus et in personis — non enim habet praeteritum tempus nec primam personam — tamen ante
 5 optativum secundo loco ponitur, quia maior est qui imperat, quam qui optat. Nemo sibi ipsi potest imperare. In pluralitate vero habet primam personam; sed magis hortativa est, quam imperativa. Nam ipsa aliis iuncta socios suos admonet dicens: 'legamus fratres'. Dicitur
 10 ergo imperativus ab imperando, eo quod per illum imperamus. — **Optativus** dicitur ab optando, per quem enim optamus, quod habere cupimus; et tertio loco ponitur, quia imperfectus est: eget enim adverbio optandi .i. *utinam*. Habet coniuncta tempora, praesens videlicet et
 15 praeteritum imperfectum, praeteritum perfectum et plusquamperfectum. — **Coniunctivus** dicitur a coniungendo et congrue quarto loco constituitur, quia imperfectior est; non solum enim eget alio verbo, sed etiam particula .i. adverbio temporis, quod est *cum*: 'Cum tribularer, clamavi', vel 'cum invocarem, exaudivit me Deus'.

[55] **Infinitivus** dicitur quasi non finitus et paene ultimus ponitur, quia nec certum numerum nec certam personam demonstrat. Unde semper accipit supplementum a verbis voluntativis, ut 'legere volo vis vult volumus
 20 vultis volunt'. Subservit siquidem omnibus modis, ut 'studeo legere, stude legere, utinam studerem legere, cum

§ 54. 6 Nemo-imperare] *ante haec verba cogitatione splendida est haec fere sententia: 'primam autem personam imperativus non habet, quia'* 8 hortativa] ortativa vel deprecativa *M*² orativa *P* obtativa *P*² 11 per quem enim *M*²*E* per hunc enim *P*² quia per illum *M*²*F* 'enim *delere non ausus sum, quia et alia neoterice dicta in hoc tractatu occurrebant*' (*Hagen*) 12 optamus] opt. adverbio *M* 14 Habet coniuncta t. *M**M*² sua tempora habet coniuncta *E* sua temp. hab. cuncta (?) *PP*² habet proprium ut coniunctis temporibus declinetur *F* 19 Cum trib.] *Psalm. 119, 1* 20 cum invoc.] *Psalm. 4, 1*

§ 55. 21 paene ult.] penultimus *M*² in quinto loco *x* 23 supplem.] sublem. (*hic et v. 28*) *M*

studeam legere'; et infinitum cum infinito iunctum, ut 'video filium studere legere'; participiis quoque jungitur, ut 'studens legere'; participialibus vel supinis, ut 'causa spectandi currere equos ascendo in theatri circum, spectando currere equos, spectandum currere equos, iucundum est spectatu currere equos'; et nominibus sociatur, ut 'bonus iudicare, fortis bellare, prudens intellegere'. Et per hunc alii resolvuntur, verbi gratia: 'Lego'; 'quid dicis te facere?' 'legere me dico'. — 'Lege!' 'Quid imperavi?' 'legere te'. — 'Utinam legerem!' 'Quid optavi?' 'legere me'. — 'Cum legam, intellegam.' 'Quid coniunxi?' 'legere me intellegam'. Cuncti enim modi per infinitivum resolvuntur. — **Inpersonalis** ideo ultimus ponitur, quia imperfectissimus est. Deficit enim in personis, sed accipit supplementum a personis pronominum, ut 'legitur a me a te ab illo a nobis a vobis ab illis'. Hoc quoque sciendum, quoniam ex passivi tertia persona oritur modus inpersonalis et sub litteratura passivi sensum activi habet, ut 'legitur a me' .i. 'ego lego', 'legitur a te' .i. 'tu legis', 'legitur ab illo' .i. 'ille frater legit'.

359. 10

[56] **Formae verborum quot sunt? M. Quattuor.**

Sicut superius dictum est, forma dicitur ab informando, eo quod informet nos .i. aptet ad sensum verbi intellegendum. D. **Quae? M. Perfecta, ut lego.** Perfecta forma dicitur, quia perfectam rem ostendit; et hoc animadvertendum, quia haec duo semper inveniuntur in verbo et unum sine altero nusquam invenitur .i. modus et forma. Verbi gratia *lego* indicativus modus est et forma perfecta, ut, cum dico *lego*, plenum et perfectum actum ostendo.

1 infinitum-iunctum] infinitivum infinito *M pr.* (iunctum ut *supra lineam add. corr.*) infinita cum infinitis *M² 3* supinis] sopinis *MM² 4* in theatri circum] circum vel theatrum *M² 5* iucundum . . .] iocundum equos spectatum currere vel a spectatu venio *M² 10* imperavi . . . optavi *M²* imperativi . . . optativi *M*

§ 56. 22 superius] § 52 *fin.* forma] que grece typus (⊙ *YIIωC P²*) *add. x*

— **Meditativa, ut lecturio.** Meditor meditaris transit in participium meditatus meditati, addita *va* fit meditata. Meditativa forma dicitur a meditando .i. a cogitando, ut *parturio* .i. parere cogito: *parturire* est ante partum dolere, *parere* vero foetum emittere. *Lecturio* .i. meditor legere; *esurio* meditor edere vel esse cogito: qui enim esurit, semper cogitat ut manducet; *micturio* meditor mingere. — **Frequentativa** forma dicitur a frequentando .i. a saepe agendo, cum rem aliquam frequenter agimus, **ut lectito** .i. saepe lego; *scriptito* .i. frequenter scribo. — **Inchoativa** forma dicitur ab inchoando .i. incipiendo, quae inchoationem .i. inceptionem significat, **ut fervesco** .i. fervere incipio; **calesco** .i. calere incipio. Sciendum est, quia inchoativa verba non habent praeteritum, quoniam, quae nunc inchoamus, praeteritum habere non possunt. Iterum notandum, quia hoc verbum graecum est: nullum enim verbum latinum habere potest *o* ante *o*, sicut in hoc verbo, quod est inchoo inchoas; et venit a nomine, quod est chaos. Chaos autem primordialis confusio est quattuor elementorum, antequam discernentur ab invicem. [57] Sciendum quod non rectum ordinem Donatus tenuit in his formis. Primum enim debuerat ponere meditativam formam, dein inchoativam, tertio loco perfectam, quarto .i. ad ultimum frequentativam. Primum enim meditatur acturi, priusquam inchoamus, postea inchoamus, tertio inchoata perficimus, quarto in usu frequenti tenemus. Notandum vero, quia Donatus naturam imitatus est: natura enim a perfectis inchoavit. Donatus aequali modo a perfecta forma bene inchoavit. Deus enim omnia perfecta fecit: quando hominem fecit, non puerum, sed perfectum plasmavit virum in aetate triginta annorum.

18 et venit] *cf. Festus s. inchoare* 19 primordialis] primordium vel *M*

§ 57. 24 primum enim *M*² nam primule *E* nam primitus *P corr.* primum enim .i. primule *M* 26 quarto . . .] quod ergo (autem) perfectum est *xz* postea in usum frequentando convertimus .i. tenemus *M*²

Similiter arbores, non fructus fecit, volatilia quoque, non ova. Hanc causam considerans Donatus a perfectis initium semper sumpsit. Nominativum casum siquidem, qui perfectus et absolutus est, primo loco collocavit. Similiter positivum gradum primum esse voluit. In ordine quoque modorum nihilo minus indicativum modum primum constituit, quia perfectior est omnibus aliis. — Notandum quia verba meditativa quartae coniugationis sunt, ut *esurio*, inchoativa vero tertiae; frequentativa semper sunt primae.

359, 12

[58] **Coniugationes verborum quot sunt?** Coniugatio, sicut dictum est, dicitur quasi colligatio. Dicta autem coniugatio eo quod sub una regula veluti sub uno iugo multa verba coniungat et retineat. — **M. Tres.** Donatus tres tantummodo enumerat coniugationes secundum ordinem III vocalium, quibus omnia verba adhaerent, distinguens quartam a tertia, cum dicit in tertia 'i correptam vel i productam'. Priscianus vero quattuor, tertiam in i correptam et quartam in i productam. — Prima coniugatio est, **quae habet a productam ante novissimam litteram** .i. ante s in **indicativo modo in praesenti tempore in numero singulari et in secunda persona**, quae est *amas*, in **verbo activo et neutrali**. Ideo dicitur in verbo activo et neutrali, quia uniformiter declinantur activum et neutrum. Ut enim dicimus *amo* 25 *amas*, sic *sto* *stas*. In **passivo verbo et in communi et in deponenti** habet a productam ante **novissimam syllabam** .i. ante *ris*, ut *amo* *amas*, *amor* *amaris*. Haec enim tria simul ponit, quia similiter declinantur. Ut enim dicimus *amor* *amaris*, sic dicimus *crimino* *cri-* 30

1 arbores non fr. M^2 arborem cum fructu M arbores glandiferas non fructus xx 3 casum siq. q.] quippe quia M^2

§ 58. 12 dictum est] § 52 18 vel i productam] discerni .i. diiudicari. Quid est coniugatio? declinatio verbi *add. P²E: qui libri una cum P³ et A omnia omittunt, quae usque ad finem § 59 sequuntur; P autem in hac ipsa parte multo magis quam in aliis cum M concordat*

minaris, quod est commune, sic *luctor luctaris*, quod est deponens; et futurum tempus eiusdem modi .i. indicativi in *bo* et in *bor* syllabam mittit, ut amo **amabo**, amor **amabor**. — Secunda coniugatio e productam habet ante novissimam litteram .i. ante *s* in activo et neutrali, quia similiter declinantur. Ut enim dicimus *doceo doces*, sic dicimus *sedeo sedes*, quod est neutrum. In passivo et in communi et in deponenti e productam habet ante novissimam syllabam .i. ante *ris*, ut **doceor doceris**. Futurum vero eiusdem modi .i. indicativi in *bo* et in *bor* desinit, sicut in prima.

[59] Tertia coniugatio est, quae habet *i* correptam vel *i* productam ante novissimam litteram .i. ante *s* in indicativo modo in praesenti tempore in numero singulari in secunda persona in verbo activo et neutrali, quia similes sunt: sicut dico *lego legis*, sic dico *curro curris*. In passivo vero et in communi et in deponenti pro *i* littera e correptam habet, hoc est de tertia — non enim facit *legêris* —, vel *i* productam — *subaudis habet* — ante novissimam syllabam, hoc est de quarta. Dicimus enim *lego legis, legor legeris, audio audis, audior audiris*. Et futurum tempus eiusdem modi, hoc est indicativi, mittit in *am* et in *ar*, ut *lego legam, legor legar, audio audiam, audior audiar*. Haec .i. tertia et quarta coniugatio, statim discerni .i. diiudicari possunt in imperativo et in infinitivo, utrum habeant *i* litteram correptam an productam .i. utrum sit tertia an quarta. Nam correpta *i* littera si fuerit, convertetur in *e* in imperativo et in infinitivo, et tunc tertia coniugatio est secundum Priscianum, ut *lego legis lege* facit imperativum, non *legi*, et *legere* infinitivum, non *legire*. Producta vero si fuerit, non mutatur *i* littera, et tunc

6 Ut enim-neutrum] haec transposuerunt MP post doceris v. 10

est quarta, ut *audio audis audi* imperativum et *audire* facit infinitivum. — D. **Quando** .i. quo tempore **tertia coniugatio futurum tempus non in am tantum, sed etiam in bo syllabam mittit?** ac si diceret: ‘potest fieri, o magister, ut tertia coniugatio non solum in *am*, sed etiam in *bo* mittat futurum tempus’. M. **Interdum** .i. aliquando **cum i litteram non correptam habuerit, sed productam** .i. in quarta coniugatione, in illis (tantummodo) verbis, quae in *eo* desinunt, ut *eo is ibo* et *eam* facit futurum indicativi, **queo quis quibo** et *queam* facit similiter; sic et cetera, quae ex his componuntur.

, 33, 34 [60] D. **Genera verborum quot sunt?** M. **Quinque.** — Genera dicuntur a generando, eo quod unum generetur ab altero, sicut iam dictum est. **Quae?** M. **Activa passiva neutra deponentia et communia.** D. **Activa quae sunt?** M. **Quae in o desinunt et accepta r littera faciunt ex se passiva, ut lego legor.** Activa dicuntur ab agendo, eo quod agunt et actum ostendunt, ut ‘amo te’, vel accusativa dicuntur, quod saepe fere semper sibi accusativum casum construunt .i. ex maxima parte accusativis copulantur, ut ‘lego librum’, pauca vero aliis casibus, ut ‘benedico tibi, misereor tui’. Et unum verbum est, quod in activa et in passiva significatione tantum ablativo iungitur, ut ‘stipulor a te’ .i. saepe interrogo te vel interrogor a te. — **Passiva quae sunt?** **Quae in r desinunt et ea dempta** .i. sublata redeunt in activa, ut *legor lego*. *Demo demis* facit *dempsi*, inde venit *demptus dempta*. Passiva dicuntur a patiendi, eo quod suam passionem demonstrant, ut ‘amor a te’. 30

§ 60. 15 dictum est] § 52 sicut antea prediximus. hec et significationes dicuntur M² 17 Activa quae s.] in M primum quinque genera a Donato modo enumerata exponuntur, deinde hae interrogationes: ‘activa quae sunt?’ et rel. ita tractantur, ut Donati verbis nihil nisi tenuissimae quaedam explicationes addantur. Nos utrasque expositiones M² (et partim F) secuti coniunximus 20 vel accus.] vel activa MP 21 fere addidi

Haec est autem causa activorum vel passivorum verborum, transitio actus. Cum enim dico 'amo te', actus meus transit in te, et tu confiteris, quod in te agitur, et dicis 'amor a te': quae rebus rationalibus et quibus natura sermonem dedit conveniunt. Si enim res sit irationalis, in quam fit actus, non potest respondere id, quod in se agitur; verbi gratia si dicis 'aro agrum', ager non potest respondere et dicere 'aror a te'; similiter: 'prandeo piscem', piscis non potest respondere 'prandeor a te'. Unde illa verba, quae talibus iunguntur nominibus, quae non possunt respondere, neutra sunt. — **Neutra quae sunt? Quae in o desinunt, ut activa,** et cetera. Neutra dicuntur, non quod nihil actionis vel passionis significant, sed quia simul non utrumque significant, ut 'ambulo': ecce actum; 'rubeo': ecce passivum. Si enim significat actum, non significat passionem, ut *sedeo*; si autem passionem, actum non significat, ut *rubeo*, *vapulo*. — (**Sunt praeterea** .i. praeter ista, quae superius dicta sunt, **neutropassiva**. Neutra dicuntur passiva, quia in praesenti declinationem habent neutralem, in praeterito vero passivam, ut **gaudeo gavisus sum, soleo solitus sum** et cetera.)

5 irationalis *M* irationabilis *M*²*P* 13 nihil-passionis *M*² nichil non *P* nihil *M* 14 simul non utr. *M* simul nunquam utr. *P* utrumque non *M*² non sim. utr. *F* 17 rubeo vapulo *M*²*F* rubeo. sed hec tantum significant actionem, ut *sedeo* ambulo vivo spargo (l. spiro) bibo, neutra, sicuti vapulo passionem *add. M*, alia in aliis adduntur codicibus, quae non magis inter se cohaerent Sunt praet. . .] haec Keilius in *Donati libro interpolata esse censet. In L codice Leidensi addita sunt a manu secunda. In F duobus locis referuntur; in M² statim post activa sic explanantur: 'Sunt quaedam neutra passiva, quae in perfecto et plusquamperf. passivi declinationem habent: audeo ausus sum, soleo solitus sum, fido fisis sum, fio factus sum et si quae ex his componantur. Sunt alia passiva neutra: comperior comperui, mereor merui, divertor diverti'. Num ipse Remigius ista verba in suo exemplari legerit eaque interpretatus sit, valde dubium est, quamobrem eum locum uncis inclusimus*

360, 2 [61] Deponentia quae sunt? Quae in r desinunt ut passiva et rel. Deponentia dicuntur κατὰ ἀντιφρασίην .i. per contrarium, eo quod minime deponunt r litteram, vel deponentia dicuntur, quod semper deponunt participium futuri temporis, quod exit in *du*s, sicut *loquendus*. Nam si invenitur, nomen est potius quam participium, ut lo-
 360, 4 quendus .i. dignus de quo loquatur. — **Communia quae sunt? Quae in or similiter desinunt, ut deponentia, sed in duas formas cadunt, .i. in duos intellectus, patientis et agentis, ut osculor te et osculor a te.** 1
 Communia dicuntur eo quod sub una litteratura duos sensus, activum et passivum, retinent, sicut est *criminator te* et *criminator a te*. Sed quando significationem habent activam, iunguntur semper accusativo casui; quando vero passivam, ablativo, ut *osculor te* et *osculor a te*. Quid 1
 interest inter osculum et basium et saviu(m)? *Osculum* est signum pacis, *basium* signum amoris, *saviu(m)* signum veneris. Inde et quidam poeta:

Basia coniugibus, sed et oscula dantur amicis;
 Savia lascivis miscentur grata labellis. 2

Per haec autem verba communia fiunt amphibologiae .i. dubiae locutiones, ut ‘criminator Cato’, ‘vadatur Tullius’: in dubio est, utrum ipse criminetur alium, an criminetur ab alio. Similiter incertum est, utrum vadetur Tullius alium, an alius ab illo. — Sunt autem duo verba, quae 2
 ex contrario vocis significant actionem vel passionem,

§ 61. 2 Deponentia . . .] ut in lemmate (§ 60), ita h. l. *M* solus deponentia post communia (v. 7—25) posuit κατὰ ἀντιφρασίην .i. per contr. *E* per antifrasi(m) .i. per c. *P P*² per contrarium .i. (per) cata antefrasi(m) *M* per contr. .i. per antifr. *F* per catachrisi(m) .i. per contrarietatem *M*² cf. *Serv. ad Verg. Aen. III* 63 7 de quo loq.] ut loq. *M*² 17 saviu(m)] suaviu(m) *F* 18 veneris] ven. vel luxurie *x* quidam poeta] cf. *Serv. ad Aen. I* 256; *Isid. diff. verb.* 398 ap. *Migne Patr. l.* 83, 51 21 amphib.] amphiboloie *M F* fort. scribendum amphiboliae; cf. *Serv. ad Aen. IV* 371 ibique *Thilo.* 24 vadatur *T.*] veneratur *tulius F*

scil. metuo et timeo: *metuo* enim passivum, *metuor* activum. Similiter timeo.

[62] Numeri verborum quot sunt? Duo et reliqua. 360, 6

— **Figurae verborum** similiter duae sunt, **simplex**,
 5 **ut lego, composita, ut neglego.** Quattuor modis verba componuntur, sicut et nomina: ex duobus integris, ut *perfero*; ex duobus corruptis, ut *suscipio*; ex corrupto et integro, ut *suffero*; ex integro et corrupto, ut *incipio*. —

Tempora verborum quot sunt? Tria. Tempora dicun- 360, 9
 10 tur a temperando sive a temperie. Nam IIII sunt anni

tempora, ver aestas autumnus et hiems, quae sua vicissitudine invicem temperantur. Aestas calida, hiems frigida; sed inter haec duo sunt alia, quae proprie tempora dicuntur .i. moderata, ver et autumnus. In his enim ni-

15 mietas caloris atque frigoris reperiri nequit. In verbo autem tempora dicuntur varii actus .i. distinctiones nostri actus, qui fiunt per diversa tempora. Cum enim aliquid agimus, aut in praesenti agimus, aut in praeterito egimus, aut in futuro agemus. **Quot sunt tempora in decli-**

20 **natione verborum? Quinque.** Praesens et futurum imperfecta tempora sunt. Praesens incertum est et imperfectum, eo quod non manet, sed quodammodo transit, unde et a philosophis instans dicitur, a Graecis ἀόριστον, eo quod non stat. Igitur praesens tempus nihil aliud est
 25 nisi parva distantia .i. ipsum spatium, quod inter praeteritum est et futurum. Verbi gratia *Deus*: cum dico *Deus* adhuc remanet, et cum dico *us*, iam praeteritum est *De*. Hucusque de praesenti. Futurum similiter incertum

§ 62. 11 hiems] sunt autem IIII tempora anni *add. M*,
ut aut hoc enuntiatum aut praecedens (nam-hiems) interpolatum sit. *Etiam in iis quae sequuntur (usque ad finem § 62) aliqua interpolata in M, alia omissa, alia ita turbata atque confusa sunt, ut librarius, cum ea scriberet, non dormitasse, sed in utramque aurem dormivisse videatur* 19 *agemus] faciemus.* Est ergo tempus quidam rerum motus x 23 *ἀόριστον]* aorismon *ME* orismon *PP*² *spatium vacuum reliquit F* 24 non stat] non sit .i. non stans *M* 25 *spatium] spaciolum xz*

est. Quidquid enim in nostro actu non est, incertum est et imperfectum: nam potest esse et non esse. Sunt autem futura naturalia, quae cotidie eveniunt, ut solem oriri et hominem mori et alium nasci. Ista et immutabilia sunt, quia Dei dispositu eveniunt. Praesens itaque et futurum simplicia sunt. Praeteritum certissimum est, quia nihil sic certum venit ad nostram notitiam, quomodo actus praeteriti temporis; dividitur autem in praeteritum perfectum et imperfectum et plusquamperfectum.

[63] Praeteritum imperfectum dicitur, quia rem imperfectam designat. Verbi gratia: 'Quid faciebas, quando vocavi?' 'Versum coepi legere, sed nondum ad finem perduxi, idcirco *legebam*.' Praeteritum perfectum dicitur, quia rem perfectam et praeteritam demonstrat, ut: 'Quid fecisti heri?' '*Legi* versum et usque ad finem perduxi.' Praeteritum plusquamperfectum dicitur, quod multo tempore est inveteratum et perfectum, ut: 'Quid feceras in tua infantia?' '*Legeram*.' — **Personae verborum quot sunt?** *Tres*. Prima est, quae de se dicit '*lego*'. Secunda est, ad quam loquitur prima: '*tu legis*.' Tertia est, de qua loquitur prima ad secundam et dicit: '*legit ille*.'

[64] D. **Da declinationem verbi activi et passivi.** *Da* ponitur pro *dic*, sicut *accipe* pro *audi*. **Lego verbum activum dictum .i. pronuntiatum indicativi modi temporis praesentis numeri singularis personae**

1 non est] nondum est *P*² est *PE* 5 dispositu] dispositione (l. dispositione) *P*

§ 63. 18 Personae . . .] om. *x* cf. § 42 fin. 21 legit ille] Quia vero persone dicte sunt a personando .i. loquendo, proprie ad eos pertinent persone, quae distinctis verborum formulis de se ipsis loquentes personas suas discernunt atque ostendunt, ut sunt angeli vel homines. Aliis vero creaturis abusive persona tribuitur. Ut vero tres persone habeantur in verbo, credo divinitus inspiratum esse, ut, quod in sancte trinitatis fide necesse est inveniri, hoc etiam in hominum loquelis necessarium sit frequentari *add. F*

§ 64. 22 activi] et passivi *add. MF* 23 dic] et est acyrologia figura *add. P*² cf. § 48 *init.*

primae coniugationis tertiae correptae, quod declinabitur sic .i. tali modo vel tali ratione. Ideo dicitur *tertiae correptae*, quia est et tertia producta secundum Donatum, secundum vero Priscianum quarta. **Lego** ego, 5 **legis** tu, **legit** ille, **legimus** nos, **legitis** vos, **legunt** illi. Praeteritum imperfectum: **legebam** heri, **legebas** heri, **legebat** heri. Sic et pluraliter. Praeteritum perfectum: **legi** praeterito anno, -tu, -ille, et pluraliter. Praeteritum plusquamperfectum: **legeram** ego in infantia 10 mea. Sic et pluraliter. Futuro: **legam** cras ego. Sic et pluraliter. Sic per reliquos modos dictum est.

[65] **Inperativo modo tempore praesenti ad secundam et tertiam personam: lege** tu, **legat** ille. Ideo dicit 'ad secundam et tertiam personam', quia im- 15 perativus primam personam non habet. Nemo enim sibi potest imperare nisi figurate. Pertinet autem iste modus non solum ad homines, sed etiam ad Deum, et tunc potius dicitur hortativus quam imperativus, sicut est: *Miserere mei, Deus*. **Et pluraliter: legamus** nos, **legatis** vos, **legant** illi. Iam pluralis numerus tres habet personas, quia prima iungit se cum aliis et dicit: 'o fratres, legamus.' Sed cum hoc fit, adhortativus dicitur, quia adhortatur secum alios. Sciendum autem quia de praesenti et de futuro tantum imperare possumus, de 25 praeterito non. Ideo praeteritum tempus imperativus non habet. **Futuro: legito** tu secunda persona est, *legito ille* tertia. Prima persona unam habet vocem: **legamus**, secunda duas: **legitote vel legatis**, tertia persona tres: **legant, legunto vel leguntote**. [66] **Optativo modo tempore praesenti et praeterito: Optativus con-** 30 **iuncta** habet tempora praesens et praeteritum imperfectum,

11 Sic-est] similiter reliqui modi inflectendi sunt *F*

§ 65. 18 hortativus *F* orativus *M* *pr.*, quod nescio an non sit in textu reponendum; corrector add. t litteram post r
19 Miserere] Psalm. 50, 1 23 Sciendum-non habet] hoc enuntiatum huc transtuli secundum *F*; in *M* legitur post Deus v. 19

ut: **utinam legerem** modo et **utinam legerem** heri, quando vocabam. Habet etiam nexa alia duo tempora, praeteritum perfectum et plusquamperfectum, ut: **utinam legissem** heri et **utinam legissem** in mea infantia. **Futuro: utinam legam** cras et cetera. — Subiunctivus: **cum legam**, intellego; **cum legerem**, intellegebam; **cum legerim**, intellexi; **cum legissem**, intellexeram; **cum legero**, intellegam. — **Infinitivo modo numeris et personis tempore praesenti et praeterito imperfecto: legere**. Infinitivus dicitur quasi infinitus. Deficit 10 enim in numeris et personis; sed, ut diximus, accipit supplementum a voluntativis, ut: legere volo et volebam heri, vis vult, legere volumus et volebamus heri, vultis volunt. **Praeterito perfecto et plusquamperfecto: legisse** volui heri et volueram ante multos annos. — 15 **Futuro: lectum ire vel lecturum esse** a me volo crastina die .i. ego legam. Futurum infinitivi formatur a neutro participii praeteriti temporis et infinitivo verbi, quod est *eo is it*, vel a participio futuri temporis et ab neutro, quod est *lecturum*, et *esse*, infinitivo verbi sub- 20
stantivi, quod est *sum es est*. — **Verbo impersonali tempore praesenti: legitur**. Impersonalis dicitur quasi non personalis: deficit enim in personis, unde coniunguntur ei personae pronominum, ut: 'legitur a me a te ab illo'. Sic per omnes modos currit. 25
[67] **Gerundia** vel typicalia **vel participialia verba sunt haec: legendi legendo legendum lectum lectu**. Gerundi et gerendi modus idem est, qui dicitur et gerendivus et gerundivus. Dicitur autem gerendivus quasi portativus, a verbo, quod est gerere, quia videtur aliquid portare; sub 30

§ 66. 11 ut dix.] § 55 22 Inperson.] cf. § 55

§ 67. 26 Gerundia] gerundiva *P* gerendi *Donat. Keil.* vel typicalia] v. typicalia *M* v. typica *P*² *om.* (*in lemmate*) *ceteri* participialia] participalia (*hic et infra*) *P*² 30 sub litt.-sensum] s. l. activi passivum sensum *E* s. littera activi passivi sensum *P* s. una litteratura activi et passivi sensum *P*² s. una litt. activum et passivum sensum *F*

litteratura enim activa portat sensum passivum. Inde Virgilius:

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Cantando .i. dum cantatur ab aliquo. Habet et activum
5 sensum, ut

Cantando tu illum?

sc. meruisti .i. dum cantares. Typicus modus dicitur .i. figuratus, quia figurate portat sub una litteratura activi sensum passivum, sicut dictum est. Typus enim figura
10 dicitur. Haec et supina dicuntur, quae a participiis veniunt, quae quidam supina appellaverunt; vel supina dicuntur, quia quasi resupinatis vultibus respiciunt participia et respiciuntur a participiis. Dicuntur et participialia .i. participiis similia futuri temporis passivi.
15 Quid ergo distat inter gerundiva et participia? Hoc distat, quia, quando gerundivi modi sunt, iunguntur cunctis generibus et numeris et personis, sed eundem casum trahunt, quem et verbum, a quo nascuntur, ut *causa legendi librum laboro, causa legendi paginam laboro, causa legendi folium laboro*: ecce omnia genera. *Causa legendi libros, paginas, folia venimus*: ecce de numeris. *Legendo ego proficio, proficis tu, proficit ille*: ecce de personis. *Legendum Martianum et artem et volumen venio*. Et significat necessitatem: *legendum est mihi tibi illi nobis vobis illis*. Quando
20 vero participia sunt, cum suis generibus et numeris et casibus iunguntur, ut *causa legendi libri venio*: ecce genitivum cum genitivo, masculinum cum masculino, singularem cum singulari. *Causa legendi folii veni, legendo*

2 Virg.] *Ecl. VIII 71* 3 pratis] campis P 4 cantatur] incantatur PEF 6 Cantando . . .] *Verg. Ecl. III 25* 7 Typicus m.] cf. *Thurot. p. 79 sq.* 9 figura dicitur] nam antiqui nonnulli codices ita scripta sunt: gerundiva vel participialia verba vel typicalia verba sunt et reliqua *add. F* 16 cunctis] certis M 17 personis] temporibus x 22 Legendum] ad leg. F 23 Martianum] *Capellam scilicet* (Hagen) marianum M marciã P marciari P²

libro insto, legendo folio, ad legendum Virgilium, ad legendum folium venio. Priscianus vero haec verba gerundiva dixit esse nomina, quod separatam praepositionem recipiunt, ut 'in convertendo, in legendo'. Verbum enim non recipit praepositionem nisi per compositionem. — Duo membra gerundivi adhuc remanserunt: lectum lectu, et locum et motionem significant. Verbi gratia: 'quo pergis?' 'lectum' .i. ad lectionem. 'Unde venis?' 'lectu' .i. de lectione. Ponitur et pro ipsa re, sicut est 'admirabile visu' pro visione.

361, 13

[68] Da .i. dic declinationem verbi passivi. Legor ego ab illo, legitur ille ab illo; legebar ego ab illo, legebaris tu, legebatur ille; et pluraliter legebamur nos ab illis et cetera; lectus fui ab illo, fuisti, fuit; lectus eram eras erat ab illo, et pluraliter eramus eratis erant; lectus fueram fueras fuerat fueramus fueratis fuerant. Futuro: legar ego ab illo, legeris tu, legetur ille, et pluraliter. Inperativus modus: legere a me, o Virgili, legatur tua sapientia a me, o Virgili; legitor, legaris tu a me, o Virgili, legatur a me, o Prisciane. Optativo: utinam legerer modo a te et lectus essem a te heri, ante XII annos. Futuro: utinam legar a te. Coniunctivus: cum legar, sustineo; cum legerer, sustinebam; cum lectus sim vel fuerim; cum lectus essem vel fuisset, sustinueram; cum lectus ero vel fuero, sustinebo. — Et ulteriori modo, quod ultra praeteritum perfectum significat. Cum dicimus *lectus sum*, praeteritum est; sed cum dicis *fui*, plus videtur esse et plus praeterito significare. Nam praeteri-

2 Priscian.] Inst. VIII 45 p. 410, 3 ed. Hertz. 9 admir.] ammir. *MM*² 10 pro visione] *In M et M*² sequitur diversa ab ea, quae § 67 continetur] *explanatio, in qua citatur Iuvenalis (Sat. I 3, 232):* 'Plurimus hic aeger moritur vigilando, sed illum — Languorem (cruorem *M*) peperit (preterit *M*) cibus imperfectus'.

§ 68. 11 Da -passivi *MF* non habet Donat. Keil., sed alia, quae satis fideliter refert *M*² 20 legatur] leg. tu *M*

tum perfectum non ex toto est praeteritum, habet enim *sum* praesentis temporis. Ulterior vero modus habet duo praeterita, ut *lectus* et *fui*. — Sciendum est, quod omne verbum passivum et in praeterito perfecto et plusquamperfecto in indicativo et optativo accipit supplementum a participio praeteriti temporis, ut *lectus*, et substantivo verbo, quod est *sum*, ut *lectus sum*. [69] Infinitivus verbi est infinitus in numeris et personis. Hoc distat inter infinitivum impersonalis et passivi, quia infinitivus impersonalis non solum eget verbo, sed etiam ablativo pronominis ut *legi a me volo* .i. legere volo: activum habet sensum. **Praeterito perfecto et plusquamperfecto: lectum esse vel fuisse** a me volui heri vel ante multos annos volueram .i. ego volui heri legere vel volueram ante multos annos. **Futuro: lectum iri** a me volo vel lectum esse a me volo crastino die .i. ego legam cras. Passivi vero infinitivus solo verbo eget, ut *legi volo* .i. volo ut aliquis me legat. *Legi* et de praesenti et de praeterito imperfecto potest intellegi, ut *legi volo nunc* et *legi volebam heri* .i. ut aliquis me legeret. Praeterito: *lectum esse* vel *fuisse* volui heri vel volueram ante multos annos; de praeterito perfecto et plusquamperfecto potest accipi .i. ut aliquis me legisset. Futurum: *lectum iri* volo cras .i. volo ut legar crastina die, videlicet ut aliquis mea dicta legat; et est compositum a participio praeteriti temporis et iri infinitivo, quod a verbo *eor* venit, sed in usu non est. — *Legendus legenda legendum*: Haec participia, quae in *dus* desinunt, cum tempora perdunt, in nomina transeunt, ut *loquendus est iste* .i. dignus de quo loquantur homines; *amandus* .i. dignus ut ametur; *legendus est iste liber* .i. dignus ut legatur.

§ 69. 7 verbi PP^2 ubi EF unde MM^2 14 lectum iri]
 l. ire x 15 lectum esse-volo] lecturum esse volo PEM^2P^2F
 crastino M cristiana P crastina ceteri

DE ADVERBIO.

362, 15 [70] **Adverbium quid est?** Adverbium quod graece ἐπίρρημα dicitur, ideo sibi hoc nomen vindicat, quod sit iuxta verbum non solum in ordine partium, sed etiam in nostra locutione, ut *bene legit, prudenter disputat*: ad pro iuxta ponitur et est adverbium adiectivum verbi. Nam qualitas verbi per se ignoratur sine adverbio. Sicut enim dicis *bonus homo*, ita dicis *bene studet*. Adverbium inventum est, ut qualitatem actus vel passionis demonstret. Cum enim dico *legit*, qualitatem legentis ignoras, usquedum subiungam *bene* vel *male*. Componitur autem *adverbium* ex *ad* praepositione et *verbum* nomine. — **Pars orationis** .i. una species latinitatis, **quae** — subaudis *pars* — **adiecta verbo** .i. apposita et applicita **significationem eius**, intellectum, **explanat** .i. elucidat, planam facit, **atque implet** .i. perficit. Est autem generalis diffinitio, cum dicit *pars orationis* et reliqua; omnes enim sunt partes. Cum vero subiungit *quae adiecta verbo* etc., species eius ostenditur, non proprium. Iunguntur enim et aliae partes verbo, sed ista semper specialiter ei adhaeret. Adnectitur ei nomen, ut *Virgilius legit*; pronomen, ut *ego lego*; participium, ut *legens scribo* etc. Sed nulla ita demonstrat qualitatem verbi, sicut adverbium. Cum vero addidit *significationem eius explanat atque im-*
 362, 16 *plet*, proprium eius elucidat. [71] **Adverbio quot accidunt?** Post diffinitam substantiam adverbii accidentia requirit. **Tria. Quae? Significatio comparatio figura.** *Significatio* composita est ex *signo* et *facio*. Inde dicitur *significatio*, eo quod signum faciat rei, quam demonstrat. Omnis enim vis adverbii maxime in *significatione* consistit. *Comparatio*. Priscianus *comparationem* inter acci-

§ 70. 3 ἐπίρρ.] epirrema M² ΕΠΙΡΡΗΜΑ E birema P byrema P² . . . rema M vindicat] vend. M² PF 5 prudenter] prudencius prudenter M

§ 71. 28 composita] compositum M² 31 Priscian.] Inst. XV 6 p. 63, 6 ed. Hertz.

dentia non ponit. Et hoc quare? quia comparatio non est generale accidens; non enim omnia adverbia comparantur, nisi quae qualitatem aut quantitatem significant. Itaque pro comparatione speciem posuit. Omnia namque adverbia aut sunt primitiva aut derivativa. — **Significatio adverbiorum in quo est?** .i. in quo iure vel in qua lege consistit? **Quia sunt adverbia aut loci** .i. quae locum significant, **aut temporis** .i. quae tempus significant etc. **Da adverbia loci** .i. dic mihi, ^{362, 1} **hic vel ibi, intus vel foris, illuc vel inde, intro vel foras.** *Hic* — subaudis ‘sedemus’ —, *ibi* — subaudis ‘sedent alii’, *intus* sunt et *foris*—subaudis ‘sunt illi’: *Hic* et *intus, ibi* et *foris* in loco esse significant; *intro* et *foras* et *illuc* ¹⁵ ad locum. Distat inter *illuc* et *illic*: *illuc* ad locum significat, sicut legitur de Abraham: ‘Ego et puer *illuc* properantes’, et in psalmo: ‘*Illuc* enim ascenderunt’. Potest enim accipi de futuro et praeterito. *Illic* vero in loco, et est similiter praeteriti et futuri. Quattuor ²⁰ species sunt adverbiorum loci: in loco, ut *hic* vel *ibi, intus* vel *foris*. (*Hic*, quando adverbium est, producitur, quando pronomen, corripitur, ut: ‘*Hic* vir *hic* est tibi.’) Ad locum, ut *illuc* *vado*; de loco, ut *inde* *venio*; ad locum iterum, ut *intro* *eo in domum* et *foras* *exeo*. Addidit ²⁵ etiam quintam speciem per locum; ut *hac* *illac*. [72] **Da** ^{362, 2} **temporis** .i. quae tempus significant. **Ut hodie:** *hodie* est compositum ex *hoc* et *die*, et est temporis praesentis; *nunc* similiter. *Nuper* .i. noviter non praesens est, sed praeteritum, unde venit nomen *nuperus* *nupera* *nuperum*.

9 Da adverbia] Da adverbium *M* (ut *Donati cod. Leidens.*)
 10 Ut hic-foras *M²F om. M* 11 intro vel foras non habet
Donat. Keil. 15 ad locum] ire significant *add. P²* 16 significat
P²F pertinet *M corr.* Abraham] habraham *M* habraā *P*
 Ego et . . .] *Genes. 22, 5* 17 in psalmo] *121, 4* 22 Hic-tibi]
h. l. interpolatum esse videtur; cf. § 45 24 Addidit . . .] *sc.*
Donatus in arte maiore (p. 386, 22 K.)

§ 72. 28 non praes. est sed *M* est praesens et alii *cf. Fest. ed. Mueller p. 173, 14*

Nuper et *heri* praeteriti temporis sunt, *cras* futuri, ut *cras legam*. **Aliquando** vero omnis temporis est et est 362, 24 compositum ex *aliud* et *quando*. — **Da numeri ut semel bis ter**. Sunt adverbia numeri. *Semel* venit ab eo quod est unus, *bis* a duobus, *ter* a tribus. Notandum est, quia tribus modis veniunt adverbia a nominibus, litteratura et sensu, litteratura et non sensu, sensu et non litteratura: litteratura et sensu, sicut ab eo, quod est tres, venit *ter*, et a quattuor venit *quater*, et a quinque *quinquies*; litteratura et non sensu, sicut est *modo*, quod venit a nomine, quod est modus .i. mensura, et est *modo* adverbium temporis; sensu et non litteratura, sicut *semel* ab uno et a duobus venit *bis*. — Adverbia **negandi** sunt **non** et **haud**; *haud* scribitur per aspirationem in principio et in fine per *d*. — **Adfirmandi, ut etiam quidni** adverbia sunt: 'legisti hodie?' 'etiam'. 'Es recordatus hodie?' 'quidni?' .i. quomodo aliter? et ponitur pro certe. — **Demonstrandi, ut en ecce**: *en Virgilium, ecce Priscianum*; haec enim accusativo casui iunguntur. — **Optandi, ut utinam**. *Ut* adverbium est similitudinis; addita *i* littera fit *uti*, et est similitudinis, *ita uti*; adiectra *nam* fit *utinam*, adverbium optandi:

O utinam nostris voluisses, fida iuventus,
Consiliis parere prius.

[73] **Hortandi, ut eia**: 'Eia, milites Christi, sustinete poenas et accipite coronas.'

Ordinis, ut deinde deinceps: 'Primus sedeat iste episcopus, deinde ille archidiaconus, deinceps illi milites.' — **Interrogandi, ut cur**: 'cur hoc fecisti?' **Quare** com-

4 semel-unus] semel ab uno *PP*² 11 modus .i. mens. *F* mensura, modius *M* 19 haec-iunguntur] hec in accusativo melius quam in nominativo, quamvis dicatur: 'ecce agnus dei' *F* 23 O-prius] *Arator, de act. Apost. III 252. (Migne P. l. 68 p. 237)* Utinam-parere meis *M* *Arator*: O utinam-prius nec littora certe *F* (*ubi ficta pro fida*)

§ 73. 25 Hortandi *M*² optandi *M* 29 cur] adverbium in r producitur. Quare apud grecos dyati nominatur *add. M*²

ponitur ex *qua* et *re*; **quamobrem** compositum est ex *quam* et *ob* et *rem*: 'quamobrem eum occidisti?' — **Similitudinis, ut quasi ceu**: 'Video te quasi angelum Dei;' similiter: 'video te ceu fratrem meum.' — **Qualitatis, ut docte pulchre fortiter**. Et sciendum, quia adverbia, quae a nominibus secundae declinationis veniunt, *o* dativi in *e* convertunt, ut doctus docti docto: *o* in *e* conversa fit docte. Ea vero, quae a nominibus tertiae declinationis veniunt, fiunt a dativo assumpta *ter* syllaba, ut forti-fortiter, agili-agiliter. — **Quantitatis, ut multum parum minimum**. Haec adverbia qualitatis et quantitatis proprie comparationem recipiunt, ut docte doctius doctissime, pulchre pulchrius pulcherrime, forte fortius fortissime, parum minus minime; *minime* autem superlativus pro *non* ponitur. *Multum* quoque comparatur, ut multum plus plurimum. Positivus gradus est *multum* legit, *parum* recordatur. — **Dubitandi, ut forsitan fortasse**: forsitan venit hodie episcopus, fortassis ita erit. [74] **Personalia, ut mecum tecum secum**. Personalia adverbia sunt, quia personas demonstrant: sede tu tecum, sedeat ille secum .i. solus. Componuntur autem haec adverbia ex ablativis pronominum et *cum* praepositione. *Cum* autem praepositio praeponi debuerat; sed propter euphoniā hic supponitur. Sonorius est enim dicere mecum tecum secum, quam cum me cum te cum se: 'mecum sedeant maiores, tecum sedeant minores.' — **Vocandi, ut heus**. Virgilius:

Heus, iuvenes, monstrate, mearum

Si quam hic errantem vidistis forte sororum.

11 Haec-ponitur] *haec verba ante Et sciendum v. 5 inserta sunt in MM², suo loco sunt in F 17 fortasse] dubitativa adverbia sunt add. M*

§ 74. 18 Personalia] *om. M 19 ut-secum post demonstrant v. 20 habet M 24 suppon.] subpon. MM² postpon. xx verborum ordo h. l. nonnihil turbatus est in MM² 27 Virg.] Aen. I 321 sq. 29 si-sororum F vidistis hic errantem si quam forte sororum M*

Respondendi, ut heu. *Heu* et adverbium est respondentis et interiectio dolentis. — **Separandi, ut seorsum** sedent iuniores. *Orsum* dicimus in partem, ut: seorsum iuniores et seorsum maiores .i. in partem. Seorsum compositum est ex *se* et *orsum*: inde venit *quorsum*, interrogativum adverbium, ut: ‘quorsum vadis?’ Bene redditur: orsum. *Istorsum* .i. in istam partem; *sursum deorsum* 362, 30 *dextrorsum sinistrorsum orientem versum*. — Sunt et **iurandi, ut edepol castor hercle medius fidius.** *Edepol*: Antiqui iurabant per aedem Pollucis. *Castor* .i. per Castorem .i. sic me adiuvet Castor. Castor et Pollux duo fratres fuerunt, filii Ladae. Pollux eius filius de Jove et ideo immortalis est ex parte patris, Castor vero ejusdem filius de Tyndaro fuit. Sed Pollux, qui erat immortalis, divisit immortalitatem cum fratre suo, et miseratione deorum translati sunt in caelum inter deos et inde vocantur semidei et semihomines, qui nunc *gemini* appellantur. — Quidam libri habent *medepol* et *mercle*, sed idem est. *Hercle*: per Herculem, qui est *medius fidius*. Medius fidius dictus est Hercules quasi semideus, ex parte patris deus, ex parte matris homo; fidius pro filius, *d* pro *l*, antiqui enim *d* pro *l* ponebant, ut *sedda* pro sella. Vel medius fidius dicitur quasi Dios .i. Jovis filius: Dios (l. Διός) graece Jovis dicitur. **[75] Eligendi**, quae electionem significant, **ut potius immo**; ut: ‘potius volui legere quam cantare’, ‘immo ita est.’ Inde componitur *quinimmo* .i. cur non potius; *quin* vero pro *ut non* ponitur, ut: ‘noli omittere quin facias’ .i. ut non facias. *Potius* comparativus est et venit a nomine, quod est hic et haec potis et hoc pote in-

9 hercle med. fid. *F* om. *M* 10 Edepol] om. *M* Hedepol *P*² per aedem] per hedem *P*² 11 per Cast.] p. templum C. *P* p. domum C. *P*²*E* 14 Tyndaro] nutiro *F* 18 appellantur] Hercules vero eiusdem iovis filius de adulterio, scilicet de uxore amphitrionis, fortissimus gigas fuit *add. x* 24 Dios] dios filios *PP*² *fort. Διὸς υἱὸς scribendum dicitur] cf. Festus s. medius fid. Plures eiusdem nominis explicationes habet F*

declinabile. — **Congregandi, ut simul una pariter:** 'simul sedebant isti, una recordentur illi.' *Una* accentum habet in fine, ne putetur esse nomen *una unius*. —

Prohibendi, ut ne. *Ne* multos sensus habet: est prohibentis, ut: 'vide ne facias hoc.' Ponitur et pro *ut non*, ut Virgilius de equo: Fecere magnum equum,

Ne recipi posset portis neve intra moenia duci; et: 'lege, ne vapules.' Est et interrogativum, ut: 'fecistine?' .i. num quid fecisti? — **Eventus** — subaudis

10 *adverbia*, et est casus genitivi —, **ut forte fortuito:** 'forte veniet hodie hospes; fortuito legimus hodie.' *Eventus* et *fortuitus* est, quando fortuita res nobis cito occurrit, ut: 'forte vel fortuito evenit mihi aurum repperire.' —

Comparandi, ut magis vel tam. Haec sunt comparandi, ut: 'magis diligo istum quam illum, tam bene iste quam ille scribit.' *Tam* aequalitatem significat, ut: 'tam volo legere quam et scribere' .i. utrumque volo. Unde Virgilius:

Tam magis illa fremens et tristibus effera flammis,
20 Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.

[76] **Comparatio adverbiorum in quo est?** Comparationem in adverbio a parte debemus accipere, sicut et in nomine. Reperta est in adverbio comparatio, ut verba vel participia, quae omnino carent comparatione, 25 istorum adiectione adverbiorum possint videri comparata et ostendatur, quemadmodum actus vel passio augmentum vel inminutionem possint recipere.

Figurae adverbiorum quot sunt? Figura in 363, adverbis sicut in aliis partibus habetur, quia ipsa sicut 30 aliae partes componuntur: **simplex, ut prudenter; com-**

§ 75. 6 Virg.] *Aen.* II 187 7 *Ne-duc* (*repetito* posset post duci) *M* (*addito* in *ante* portis posset) *M*² *ne* recepi portis aut duci in menia possit *F* 8 Est et-fecisti] est et increpativum, ut 'tunc cruenta ferox audax insane rebellis' *x F* 16 scribit *M*² subsapit *M* 18 Virg.] *Aen.* VII 787 sq.

§ 76. 27 vel inminut.] v. minucionem *F* et detrimentum *M*² 29 sicut-partib. *M*² *om.* *M* 30 simplex] simpliciter *M*

posita, ut imprudenter. *Prudens* dicitur quasi porro videns .i. a longe futura cognoscens; hinc *prudentia* et *providentia* quasi porrovidentia.

363, 7

Adverbia localia sunt vel in loco vel de loco vel ad locum. Sed in loco et de loco eandem significationem habent et stabilitatem significant, ut **intus sum, intus venio, foris sum, foris venio.** **Ad locum aliam significationem habent** et motionem significant, ut **intro eo, foras eo.** Adverbia localia, quae Donatus in tres partes divisit, videndum quia IIII 1 habent species: in loco de loco ad locum per locum. *In loco*, quae stabilitatem significant, haec sunt: hic illic istic ubi ibi. *De loco*, quae regressionem significant a loco: hinc illinc istinc unde inde. Sunt autem quaedam, quae communem sensum habent et in loco et de loco accipi possunt, ut: intus sum, intus exeo, foris sum, foris venio. *Ad locum*, quae motionem significant ad locum, ut huc illuc illo isto quo eo intro foras. *Per locum*, quae ambulationem significant per locum: hac illac istac. [77] Adverbia loci, quae a nominibus veniunt, si primae sunt declinationis et secundae, genitivum habent in loco, ut: Romae sum, Tarenti sum; ablativum de loco, ut: Roma venio, Tarento venio; accusativum ad locum et per locum, ut: Romam pergo, Romam transeo, Tarentum perecurro; Viriduni sum, Viriduno venio, Viridunum 2

1 imprudenter *MP* insufficienter imprudenter *F* sufferenter *P²E*: quod vocabulum Georgius quidem lexico suo inseruit, sed, cum ferenter certe nihil sit, 'insufficienter' legendum esse puto 13 regressionem *MF* digress. *M²*

§ 77. 22 Tarenti s. *M² om. M* 23 Tarento v.] Tarentum v. *M² om. M* 25 Viriduni-percurro *M solus, cuius libri textum inde a v. 19* (per locum: hac . . .) usque ad p. 67, 8 (quia) *alia manus scripsit* Alia nomina afferunt *P* et *P²*: 'nomina civitatum que sunt prime vel secunde declinationis in quo casu intelliguntur? In loco in genitivo, de loco in ablativo, ad locum in accusativo, per locum in ablativo. Da exemplum: Ubi es? Papiæ sum, papiam vado, papiæ venio, papiæ (Papiam *P*) transivi. (Mediolani sum . . . *add. P*) . . . Athenis sum, Athenas vado . . . Cartagine sum . . . Similiter micenis

pergo, Viridunum percurro. Si vero tertiae fuerint declinationis, ablativum habent in loco et de loco et per locum, ut Cartagine sum, Cartagine redeo, Cartagine pertranseo; accusativum tantum ad locum, ut: Cartaginem pergo. —

5 **De intus autem et de foris sic non dicitur, quomodo ad foras vel in foras:** Sicut non dicitur *ad foras* vel *in foras*, sic non dicitur *de intus* et *de foris*, quia, si praepositio jungeretur adverbio, quae similem sensum habet, utique esset soloecismus. Invenitur tamen
10 in catholicis scripturis: 'Deintus respondit' et 'clausit deforis'. Sed scimus, quia sacra Scriptura non subiacet regulis artis grammaticae.

DE PARTICIPIO.

[78] Participium quid est? Pars orationis partem ^{363,}

15 **capiens nominis** et cetera. Inde sortitur hoc vocabulum. Praepositis principalibus partibus et evidenter expositis jure post eas participium sequitur, quod bene posuit post nomen et verbum, quia ex utrisque conficitur .i. ex nomine et verbo. Dicitur autem participium
20 graece *μετοχή*, latine participium, et dicitur quasi participium, eo quod partem capit nominis partemque verbi. Proprium est huic parti in derivatione consistere, quod

(michenis *P*²). Quot sunt quae ad horum similitudinem proferuntur? Tria (tres): domus humus milicia, ut domi sum humi sum milicie sum; domo venio humo venio milicia venio. quo vadis? domum vado humum vado miliciam vado; domo transivi humo transivi milicia transivi' Cf. glossa cod. Bern. 386 f. 14^a, quam affert Hagen p. 261 ad v. 25: 'Valentiae sum Lugduni sum, Valentiam vado Lugdunum vado . . .'

10 in cath. scr. *M* in cath. libris *M*² in divina scriptura *x* deintus respondit *M* (*Luc. 11, 7* deintus respondens) clausit deforis] cl. a foris *MM*² inclusit eum dominus deforis *F* (*Genes. 7, 16*) 11 non subiac. . .] in his et in aliis non nullis locis rigorem grammaticae artis contemnit (sacra scriptura), quia veluti libera eius regulis minime subiacet *F*

§ 78. 20 *μετοχή*] *ΜΕΤΟΚΗ Ε (Ρ)* metoche *MM*² methoche *P*²

de nulla alia parte possumus adprobare. Nam et aliae partes primitivas habent species, ut a nomine *rege* venit *regalis*, a pronomine *mei* venit *meus*, a verbo *ferveo* venit *fervesco*. Participium autem semper in derivatione est, ut ab *amo* venit *amans*, a *doceo* *docens*, a *lego* *legens*, ab *audio* *audiens*. Et quia haec pars non est primitiva, sed semper derivativa, noluerunt eam quidam per se partem orationis computare, sed alii nomen illius verbum casuale, alii nomen temporale volebant asserere. Sed Donatus congrue attendit, quia nomen non potest esse, habens tempora et significationem ad similitudinem verbi, rursum non potest verbum esse, habens genera et casus ad similitudinem nominis. — Repertum est hoc participium, quia verba non possunt iungi nominibus nisi per nominativum casum adiunctum illi personae, secundum quam intelleguntur verba, ut: ‘doceo ego Virgilius, doces tu Prisciane’. Et haec constructio intransitiva est. Si igitur vis flectere nomen in obliquos casus, necessario iungis participium loco verborum, ut manifesta appareat constructio intransitivorum, ut: ‘hominis loquentis audi vi orationem’, ‘hominem loquentem audio’. Sic de reliquis.

363, 15

[79] Participio quot accidunt? **Sex** etc. Decursa diffinitione substantiae enumerat accidentia, in quibus proprietas tota et potestas partis advertitur. — **Genera participiorum quot sunt? Quattuor** etc. 25 Omnia genera recipit participium praeter epikoenon genus, quod in participio nulla potest ratione inveniri. Cum enim verba, a quibus oriuntur participia, omnibus generibus naturaliter socientur, ut ‘legit vir, legit mulier, legit mancipium’, necessario participium, quod a verbo oritur, 30 omnibus generibus legaliter aptatur. Et certum, quia masculina et neutralia sunt secundae declinationis, sicut feminina primae et quae sunt omnis generis tertiae. —

1 adprobare M^2 abprob. M 9 casuale F causale MM^2 .
temporale] verbale F temporale vel verbale M^2

§ 79. 26 epikoenon] epychoenon M epikenon M^2 EIII-
KOENON E

Casus participiorum quot sunt? Sex. Participium sex casibus inflectitur, quemadmodum et nomen, a quo casus sortitur. Ablativus vero participii praesentis temporis tantummodo in *e* terminatur, nominis vero in *e* et
 5 in *i* litteram clausulatur, ut *amante* [vel *amanti*]. — **Tempora participiorum quot sunt? Tria.** Tempora sunt III, regulae tamen IIII inveniuntur, quia est participium futuri temporis desinens in *rus* vel in *us*. [80] **Sig-** 363.
nificationes participiorum in quo sunt? Quia ab activo
 10 **verbo veniunt duo, praesentis, ut legens, futuri, ut lecturus** etc. Significatio in participio intellegitur secundum quam ostenditur, a qua significatione singula veniant participia, utpote ab activo duo, a passivo duo similiter veniunt participia. Neutrum vero, quod ad regulam
 15 activi verbi inflectitur, similibus participiis exprimitur. **A deponenti III** participia veniunt, propter sensum activi II: *loquens locuturus*, propter litteraturam passivi unum: *locutus*. **A communi IIII**, quia sub una litteratura habet activum sensum et passivum. Ea parte, qua
 20 activum est, habet II participia: *criminans criminaturus*; ex altera parte, qua passivum est, habet alia duo: *criminatus criminandus*. Hoc quoque notandum est, quod in prima et secunda coniugatione praesentis temporis participia *n* interposita secundae personae formantur, ut
 25 *amas-amans, vides-videns*. In tertia vero et quarta, ut Euticius vult, formantur a prima persona, versa *o* in *e*, et addita *ns*, ut *lego-legens, audio-audiens*. Sed sequendus est Priscianus, maioris auctoritatis, qui dicit formari a secunda persona verbi, ut *legis*: versa *i* in *e*, inter-
 30 posita *n* fit *legens*. *Lecturus* formatur ab ultimo membro gerundivi modi, ut *lectu* addita *rus* fit *lecturus*. *Legendus* a praesenti tempore participii formatur, *tis* in *us* con-

§ 80. 22 criminandus] sequitur alia eiusdem rei expositio in *M*: 'Deponens ab activo sensu duo et regula passivi unum sortitur participium. Commune, quia activum et passivum simul exprimit sensum, utriusque significationis . . . participia recipit'

363, 30 versa, ut *legentis-legendus*. [81] Numeri participiorum quot sunt? Duo. Qui? Singularis, ut hic legens, pluralis, ut hi legentes. — Figurae participiorum quot sunt? Duae. Quae? Simplex, ut legens, composita, ut negligens. Quia participia a se ipsis minime oriuntur, sed a verbis deducuntur, plurimi participiorum non compositam, sed decompositam annumerant figuram. Decomposita vero est, quae a verbis compositis derivatur. — Videndum itaque, qualiter discernantur nomina a participiis. Discernuntur casu comparatione et tempore: casu, quia, si fuerit participium, eundem casum requirit, quem et verbum, ut *amans illum*, si fuerit nomen, genitivum casum requirit, ut *amans illius*; comparatione, quia, si fuerit nomen, comparari potest, si fuerit participium, comparari non potest; tempore, quia, si fuerit participium, per tria tempora ire potest, ut *amans fui*, *amans sum*, *amans ero*, si nomen, tempore prorsus carebit.

DE CONIUNCTIONE.

364, 33 [82] Coniunctio quid est? Pars orationis etc. Coniunctio dicitur graece *συνδεσμός*, et dicitur coniunctio a coniungendo, eo quod praecedentia subsequentibus coniungat et compagnet, si quidem huiusmodi proprietatem habet, ut dissidentes et dissolutas contineat partes. Coniungit enim duo nomina, ut Virgilius et Priscianus, duo pronomina, ut ego et tu, duo verba, ut legit et intellegit, duo participia, ut legens et intellegens, duo adverbia, ut bene et male. Sic de reliquis. Sine hac enim prolatus sermo hiulcam et dissidentem efficeret locutionem. Neq̄ moveat quemquam solutas ab hac lege inveniri oratiunculas, ut in Virgilio:

ite,

Ferte cito flammās, date tela, impellite remos!

§ 81. 11 casu-tempore] comparatione declinatione et casu *x*

§ 82. 20 *συνδεσμ.*] syndesmos *P*² sindesm. *MM*²*P* 30 Virg.] *Aen. IV* 593 sq. 32 ferte c. fl.] cito ferte arma *MM*² ferte flamm. *F*

Quod quotienscunque fit, graeca est figura, quae graece ἀσύνδετος vocatur .i. carens coniunctione vel absque coniunctionibus. — Quod *pars* dicitur *orationis*, generalitas illius advertitur. Quod vero subiungitur **adnectens** 5 **ordinansque sententiam**, proprietates illius advertitur. *Adnectit* .i. copulat et ligat reliquas partes, et *ordinat* .i. ostendit, quid primum procedere et quid deinde subsequi debeat, ut ea, quae praecedere debent, praecedant et, quae sequi, sequantur. Verbi gratia ‘si dies est, 10 lucet’, nequaquam potes dicere conversim ‘si lucet, dies est’. Similiter ‘si ambulat, movetur’, nequaquam potes dicere ‘si movetur, ambulat’. — *Sententia* dicitur a sensu et partium iunctura est cum pleno sensu vel ordo verborum.

15 [83] **Coniunctioni quot accidunt? Tria. Quae?** 364 **Potestas figura ordo.** Sciendum, a Prisciano XV annumeratas potestates coniunctionis, quae a Donato sub V regulis brevissime coartantur. Sed illae species inter has V continentur. Et notandum, *potestatem* praecipuum 20 accidens esse coniunctionis. Illud enim accidens .i. potestas proprium est coniunctionis, quia nulla alia pars ceteras copulat nisi sola coniunctio. Diversas quidem significationes habet vel obtinet et nostro intellectui subicit, ac per hoc sibi potissimum coniunctio vindicat 25 istud accidens. **Potestas coniunctionum quot species habet? Quinque. Quas? Copulativas etc.** *Copulare* dicimus coniungere, colligare. Hinc dicuntur copulativae colligativae, consociativae, quia copulant verba et sensum, ut cum dicis ‘ego et tu facimus’. *Copula* in singulari

2 ἀσύνδ.] asyndetos *F* asinhetos *M* asindedos *M*² 12 ambulat] nam si coniunctio hunc ordinem facit et ideo mutari non potest *add. M*² *PP*² *F* 13 cum-ordo (ordine *P*²) verborum] *om. M*

§ 83. 15 Coniunctio-ordo] hoc lemma transpositum est in *M* 16 Sciendum-continentur] aptius haec in *F* post lemma proxime sequens (v. 26) ponuntur 18 species inter has] species prisciani his *P*² 28 colligativae *M*² *om. M*

matrimonium .i. nuptias significat, ubi masculus et femina iunguntur; in pluralitate vero *copulae* sunt vincula, quibus canes ligantur. Hinc et *copulo as, copulatus copulati*, addita *us* vel *va* fit *copulativus va* .i. coniunctiva species, ut: 'lego et scribo, Virgilius Priscianusque, at tu recordaris atque scribis'. At pro *sed* ponitur. In hac ergo locutione verba coniuncta sunt et sensus. — **Da copulativas.** Et que at atque ac ast. Atque copulativa species invenitur posita pro *quam*, ut: 'ne simili fortuna utamur atque usi sumus' .i. quam usi sumus. 10 *Ac* copulativa pro *quam* posita, ut:

Haut secus ac iussi faciunt

.i. non aliter quam iussi. Ast in copulativa specie invenitur semper et aliquando pro *sed* ponitur.

64, 37 [84] **Da disiunctivas.** Aut *ve vel* et cetera. Disiungere dicimus disligare, dissociare. Hinc dicuntur disiunctivae disligativae, dissociativae, quia, quamvis, disiungant sensum, tamen verba coniungunt et compaginant, et uno negato alterum e duobus fieri ostendunt. Quaerendum, si coniunctio dicitur a coniungendo, quare 20 posuit Donatus disiunctivam speciem. Ad hoc respondendum, quia, licet sensum separet, tamen litteraturam coniungit. Cum enim dico 'aut lego aut scribo', unum facere et alterum dimittere significo. Unde Virgilius:

Aut spoliis . . . laetabor opimis 25

Aut leto insigni,

.i. morte nobili moriar. Verba sunt Pallantis ad Turnum. Hic litteratura iungitur, sed sensus separatur; non enim poterat esse victor et mortuus. Talis locutio dilemma est .i. cornutus syllogismus ex utraque parte auditorem 30 concludens. — *Aut* interdum indicative, interdum dubitative ponitur; indicative, ut: aut dies est aut nox;

12 Haut-fac.] *Verg. Aen. III 236*

§ 84. 20—31 Quaerendum-concludens] *hic locus transpositus est in M 24 Virg.] Aen. X 449 sq. 25 laetabor MM²PF 29 dilemma] diremma M dyalema P² direma M²*

dubitativa, ut: aut prodest divitias habere aut non. *Ve* disiunctiva coniunctio interdum est copulativa, ut
subiectivae urere flammis.

Virgilius ista dicit de equo. Quidam dicebant in flumine
5 eum praecipitari, alii vero in ignem mitti, quod simul
facere non poterant. *Ve* etiam ponitur pro non: *vecors*
.i. stultus. Idem est et *socors*, quasi sine corde, et
vesanus .i. non sanus. Est interiectio dolentis, ut: 've
homini illi!' — *Vel* disiunctivum et affirmativum est:

10 Vel rex mihi maximas gratias agebat

pro *etiam* rex. — *Ne* disiunctivum est, quia quasi
disiungit aliquem ab opere, quod facit, ut cum dicis
'ne facias hoc!' Habet autem haec coniunctio varios
sensus. Est enim interrogativa:

15 Pyrrhin conubia servas?

Est et adversativa, ut 'res secundae animos sapien-
tium fatigant, ne illos, qui corruptis moribus'
.i. *nedum* illos. Est etiam et confirmativa, ut
sapiens ne etiam rex.

20 *Ne* pro *ut non* ponitur, verbi gratia 'lege, ne sis stultus'.
Est etiam adverbium prohibentium, ut 'rogo te, ne facias'.
Est quoque interrogativum, ut 'fecistine?' .i. numquid
fecisti? — *Nec* et *neque* disiunctivae vel abnegativae

1 aut prodest *F* prodest *M* sed cf. *Prisc. Inst. XVI 7*
p. 98, 1 H. 2 ut] *Verg. Aen. II 37* 3 subiectivae *MM²PF*
Donatus (in arte mai.) et Prisc. e contrario, cum 'subiectisque'
legerent, quae pro ve poni putabant 8 *ve-illi* *Matth. 18, 7* 10 *Vel*
rex . . .] *Terent. Eun. III 1, 7 sq.* (vel rex semper maximas |
mihi [gratias] agebat) agebat gratias *M²* 15 *Pyrrhin]* *Verg.*
Aen. III 319 *pyrrin (superscripto .n. pro ne)* *M* *birrone M²*
16 *advers.] avers. M²* *res secundae . . .]* *Sallust. Cat. 11, 8*
(quippe secundae res s. a. f., ne illi corr. mor. victoriae tem-
perarent) 17 *ne illos qui . . .]* *ne illi c. m. obtemperarent .i.*
nedum illi M² 19 *sapiens . . .]* *Horat. serm. II 397* (Clarus
erit . . . sapiens, ne etiam et rex) 20 *Ne pro . . .]* *fere eadem*
supra § 75 21 *prohibentium] prohibitivum x*

species sunt, ut 'neque legam neque scribam' .i. neutrum faciam.

364, 37

[85] **Da expletivas. Quidem equidem** et ceterae. Expletivae vocantur, eo quod pleniorum sensum expriment. Dicuntur expletivae et *ornativae*; ornant enim sententiam, ut

Dominus quidem Jesus postquam locutus est:

Potest etiam sine *quidem* esse; sed ut pulchrior sit locutio, dicimus *quidem*. *Equidem*, ut quidam volunt, compositum est ab *ego* et *quidem*. Sed falluntur; cunctis enim personis iungi potest, etiam secundae et tertiae, ut 'equidem merui', 'equidem meruisti', 'equidem meruit ille'. — **Saltem** diminutionis significationem habet, quantum ad sensum pertinet, ut

Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset. . soboles.

Et est sermo tractus a captivis, qui abducti dicuntur hosti: 'Omnia nostra accipe et salutem nobis concede'. Inde *saltem* dicitur per syncopam .i. concisionem *u* litterae et ponitur in electione multarum rerum, ut 'si non vis legere, saltem scribe'. [86] **Videlicet** expletivum est et affirmativum, et est compositum ex *videre* infinitivo et *licet* impersonali verbo, et dicitur videlicet quasi videre

§ 85. 4 expriment] *corrupta et sine dubio interpolata sunt, quae sequuntur in M*: ut si quis dicat lege ergo alicui et nec illum quidem arguit quod non legit (*cf. Serv. in Donat. p. 418, 15 K; Serg. in Don. p. 516, 15*). Ergo a meliori parte dicuntur ornativae, eo quod frequenter ornatus causa in oratione ponuntur. Ecce enim dicit (*sc. Verg. Aen. I 5*): 'Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem'. Plenus est sensus. si autem auferas quoque, nihil minus (l. minus) de sensu, quia propter (quapropter?) in ipsis expletivis intellege ornativas. 7 Dominus . . .] *Marc. 16, 19* 12 equidem merui] *Verg. Aen. XII 931* 15 Saltem si . . .] *Verg. Aen. IIII 327* 16 Et est] saltem et vel idem est. Et est P^2PM^2F 17 salutem] saltem vitam P^2 *Glossa cod. Bern. 386 f. 15^b (Hagen p. 263, 22)* 18 inde] *sc. ab accusativo 'salutem'* concisionem MF intercisionem P incisionem P^2 intercessionem M^2 abscisionem *Glos. Bern.*

licet. *Scilicet* pro scire licet. — **Quamquam** pro **quamvis** ponitur saepe; est et adversativa, ut 'quamquam mihi inferas mortem'. Scribitur quoque prior syllaba per *n*, ne videatur duplicatus accusativus. — **Quoque** 5 expletivum interdum copulativum est, ut:

Tu quoque litoribus nostris, Aeneïa nutrix;
interdum affirmativum, ut:

Tu quoque laude potens, caelestibus inclita signis.

Quoque ponitur etiam pro simplici particula *que*, ut
10 'dixit quoque' pro dixitque. — **Autem** expletivum et
subiunctivum est. — **Porro** coniunctivum est et exple-
tivum et ponitur pro confirmativa specie, ut: 'Satagis
(.i. laboras) erga plurima: porro unum est necessarium'
.i. certe. Ponitur et pro longe, ut 'porro exul'; et
15 quando est adverbium, ponitur pro valde, ut 'porro
senex'. — **Licet** expletivum pro quamquam et quamvis,
ut 'licet mihi mala faciat, tamen serviam illi'. — **Tamen**
expletivum et redditivum est. — **Sin autem** expletivum
ponitur pro sin alias vel pro sin alioquin, ut: 'sin
20 autem feceris, morieris'.

[87] **Da causales.** Interest hoc inter *causales* et 364,
rationales, quod causalibus utimur, cum de causa agitur,
rationalibus, cum de ratione. *Causa* est, quae nos cogit
ad faciendum aliquid, *ratio*, qua in actione utimur. Et
25 hoc sciendum, quia rationalibus utimur pro causalibus,
causalibus vero pro rationalibus nunquam. Ubi autem
ratio habetur, iam causa praecessit, sicut est: 'Cur
occidisti hominem?' 'Adulterium ergo fecit.' Haec

§ 86. 1 *Quamquam-pon.*] quamquam ex duobus accusa-
tivis, quamvis ex quam et vis componitur *M²P* 6 Tu quo-
que . . .] *Verg. Aen. VII 1* Aeneïa] eneida *P* 7 affirmativum]
etiam vel similitudinis *add. M²* 10 dixitque] quoque pro
similiter et pro etiam ponitur et est copulativa coniunctio, ut
'tu quoque' pro etiam tu *add. M* 12 Satagis . . .] *Luc. 10, 41 sq.*

§ 87. 24 in actione] in ratione *M* in faciendo *Serv. in*
Don. p. 418, 20 K. (*Serg. in Don. p. 516, 22 K.*) 28 Haec con-
iunct.] 'ergo' opinor

coniunctio cum sit rationalis, utimur ea in causa. *Chaos* autem principium et origo est omnium rerum. Inde *causa* dicitur origo uniuscuiusque rei. Distat autem inter causam et causativam: causa est origo videlicet III elementorum, quae sunt omnium corporum causa. Corpora vero sunt causativa, quae ex ipsis nascuntur. Causales ergo coniunctiones sunt, quae causam ostendunt, ut 'si dies est, lucet': causa lucis est dies. Hanc autem causam *si* coniunctio ostendit et non potest converti, ut dicas 'si lucet, dies est', quia et in nocte lucet, cum 10 dies non sit. Similiter 'si stertit, dormit': dormitio est causa stertionis, nec potest converti, ut dicas 'si dormit, stertit'; multi enim dormiunt, qui non stertunt. *Stertere* dicimus runcare .i. turpem sonitum de naribus emittere. — **Etsi** composita coniunctio est ab *et* copula- 15 tiva et *si* causativa. — **Etiam**si compositum est ab *etiam* affirmandi et *si*, ut 'etiamsi oportuerit me mori tecum'. — **Siquidem** compositum est ex *si* causativa et *quidem*, ut est 'occido hominem, siquidem habet aurum'. Est etiam expletivum, ut 'siquidem istud promiserat. Est 20 quoque dubitativum, quando si per se intellegitur, ut 'siquidem fecerit fructum'. [88] **Quando** interdum accipitur pro quoniam, ut:

Hic tibi, fabor enim, quando haec te cura remordet.

Interdum quando et quidem unum significant, ut 'tu 25 quando legisti' .i. tu quidem. Est et adverbium temporis, ut 'quando venisti' .i. quo tempore. — **Quandoquidem** ex quando et quidem expletiva compositum est. Invenitur pro certe, ut 'quandoquidem doctus eris, si studueris'. — **Quin** ponitur pro *ut non*: 'noli omittere 30 quin facias' .i. ut non facias. Et quamvis plures reci-

2 chaos] cahos P 5 Corpora-nasc. M² P F om. M 16 etiam-
si . . .] *Matth.* 26, 35

§ 88. 22 Quando . . .] *cf. Fest. s. v.* 24 Hic tibi . . .]
Verg. Aen. I 261 25—30 Interdum-studueris] *ordo sententiarum*
denuo h. l. turbatus in M

piat sensus, proprie tamen pro *insuper* et pro *ut non* accipitur. — **Quin etiam** interdum pro ergo, interdum pro *insuper* ponitur. — **Quatenus** pro *ut* ponitur, ut 'lege, quatenus non sis stultus' .i. ut non sis. — **Sin** *quodsi* significat: 'sin legeris, doctus eris' .i. quodsi. Est etiam continuativum, ut 'sin stertit, dormit.' — **Seu et sive** idem sunt, ut Virgilius:

Seu quis Olympiacae miratur praemia palmae.

Ponuntur et pro *vel* et pro *ceu*. — **Neve** ex *ne* et *ve* particula compositum est. *Ve*, quando coniunctio est, sensum disiungit, quando vero interiectio, dolentis affectum mentis ostendit, ut 've homini!' — **Ni** pro *ne* accipitur, ut 'ni teneant' .i. ne teneant. *Ni* et **nisi** idem est, et *nisi* compositum est ex *ni* et *si*. **Nisisi** compositum est ex *nisi* et *si*. — **Interea** ex *inter* et *ea*. — **Quamobrem** pro ob quam rem .i. quapropter; *ob* enim *propter* significat, et est compositum ex tribus partibus, ex *quam* et *ob* et *rem*. — **Praesertim** .i. praecipue, maxime. — **Ceterum** et *decetero* idem est. **Alioquin** .i. quod si non vel aliter. **Praeterea** ex *praeter* et *ea* .i. praeter ista.

[89] **Rationales** dicuntur a ratione, quia rationem rei reddunt, ut 'habuit aurum, itaque occidit eum': haec est ratio. — **Ita** ponitur pro sic. **Itaque**, quando in antepenultima habet accentum, coniunctio est rationalis, quando vero in penultima, adverbium est similitudinis. — **Enimvero** compositum est ex *enim* et *vero*, et ponitur pro expletiva, cum sit rationalis, et habet accentum in penultima, ut Terentius:

Enimvero, Dave, nihil hic socordiae
.i. stultitiae. *Enimvero* interdum affirmativa reperitur. — **Quapropter** ex *qua* et *propter*. **Quoniamquidem** ex

7 Virg.] *Georg. III 49*

§ 89. 29 paenult. *M²P* antepenult. *MF* Terent.] Andr. I 3, 1
(Enim vero, Dave, nil locist segnitiae neque socordiae) 30 hic]
loci est *P²*

quoniam et quidem, et significat *quia*, sicut Lucas: 'Quoniamquidem multi conati sunt'. — **Quippe** .i. nimirum. **Ergo**, quando in penultima habet accentum, coniunctio est rationalis, quando vero in ultima circumflectitur, significat, *propter*, ut 'ergô illum veni' .i. propter illum. **Ideo** ex *id* et *eo* pronomine componitur. **Scilicet**: scire licet; **videlicet**: videre licet. **Igitur** et **idcirco** naturales coniunctiones sunt et ideo non possunt interpretari. — Reperiuntur autem multae coniunctiones, quae non sunt hic. Quidam has duas species, causalem 1 et rationalem, sub una specie comprehendere voluerunt. Sed Donatus noluit, quia praecedit causa, subsequitur ratio. Causa enim sine ratione, ratio vero sine causa non potest esse. Notandum quod coniunctiones pro aliis coniunctionibus positae harum, in quas transeunt, vim 1 obtinent.

365, 5

[90] **Figurae coniunctionum quot sunt?** Non componuntur IIII modis sicut aliae partes. At si aliquando compositae repertae fuerint, derivatae accipiendae sunt. — **Ordo coniunctionum** et reliqua. Ordo in 2 hoc requiritur, quia sunt quae semper *praeponuntur ut ac ast*; sunt quae semper *supponuntur, ut que autem*; sunt quae **communes** dicuntur, quia et praeponi et supponi possunt, **ut ergo igitur**: 'Igitur perfecti sunt caeli', 'perfecti igitur sunt caeli'; 'ergo tu veni', 'tu 2 veni ergo'. Hae duae coniunctiones frequenter in syllogismis et diffinitionibus positae modo ante modo post ponuntur.

DE PRAEPOSITIONE.

365, 10

[91] **Praepositio quid est?** et reliqua. *Praepositio*, 30 quae graece *πρόθεσις* dicitur, a praeponendo nomen sortitur, eo quod semper praeponatur aliis partibus. Nam

1 sicut Lucas] sic Lucanus *M* (*Luc. Ev. I 1*). 8 natur. coniunct.] naturaliter coniuncta *M*

§ 90. 17 Figurae . . .] hoc lemma transpositum est in *M*
19 derivatae] derivative *PP*² derivatione *M*² in deriv. *F*

prae pro *ante* ponitur, et dicitur praepositio quasi antepositio, eo quod numquam supponitur nisi euphoniae causa: *quicum mecum tecum* et similia. Sonorius est enim dicere *mecum* quam *cum me*. Persaepe enim talis suppositio agitur, sed a maiori et nobiliori parte hoc nomen ascivit, eo quod frequentius praeponatur. Duobus modis casualibus partibus praeponitur, videlicet per appositionem, quando accusativo vel ablativo seorsum iungitur, ut 'ad patrem' vel 'de patre'; per compositionem, quando nominativo et reliquis casibus copulatur ut 'insipiens'. In casualibus vero partibus solum per compositionem iungitur, ut 'perago peragis'. Ideo Priscianus gerundiva dixit esse nomina, quia per appositionem recipiunt praepositionem, sicut 'in convertendo', 'in legendo'. Verum generalitas ostenditur in eo quod dicitur **pars orationis**, specialitas in eo quod dicitur: **quae praeposita aliis partibus** .i. praelata, anteposita aliis partibus, quia et aliae partes praeponuntur aliis partibus. Proprium invenitur cum subditur: **significationem earum aut complet** .i. auget, **aut mutat aut minuit**. Complet, ut 'clarus — praeclarus, celsus — excelsus'; mutat .i. in alium sensum vertit, ut 'doctus — indoctus, sapiens — insipiens'; minuit, ut 'firmus — infirmus, validus — invalidus, ridet — subridet'. Bene praepositio post alias partes ordinatur, quia, sicut vincula non sunt utilia, nisi primo praecedant corpora, quae vinciri possint, ita nihil valet praepositio, ni praecedant partes, quibus praeponatur.

[92] Praepositioni quot accidunt? Unum. Quid? ^{365, 1} **Casus tantum. Quot? Duo. Qui? Accusativus et ablativus.** Si diligenter consideraveris, potius praepositionem casui, quam casum praepositioni accidere cognosces. Si enim casus non esset, nequaquam inveniretur, cui praepositio per appositionem iungeretur. Omnes enim praepositiones aut accusativo aut ablativo

casui iunguntur, exceptis loquularibus, quae verbis iunguntur. Sciendum, quia praepositiones per se acuntur, in lectione autem gravantur .i. in textu. — **Da praepositiones casus accusativi** .i. dic, quae accusativo casui serviant. **Ad apud** et rel. Sciendum autem, quod XVIII praepositiones sunt apud Graecos, cum multo plures sunt apud Latinos. Sed quod Graeci minus habent, facit structura graecitatis et polysema significatio omnibus paene praepositionibus indita. Verbi gratia *περί* graeca praepositio varios habet sensus. Dicitur enim *περιφέρω* .i. circumfero, *περίφρασις* .i. circumlocutio, *περισσολογία* .i. supervacua adiectio, *περὶ τὸ ὄρος* .i. circa montes, *περὶ ἀρχῶν* .i. de principiis. Similiter *κατὰ Ματθαῖον* .i. secundum Matthaëum, *cata mane* .i. iuxta mane. *Πρός* quoque diverse ponitur. Et apud nos *ad* pro *apud* ponitur, ut est illud:

Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis, pro 'apud Troiam'. *Apud* pro *ad* minime ponitur.

365, 15 [93] Quomodo? Dicimus enim 'ad patrem vado, apud villam moror.' *Ad* motionem ad locum significat, *apud* stabilitatem in loco. *Pater* secundum quosdam

§ 92. 5 Sciendum . . .] quae h. l. usque ad finem huius § 92 exponuntur, post § 96 tractantur in x 6 XVIII] decem et octo P X et VIII E decem et novem P² sunt apud M² secundum M 8 polys.] polissemata MM²E polyssemata P² pplissima .i. multiplicata P 10 *περὶ ΠΗΠΙ* P³ ΠΕΠΙ E 11 *περιφέρω*] *perifero* MEF *perifero* M²PP² *περίφρα.*] *perifrasis libri* 12 *περισσολ.*] *perisologia (perysol.) libri περὶ τὸ ὄρ.*] *perithoros* MM²F *peritoros* P *perito oros* E *periarchos* P² 13 *π. ἀρχῶν*] *periarchon (periartron P²) libri principiis*] *principibus* M²F *principio* P² Ppr. *periocha circumstantia add.* M² Similiter] hoc modo et *cata (catha)*. dicimus enim x *κατὰ M.*] *cata matheum* M²E *cathamatheum* PF *cat hamatheum* M 14 *cata mane*] *catha mane* F *cata mare* .i. iuxta mare PP² cf. *Ezech.* 46, 14—15 15 *πρός*] *pros* MM²E *prosa* F *pro* P Et apud nos x *om. M* (*in quo, quae proxime sequuntur, paulo post iterantur*) 16 illud] *Verg. Aen.* I 24; cf. *Serv. ad h. l.*

§ 93. 21 *Pater-acceptit*] *obversatus est fort. grammatico Romanorum 'pater patrus'* In M et M² aliud enuntiatum

a patrando .i. perficiendo nomen accepit. Sed melius secundum graecam etymologiam vocatur, quia dicitur graece παντηρός .i. omnia servans: πᾶν dicitur omne, unde et Pan, qui vulgo deus in similitudinem omnium
 5 creaturarum pingitur. *Tiros* graece, latine dicitur custodia et *tiria* dicuntur vestimenta servatoria. Inde *pater* quasi Pantir(os) .i. omnia servans, quod proprie dei est. — *Villa* a vallo est dicta .i. fossa, siquidem antiqui non continebantur certis domibus, sed more bestiarum
 10 huc illucque vagabantur. Unde cum coepissent se a bestiis tutare et quasdam munitiunculas componere, tractum est, ut huiusmodi munitio villa diceretur a vallo. Est autem vallum genus munitiois ex fossa et palis, quo antiquitus urbes cingebantur ab hostibus. — **Ante**
 15 **aedes** sto. *Aedes* dicuntur aedificia in eminentiore loco sita. Antiqui enim non in terrae vicinis, sed in editis .i. in eminentioribus locis accubabant, ne lutosus humor

praecedit, quo quis subtilius, quam vim habeat illud patrandi verbum, a quo patris nomen derivetur, explicare studet: 'patrare (enim), ut quidam volunt, rem veneriam (venariam M, qui fort. venerariam voluit; perficere add. M²) proprie significat: quod caret ratione (auctoritate)'

1 a patrando .i. ad rem veneriam perficiendo P³ 3 παντηρός conieci Pantir (bis) M pantochir (bis) M² panthachyR P² pantachir P³ panthachir (bis) F panthiro(s) P 4 deus-pingitur] Deus omnium fingitur, unde in similitudinem totius creature (omnium creaturarum) pingitur M²z habet enim cornua in modum radiorum solis et cornuum lune similitudinem. rubet eius facies ad etheris imitationem. in pectore nebridem habet stellatam ad stellarum imaginem. pars eius inferior hispida est propter arbores virgulta (virgulata P³) et feras. caprinos habet pedes, ut ostendat terre soliditatem; fistulam septem calamorum propter armoniam celi, in qua septem soni sunt propter septem planetarum discrimina. garanorapa (carranorapa l. καλαύροπα) habet, idest pedum, propter annum qui in se recurrit add. z *Hausta sunt sine dubio ex Servii comm. in Verg. Buc. II 31; cf. Thilo ad h. l. 5 Tiros MP³ Tyros M² Turos F: quod non potest esse nisi τηρός custodiens ('custodia' esset τήρησις), quo vocabulo utitur Aeschyl. Suppl. 254 (248) 8 fossa] affossa M² 15 aedific. F domicilia M² om. M cf. Serv. ad Verg. Aen. II 487, 512 16 sita M posita M²F*

corpora eorum inficeret. Vel etiam aedes dictae eo quod ibi aevum .i. aetas hominis deducatur. Aevum proprie ad aeternitatem pertinet, unde et falluntur, qui longaevum hominem dicunt. Aedis in singularitate templum dicitur, aedes vero domus vel munitiones civitatis. Unde *aedilis* dicitur custos templi .i. aedituus, et illa res *aeditas* vocatur. — **Adversum inimicos** vadit rex. *Adversum* et *contra* idem sunt. *Amicus* dicitur quasi animi custos, unde dicitur *inimicus* quasi non amicus. [94] **Cis Rhenum** .i. ex hac parte: verbi gratia ‘cis Rhenum est Magontiae civitas,’ .i. de ista parte. Cis semper ad locum refertur; non enim possumus dicere ‘cis hominem’ ad personam referentes. Rhenus est fluvius, qui dividit Galliam et Germaniam. — **Citra forum.** *Citra* idem est quod *cis*; sed in hoc distat, quod *cis* propriis nominibus montium et fluminum iungitur, *citra* vero appellativis, ut ‘citra forum’ .i. de hac parte. *Forum* polysemus sermo est; dicitur autem neutro genere uno modo locus negotiationis, ubi homines sua negotia exercent .i. mercatum: mercatum a commerciis est dictum. Vel locus dirimendis litibus aptus, ubi iudicia exercentur vel negotia. *Forus* in masculino genere genus torcularis, ubi exprimuntur uvae. *Fori* pluraliter tabulata navium sunt, sed et circensia spectacula hoc vocabulo exprimuntur necnon et vestibulum, quod est ante aditum sepulchri. Rostra quoque et sedilia iudicum, dicta eo quod fierent de rostris navium, eodem nomine notantur. — **Circum vicinos** habito. *Vicini* a vicis dicti et proprie vicini, qui in vicis habitant; dicti autem vicini eo quod vim repellunt hostium. Circum et circa et erga idem sunt.

1 quod-deduc.] cf. *Fest. s. aedis*: ‘quod in ea aevum degatur’ 2 aevum pr.] cf. *Serv. ad Aen. VI 764*

§ 94. 10 Rhenum] renum libri 11 Magont.] Maguntia P²F
13 referent.] illud reflectentes M² 15 quod cis] sed citra videtur sonare ultra. cis et citra idem sunt add. M 17 forum] cf. *Fest. s. forum* polys.] polissemus MM² .i. plura significans add. supra lineam M 25 adit. sep.] sepulchri atrium M² 26 et sedil.] .i. sedil. M²F

Circa templum Domini est peribolum .i. murus. Templum dicitur quasi tectum amplum. Templum etiam dicebatur antiquitus locus designatus in aere auguribus cum incurvo baculo. Inde adverbium venit *extemplo* .i. statim. — **Contra hostem** pugno. *Hostire* dicebant antiqui aequare; hinc *hostimentum* dicitur aequamen et *hostorium* dicitur lignum, cum quo sextarius aequatur, et *hostes* dicuntur eo quod iusta et aequa causa pugnam inhiant. — **Erga propinquos** benivolus existo. *Erga* ad affectum et benivolentiam amoris refertur. [95] **Extra terminos** non debet ire monachus. Monos graece dicitur unus: inde *monachus* dicitur singularis. *Terminos* dicebant antiqui silices, qui in dirimendis agris ponuntur. — **Inter naves** natat piscator. *Navis* dicta eo quod gnarum .i. prudentem gubernatorem requirit vel quod naviter .i. celeriter currit. Unde navigare dicimus celeriter et industrie rem perficere. Naus graece, navis latine: unde nausea .i. vomitus, qui fit propter sentinam. Sentina vero est aqua foetida in navi. — **Intra moenia** lego. *Moenia* sunt proprie muri civitatis, quae a muniendo sunt dicta. Moenia dicuntur a verbo munio .i. a firmo, quod antiqui dicebant moenio per *oe* diphthongon: inde apud nos moenia per *oe* diphthongon scribuntur. Et quod nos dicimus *urbs*, antiqui dicebant *orbs*, et quod nos dicimus *munia*, antiqui dicebant moenia. — **Infra tectum** quiesco. *Tectum* dicitur a tegendo, quod antiquitus culmo et cespite necnon et qualibet materia tegebatur. — **Iuxta macellum.** A ma-

1 perib.] perhib. *MM*² peribolus *P*² 3 augurib.] auguratus cum lituo .i. *M*² 5 contra h. p.] *hoc et quae usque ad finem libri sequuntur lemmata una cum vocibus exempli causa additis in M plerumque litteris maiusculis scripta sunt* 6 aequamen] equamentum *M*² *F* cf. *Fest. s. redhostire*

§ 95. 11 monos . . .] cf. § 15 fin. 14 natat p.] pascor .i. vescor *M* 22 a firmo] affirmo *F* municiones .i. affirmationes *P* (.i. firmationes *P*²) moenio per *oe*] meonia per *eo* *P* 28 a mac. carn.] ubi boves et porci macerantur (macellantur *P*²) .i. occiduntur *add. xz*

cerandis carnibus dictum est hoc nomen: unde et macellarii dicuntur. — **Ob augurium.** *Ob* significat propter vel circum. *Augurium* dicebatur investigata voluntas deorum per consultationem augurum et investigationem signorum, quod scilicet ea, quae essent futura, tali indagine perquirerentur. *Augurium* dicitur ab avium garritu, quasi avigarrium vel avigerium, eo quod avium gestu vel dictu talia perquirerentur iudicia, vel eo quod ipsa divinatio in vocibus eorum geratur. — **Pone tribunal** sto. *Pone* praepositio significat *iuxta*, et quando est adverbium, ponitur pro *retro*, ut 'ponê mulier sequitur' .i. retro: Habet accentum in ultima syllaba, ne videatur imperativus esse *pône*. *Tribunal* est sedes iudiciaria, et dicta est eo quod data est tribunis potestas iudicandi per singulos. Olim erat tribunus, qui tertiae parti Romae praeerat, modo millenarius dicitur tribunus, quia mille viris praeest. — **Per parietem** perspicio. *Paries* dicitur a parilitate .i. ab aequalitate. — **Prope fenestram** scribo. *Fenestra* a graeco vocabulo est dicta, eo quod lucem introferat; fos (l. φῶς) graece lux dicitur. 2

[96] **Propter disciplinam** venisti. *Disciplina* .i. magisterium a discendo; inde et *discipulus*. — **Secundum fores** scribo. *Secundum* et *secus* et *iuxta* idem sunt. *Secundum* nomen et adverbium et praepositio habetur; et quando est nomen, numerum vel ordinem exprimit, 2 et quando est adverbium, verbo iungitur; quando est praepositio, casibus praeponitur. *Fores* dictae ostia

2 dicuntur] ipsi carnifices *add. M²* Ob-circum] *cf. Fest. s. ob* 4 augurum] avium *M²* 6 indagine] indagazione *M²* 7 avigarr. vel aviger.] avigarrium *M* avigerium *M²F* *utrumque x*; *cf. Serv. ad Aen. V 523* 9 geratur *x* generatur *MM²F*; *cf. Fest. s. augur*; *Serv. ad Aen. II 702*; *Isid. diff. verb. III 89* 10 sto] sedet lictor .i. virgifer *x*, *idem paulo post MM²* 11 mulier] mulierem *M²* 14 iudiciaria] iudicialis in qua (cui) iudicantes sedent iudices *M²xz* 15 per sing.] de singulis *M²* 20 dicitur] latine. hinc fossorus (l. phosphorus) dicitur lucem ferens *P²*

domorum, quae extrinsecus operiuntur, *valvae*, quae intrinsecus, a velando, eo quod se velant. — **Post tergum** respexit uxor Loth. *Tergum* tergi est dorsum, *tergus* tergoris corium; sed terga de hominibus et tergora de animalibus. — **Trans ripam** vado. *Ripa* et *margo* et *ora* idem sunt. *Trans* significat ultra: **Ultra fines** pergit episcopus. — **Praeter officium** ago. *Officium* ab effectu, quasi effcium, non, ut quidam putant, ab officio verbo, quod significat noceo. Efficio vero est perficio vel impleo; inde officium a perficiendo dicitur, et interdum significat munus vel quodlibet obsequium. — **Supra caelum** volito. *Caelum* dicitur, ut quidam volunt, eo quod celet nobis superiora. Sed caelum eo dicitur, quod caelatum sit .i. sculptum mirabili pictura stellarum. Unde et eius modi instrumentum fabricae caelum dicitur. — **Circiter annos**. *Circiter* proprie ad aetatem pertinet, ut 'circiter annos XXX' sc. numerat. — **Usque Oceanum** gubernat inperium: *ὠκύς* graece velox dicitur latine. Inde Oceanum mare dicitur a velocitate undarum, quo totus iungitur mundus. — **Secus** pedes Domini sedit Maria .i. iuxta, et significat aliquando *aliter*. — **Penes arbitros** deliberatum est: apud arbitros .i. iudices, qui suo arbitrio cuncta discernunt. Arbitrium est libera potestas vel voluntas.

[97] **Da praepositiones casus ablativi. A ab abs** et rel. Superius dixisti praepositiones accusativi. Nunc ergo dic illas, quae proprie ablativo serviunt. His enim duobus casibus per appositionem iunguntur praepositiones, ceteris vero per solam compositionem. *A ab abs* pro

2 se velant] se invicem velent *P*² 7 officium] *cf. Fest. s. officiosus* 12 supra c.] super celum (celos) *libri* 15 dicitur] et scribitur per ae dipt. *add. PP*² 18 inperium *M* dominus *E* dominus mundum *P* *ὠκύς* (an *ὀξύς*?) oxis *M* ochis *ceteri* 20 secus . . . (*exemplum ex Ev. Luc. 10, 39*) *MF* secus nos (*ut Donati cod. M*) *M*² *om. x*

§ 97. 26 dixisti] diximus *M* (*in quo proxima verba mutata sunt*)

uno sensu accipiuntur. Sed *a* consonantibus praeponitur, *ab* vocalibus, *abs* consonantibus et maxime *q* et *t*. **Quomodo?** **Dicimus enim a domo** venio, **ab homine** recedo, **abs** quolibet accepi. *Doma* graece tectum dicitur latine. Hinc et Salomon dicit:

Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa.

Homo dicitur ab humo. — **Cum exercitu** pugno. *Exercitus* ab exercitio dictum est, eo quod ante usum bellandi tirones diversis exerceantur studiis. Hinc et acies dicitur exercitus ordinatus ad proelium. — **Coram testibus** locutus est dominus. *Testes* dicuntur a testiculis vel a testonibus, quia minus quam duo non recipiuntur. Testiculi et testones idem sunt. *Testari* dicimus approbare; hinc et testes dicuntur eo quod testantur .i. approbant. — **Clam custodibus** Dominus surrexit .i. occulte, nescientibus illis. *Ista* praepositio frequenter adverbium invenitur et *occulte* significat. — **De foro** venio. *Forum* in singulari neutri generis significat mercatum; *fori* vero in plurali masculini sedilia navium, unde Virgilius: 'laxantque foros' navium. — **E iure** damnatus est ille .i. ex lege. Et placuit veteribus, ut praepositio desineret in vocalem, si sequens dictio a consonante inciperet: ea ratio est, qua magis placuit *e iure* dicere quam *ex iure*. *Ius* autem lex divina, *fas* autem lex humana dicitur. — **Ex praefectura** eiectus est ille .i. ex dignitate; *praefectura* enim nomen est dignitatis. Inde *praefectus* antepositus. — **Pro clientibus** suscepi. *Cientes* dicuntur discipuli, quasi colentes magistrum, vel aliqui subiecti, qui metuunt, vel dicti clientes quasi patronum

5 Salom. dicit.] *Prov.* 21, 9 7 litig.] linguosa *F* 8 Homo-humo] *om.* *MM*² 9 ab exercitio *MM*² *E* ab exercendo *PP*² ab exerceo *F* 14 testari] testare *M* 16 approbant] approbantur *M* probent *F* 21 Virg.] *Aen.* VI 412 28 suscepi *M*² *om.* *M* laborat magister *x* 29 col. magistr.] magisterium col. *M*² 30 vel dicti-colentes] *haec addidi secundum M*² *qui*

colentes, qui et suscepti nuncupantur; patroni autem a paterna cura, qui et susceptores dicuntur. — **Prae timore** angeli exterriti sunt custodes. *Prae*, quando casibus praeponitur, significat *pro* vel *propter*, et quando
 5 verbis iungitur, significat *ante* vel *valde*. — **Palam omnibus** locutus est Dominus in templo .i. manifeste. Visum est auctoribus, ut *coram* ad personam referretur et *palam* absolute proferretur. — **Sine labore** gubernat Dominus mundum. — **Absque iniuria** regit omnia .i.
 10 absque iniustitia. *Ius* dicitur lex, inde *iniuria* dicitur omne, quod contra legem agitur; *iniurius*, qui iniuriam infert, *iniuriosus*, qui tenet .i. sustinet. — **Tenus pube**. *Tenus* significat extremitatem alicuius rei et ponitur pro
 15 *usque*. *Pubes* dicitur barba vel locus corporis pudendus, unde legitur Scylla in diversa monstra pube tenus fuisse conversa .i. tenus pube. Et haec praepositio invenitur semper supposita causa euphoniae.

[98] Da utriusque casus praepositiones. In sub³⁶⁵,
 super subter. Praepositiones, quae sequuntur, impari
 20 sensu efferuntur, quia interdum accusativo, interdum ablativo iunguntur casui; plerumque motionem ad locum, plerumque stabilitatem in loco significant. In et sub
 quando accusativo casui serviunt? Quando vel
 nos vel quoslibet ad locum ire de praesenti, isse de
 25 praeterito, ituros de futuro significamus. Quando ablativo? Quando vel nos vel quoslibet in loco esse de praesenti, fuisse de praeterito, futuros de futuro

sic habet: clientes dicebantur illi quos suscipiebant patroni tutamine usque ad intellegibilem etatem. dicti clientes quasi patronum colentes, qui et suscepti nuncupantur *cf. Serv. ad Aen. VI 609* ('clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres . . . qui patroni sunt clientium, quos nunc susceptos vocamus')

1 patroni autem] patr. enim similiter *M* patr. enim assimulantur (paternae curae) *F* 2 Prae tim.-cust.] *Matth. 28, 4*
 5 Palam . . .] *Ioh. 18, 20* 15 Scylla] scilla *F* de scilla *MPF*
 de Sylla *P*² syllabam (versam esse) *M*²

significamus. In accusativi casus .i. quando accusativo casui servit et quando motionem ad locum significat, ut 'itur in antiquam silvam'. *Itur* impersonaliter est dictum. **In ablativi casus**, ut 'stans celsa in puppi'. *Puppis* posterior pars navis, sicut *prora* anterior. **Sub accusativi casus**: 'postesque sub ipsos-Nituntur gradibus'. *Postes* dicuntur eo quod stant post fores. *Nituntur* .i. conantur sc. ascendere. Quia *sub* praepositio et hic motionem significat, ideo accusativo casui iungitur. **Sub ablativi casus**, ut 'arma sub adversa'. Hic *sub* stabilitatem habet, idcirco ablativo sociatur. *Adversa* non contraria in hoc loco, sed contra posita. — De his autem hic requiritur praepositionibus, quas diximus varios habere sensus. **Super quam vim habet?** Ubi locum significat, magis accusativo casui servit quam ablativo; ubi mentionem alicuius facimus, ablativo tantum, ut 'multa super Priamo rogitans'. *Super* hic pro *de* ponitur. Verba sunt Didonis, apud quam cum Aeneas esset, illa rogabat eum 'multa super Priamo', hoc est de Priamo, rege Troianorum, et Hectore, filio eius. *Mentionem* .i. commemorationem. — **In quam vim habet?** In etiam accusativo casui servit, cum significat contra: in adulterum iratus est episcopus .i. contra; in desertorem iratus est rex. *Desertor* est, qui suum regem deserit et ad alium pergit. Idem et transfuga. *Transfugam* dicimus, qui in tempore belli suam militiam derelinquit. *Adulterum* dicimus, qui alterius thorum .i. lectum polluit incestu. **Subter eandem vim habet quam superiores ad locum et in loco significantes.** *Subter* proprie accusativo casui servit, ut

§ 98. 3 *Itur-silvam*] *Verg. Aen. VI 179* 4 *stans-in puppi*] *Aen. VIII 680* 6 *postesque . . .*] *Aen. II 424* 10 *arma sub adversa (posuit radiantia quercu)]* *Aen. VIII 616 (citat ipse Donatus)* *Quercus est arbor glandifera et dicitur a querendo, eo quod antiqui in illa victum querebant add. x* 16 *mentionem*] *intentionem .i. recordationem PP²* 17 *multa-rogit.] Verg. Aen. I 750*

'subter caelum', ablativo vero nunquam nisi figurative, ut Virgilius:

subter densa testudine.

Testudo est camera scutorum.

5 [99] **Quae praepositiones** et rel. .i. quae plenum sensum per se non habent, nisi adiungantur verbis. **Quomodo?** **Dicimus enim diduco** et rel. *Diduco* interdum separo, interdum sicco dicitur. **Distraho** interdum vendo, interdum sicco. *Diduco* .i. divido: inde Iuvenalis de Hannibale dixit:

Diduxit scopulos et montes rupit aceto;

diduxit .i. divisit scopulos .i. lapides. Dividere hoc diducere dicimus, ut 'fontem diduco in rivulos' .i. divido. **Distraho** .i. vendo, ut 'distrahuntur gemmae' .i. venduntur. **Inde distractor** venditor. — **Recipio**, iterum capio: unde *receptores* dicebantur milites, qui, postquam deserti erant a militia, iterum a suis recipiebantur. — **Secubo**, seorsum cubo vel sequestrō. — **Amplector**, plerumque faveo, plerumque circumdo vel deosculor; ab amplector venit amplexus, ab amplexor venit amplexatus. — **Condredior**, simul vel contra gradior .i. pugno vel luctor. — **Apud et penes** cum aliis partibus iungi non possunt, sicut nec *extra infra supra*. **Reliquae omnes** iunguntur et separantur, exceptis *di dis re* et rel. Vere enim praepositiones sunt, quae per se nullum reddunt plenum sensum, nisi adiungantur verbis. Ex his praepositionibus sunt, quae separatim ponuntur et absolute verbis iunguntur et merito adverbia creduntur. Sed ideo Donatus eas

1 figurative *M* figurate *ceteri* 2 Virg.] *Aen.* IX 514

§ 99. 9 Iuvenal.] *Sat.* X 153. cf. Heirici Vit. s. Germ. V 212 ibiq. Traube 16 deserti erant *MF* deseruerant (militiam) *M*² 18 amplector . . .] *haec in codicibus varie mutilata sunt* 23 *Reliquae omnes*] Quia Donatus in hoc versiculo sicut in quibusdam aliis aliquantulum desipuit, haud incongruum videtur secundum priscianum praecipue auctoritatis virum de praepositionibus pauca verius ac perfectius significare *add. F* 24 *exemptis M*² nisi loquularis est *M*

annumeravit praepositionibus, quia similiter praeponuntur, sicut illae, quae naturaliter desiderant casus. Sciendum est, quia apud nos multae praepositiones inveniuntur, apud Graecos vero paucae, quia maxima ex parte inter adverbia computantur.

DE INTERIECTIONE.

66, 13 [100] **Interiectio quid est?** Definitionem secundum substantiam requirit. *Interiectio* compositum est ab *inter* et *iacio* et facit praeteritum *interieci*; transit in participium *interiectus* *interieci*, addita *o* fit *interiectio*. Igitur 10 *interiectio*, quae graece *παρένθεσις* sive *παραβολή*, ab *interiaci*endo nomen sortita est, quia, cum de aliis loquimur partibus, subito inter eas proferimus *interiectionem*. Unde et aliae partes, quae subita voce proferuntur, *interiectioni* deputantur, ut 'pro dolor', 'pro nefas', 'Deo 15 gratias'. Dicitur etiam, ut aiunt, *interiectio* quasi *interius* iacens oratio, dum vox *impraemeditata* exterius emergit. Quidam hanc particulam *adverbio* consociare voluerunt. Cur igitur *Donatus* noluit? Quoniam habet suam proprietatem, sicut et ceterae partes, videlicet *mentis affectum* 20 ostendere. Et sciendum, quod ita manent *interiectiones* apud *Hebraeos*, sicut apud *Latinos*, et non mutantur in alias partes, ut *racha* *interiectio* est *dolentis* apud *Hebraeos* **significans** .i. demonstrans **affectum mentis** .i. intellectum. Quicquid enim noster animus velit, sive 25 erumpere gaudio sive dolore, *interiectione* ostendit **incondita voce** .i. informata voce. — **Euax** *interiectionis* est *gaudentis*, sicut *euge*. Ita in *Evangelio*: *Euge* serve

§ 100. 11 *παρένθ.*] *paratesis* *E* *παραβ.*] *barabole* *M* 16 *quasi-oratio* *MF* *quasi-ratio* *M²PE* *quasi intus agens ratio* *P²* 17 *impraem.*] *impremeditate* *M²* *plerumque impremeditative* *PE* *impremeditatione* *P²* 18 *quidam*] *quid. grammatici* *P* *quid. romanarum artium scriptores* *F* 25 *intellectum*] *vel voluntatem* *add. PP²* 28 *in* *Evangelio*] *Matth. 25, 21*

bone .i. laetare. **Heu** aliquando duplicatur, ut Virgilius:

Heu heu, quam pingui macer est mihi taurus
in ervo!

5 In interiectionibus, ut ait Donatus, nullus certus accentus. Aut enim dicas euax acuto paenultimo vel ultimo, idem est. Sic et heu et euge et papae. *Heu* interdum monosyllabum est aut dissyllabum, sicut metri necessitas cogit. — **Papae** graeca interiectio est admirantis, unde
10 et *papa* dicitur apostolicus et interpretatur *admirabilis* vel *pater patrum*.

Litora sermonum linguis componimus istic.

1 Virg.] *Ecl. III 100* 3 est mihi] *om. M* 4 ervo] arvo
PF 5 Donatus] *in arte maiore p. 371, 24 ed. Keil.* 7 Heu
inter.-cogit] heu interdum una syllaba, ut 'heu miseri qui
vana colunt', interdum divisa syllaba metri causa profertur,
ut 'heu quam pingui' (*ergo hê-û*) *M*² 11 patrum] et atat
interiectio est timentis (metuentis) *add. PP*² *M* 12 Litora . . .]
littora *MPP*³ litera *F* Compon. linguis istic *M* comp. ist.
ling. *P* Deo gratias *add. F* explicit comm. in Donati ed.
primam (*omisso versu*) *M*² Explicit Remigius *A*² Liber
Remigii explicit. Deo gratias amen *M*

I. INDEX SCRIPTORUM IN COMMENTO LAUDATORUM.

Numeri, qui commata praecedunt, paginas, qui sequuntur, versus indicant.
a littera numeris addita adnotationem designat.

Arator de act. Apost. III 252 : 62, 23 sq.	Symphosius: 40, 14 a.	Aen. III 1: 11, 10
Augustinus de dial.: 41, 13 a.	Terentius Andr. I 3, 1 : 77, 30;	III 236: 72, 12
Donatus ars mai.: 29, 4	Eun. init. : 34, 21;	III 319: 73, 15
Hieronymus Chron.: 6, 6	III 1, 7: 73, 10;	III 444: 41, 18
Horatius Sat. II 39 : 73, 19	III 1, 9: 23, 5	IV 327: 74, 15
Ep. I 1, 19: 11, 10 a.	Vergilius	IV 593: 70, 31
Iuvenalis Sat. I 3, 232 : 58, 10 a.	Buc. I 15: 20, 11	IV 596: 34, 19
Persius Sat. I 27 : 42, 12	III 25: 57, 6	IV 679: 40, 17
II 1 : 13, 3	III 77: 44, 31	VI 179: 88, 3
V 68 : 31, 6 sq.	III 100: 91, 3	VI 412: 86, 21
Poeta ignotus: 40, 14, 20; 52, 18; 65, 8 a.;	III 101: 40, 17 a.	VI 791: 37, 5
75, 8; 91, 12	V 65: 18, 18	VII 1: 75, 6
Priscianus Inst. VIII 45 : 58, 2	VI 62 sq.: 20, 16	VII 787: 65, 19 sq.
Sallustius Cat. XI 8 : 73, 16	VIII 71: 57, 3	VIII 616: 88, 10
Sedulius Pasch. carm. : 3, 3, 5	Georg. III 49: 77, 18	VIII 680: 88, 4
Sulpitius Sev. Vita S. Mart. : 1, 10 a.;	III 325: 31, 4	IX 514: 89, 3
Ep. III 13 : 22, 16 a.	Aen. I init. : 35, 18	X 174: 40, 19
	I 5: 74, 4 a.	X 449 sq.: 72, 25
	I 24: 80, 17	XII 931: 74, 12
	I 261: 76, 24	Vulgata edit. Scrip- turae sacrae.
	I 321: 63, 28 sq.	Genes. VII 16: 67, 10
	I 617: 35, 20	XXII 5: 61, 16
	I 750: 88, 17	Exod. III 14, : 8, 7
	II 37: 73, 3	Deuter. XXXII 6 : 40, 9
	II 65: 39, 18	Reg. I 15, 32: 40, 10
	II 187: 65, 7	I 21, 15: 40, 8
	II 424: 88, 6	II 5, 7 : 2, 11
	II 554: 20, 14	

Psalm. IV 1 : 45, 20	Matth. XI 28 : 15, 20 a.	Luc. X 41 : 75, 12
L 3 : 55, 19	XXV 21 : 90, 28	XI 7 : 67, 10
CXIX 1 : 45, 19	XXVI 35 : 76, 17	Joh. IV 7 et 10 :
CXXI 4 : 61, 17	XXVIII 4 : 87, 2	42, 14
Prov. XXI 9 : 86, 6	Marc. XVI 19 : 74, 7	XVIII 20 : 87, 5
Ezech. XLVI 14 sq. :	Luc. I 1 : 78, 2	Act. ap. XXI 39 : 22,
80, 14 a.	I 60 : 24, 12	22 a.

II. INDEX RERUM ET VERBORUM.

A

A ab abs 85, 29

abdicare 33, 23

ablativus 25, 19;

27, 28; ablativa
praepositio 2, 18

abnegatio 18, 3; 21, 22

at atque ast 72, 8

accentus 91, 5

accidens 11, 12

accipere pro audire
39, 17

accusare 25, 4 a.

accusativus 25, 2;

accusativum *ver-*
bum 50, 20

acies 86, 10

activus *casus* 25, 8;activum *verbum*
50, 19

acyrologia 54, 23 a.

ad 80, 20

ad aliquid dictum

adedere 3, 11 [38, 26

adeptor 2, 19 a.

ad foras 67, 6

adhortativus *modus*
55, 22

adnectere 71, 6

adulter 88, 27

Adventinus 5, 18

adverbium 9, 8; 60, 1

adversum 82, 7

adversus 88, 11

aedis aedes 81, 15

aedilis aedilitas

aedituus 82, 5

aequalis *numerus* 7, 9

aequamen(tum) 83, 6

aevum 82, 2

albedo 11, 13

alioquin 77, 19

aliquando 23, 12;

62, 2 aliquando-

aliquando 36, 4

aliquis 41, 4

amicalis (amicabilis)
casus 25, 2

amicus 82, 8

amplecti 89, 18

amphilologia 52, 21

Amulius 4, 18; 5, 5

antiphrasis 52, 2

antiqui 7, 12; 16, 1;

38, 20; 39, 6; 64, 10,

22; 81, 16; 83, 25

ἀόριστον 53, 23

apo (ἀπό) 2, 18

apostoli 37, 23

apostolicus 91, 10

appellativum *nomen*
15, 6

appositio 79, 8

apud 80, 16, 21

aquila 19, 3

arbiter arbitrium
85, 22

ars 2, 13

articulare *pronom*
36, 27

articulus 36, 28

assimilativus 14, 19

ἀσύνδετος 71, 2

augurium 84, 3

Augustinus 41, 16

aut 72, 31

autem 75, 10; 78, 22

autos (αὐτός) 33, 2

B

Basion 32, 28

basium 52, 17

bipertitus 31, 18

bis 62, 5

- boare 9, 3
 bonus bonior 15, 19;
 16, 1
- C**
- Caelum 85, 12
 calescere 47, 13
 camera 89, 4
 capere 2, 10
 captio 2, 10
 caranorapa (καλαύροπα) 81, 4a.
 Cartago 67, 3
 Castor 64, 11
 casuale *verbum* 68, 8;
 casualis *dictio* 13,
 11a; casuales *partes* 79, 7
 casus 13, 10; 23, 26
 cata (κατά) 80, 13
 catholicae *scripturae*
 67, 10
 causa 75, 23; 87, 17
 causativum 76, 4
 ceterum de cetero
 77, 19
 chaos 47, 19; 76, 2
 circa circum 82, 30
 circiter 85, 16
 circumlocutio 80, 11
 cis 82, 9, 15
 citra 82, 14
 clam 86, 17
 clausulari 69, 5
 clientes 86, 28
 coaequiparatio 14, 6a.
 coepisse 2, 7
 colligativa *coniunctio*
 71, 28
 comarcus κόμαρχος
 17, 4a.
 commandare(?) 5, 6a.
 commendativus
casus 24, 30
 communis 18, 7; com-
 munitia *verba* 52, 11
 compaginare 70, 22;
 72, 18
 comparatio 12, 7;
 14, 5; 60, 31
 comparativus 14, 19;
 16, 4
 composita *figura*
 13, 9; 21, 10
 coniugatio 43, 18;
 45, 11
 coniunctio 9, 14; 70, 20
 coniunctivus 45, 16
 consequenter 31, 2
 consociativa *coniunctio*
 71, 28
 Constans Constantius
 Constantinus 6, 8
 conversim 71, 10
 copula copulare co-
 pulativus 71, 26
 coram 87, 7
 cornutus *sylogismus*
 corpus 10, 19 [72, 30
 cortex 20, 15
 criminari 52, 12
 cum 63, 22
- D**
- D *pro l* 64, 22
 da *i. dic.* 39, 16
 dativus 24, 27
 decens 21, 19
 declinare declinatio
 26, 1; 27, 26; de-
 clinatio *verbi* 41, 21
 decomposita *figura*
 21, 9
 decumanus 21, 21
 deducere (*i. degere*)
 aevum 82, 2
 deforis 67, 11
 deintus 67, 10
 demonstrativum *pro-*
nom. 37, 7
 Deo gratias *interiec-*
tio 90, 15
 deponens 52, 2
 deputare 90, 15
 desertor 88, 24
 di dis 89, 24
 dialogus 6, 13
 Dido 88, 18
 Didymus 30, 23
 diducere 89, 7
 diffinitio 8, 11; 30, 28
 dilemma 72, 29
 diphthongos 2, 9, 12
 diptotos 10, 20
 disciplina discipulus
 2, 19a.; 84, 21
 disiungere 72, 15;
 disiunctiva *con-*
iunctio 72, 1
 disligare disligativus
 72, 16, 17
 dissociativus 72, 17
 distrahere distractor
 doma 86, 4 [89, 8
 Donatus 4, 2; 6, 10;
 61, 24a. etc.
 Dorcium 32, 29
 dualis *sermo* 6, 15;
 d. *numerus* 20, 24
 dumtaxat 15, 7
- E**
- E ex 86, 22
 ecce 62, 18

edepol 64, 10
 edere 3, 1
 editio 3, 1
 efficax 22, 10
 ego 32, 29; egomet
 39, 20
 elenchus 2, 2
 elios (ἥλιος) 2, 2
 emergere *exterius*
 90, 17
 en 62, 18
 enim 45, 11 a.
 enimvero 77, 27
 epikoenon *genus*
 18, 20
 epirrema 60, 2
 equidem 74, 9
 erga 83, 9
 ergo 78, 3, 24
 erumpere *gaudio*
 90, 26
 esse 8, 5
 esurire 47, 6
 etenim *postposit.* 9, 18
 ethimologia 2, 17 a.;
 8, 21 a.
 etiamsi 76, 16
 etsi 76, 15
 euax 90, 27
 euge 90, 28
 euphonia 63, 23; 79, 2;
 87, 17
 Eustochium 32, 29
 eutiches (εὐτυχής)
 18, 16; 27, 12
 Euticius 69, 26
 exercitus 86, 8
 explanare 60, 15
 expletiva *coniunctio*
 74, 4
 extemplo 83, 4

F

Fabulosulus (faboro-
 sulus) 23, 11 a.
 fames 28, 22
 fas 86, 25
 Faustus 5, 10
 Felix 18, 15; 27, 10
 femer femur 17, 5
 femininus 17, 5
 fenestra 84, 19
 fervere 47, 12
 fidius 64, 22
 figulus 13, 7
 figura 13, 5; 21, 7
 figurative 89, 1
 figuratus *modus* 57, 8
 fingere 13, 6
 finis 20, 12
 finitum *pronom.* 31, 19
 fixum *nomen* 12, 17;
 32, 12
 foras foris: ad foras
 in foras de foris 67, 6
 fores 84, 27
 forma 44, 11; 46, 22
 forum forus fori 82, 17;
 86, 19
 frequentativa *forma*
 47, 8
 friboloforus (confr.)
 23, 11 a.
 frivolum 2, 12 a.

G

Gallia 82, 14
 gemini 64, 18
 generalitas 43, 8
 genitivus 24, 15
 genus 12, 20; 19, 21;
 43, 24

gerendum gerun-
 dium gerundivus
 56, 27
 Germania 82, 14
 gerulus 23, 10
 gradus 14, 11
 gramma gramme 4, 3
 grammatica 4, 6
 grammaticus 4, 3
 gravari 80, 3

H

Habere *diffinitum* 14,
 Hannibal 89, 10 [4
 haud 62, 13
 Hebraei 90, 22
 Hector 88, 20
 Hecuba 33, 21
 Heliconion 32, 28
 hercle 64, 19
 heu 64, 1; 91, 1, 7
 hexaptotos 10, 15
 hic 37, 6, 9
 hicine 40, 7
 hiulus 70, 28
 hodie 61, 26
 homo 86, 8
 hortativus *casus* 35, 4;
modus 55, 18
 hostis hostire hosti-
 mentum 83, 5
 hui 29, 9 [17, 13
 hydraulia hydraulus

I

Idcirco 78, 8
 idem 40, 11
 ideo 78, 6
 Iesus 37, 20
 igitur 78, 7, 24
 Illia 5, 1

ille 35, 15
 illic 40, 3; 61, 18
 illicine 40, 4
 illuc 61, 15
 imperativus 45, 2
 imperfectum *praeteritum* 54, 10
 impersonalis 46, 13; 56, 22
 imperterritus 23, 21
 impotens 21, 19
 impraeditatus
 in 21, 20 [90, 17
 incasualis *pars* 79, 11
 inceptio 2, 8a.
 inchoare, -atio 2, 6, 9; 47, 16
 inchoativa *forma* 47, 11
 incipere 2, 3
 incondita *vox* 90, 26
 incurvus 21, 27
 incusare 25, 4a.
 indecens 21, 23
 indicativus 44, 14
 ineptus 23, 6
 inexpugnabilis 23, 15
 infinitivus 45, 21; 56, 10
 infinitus 38, 11
 informata *vox* 40, 27
 inhiare *pugnam* 83, 9
 inimicus 82, 9
 iniuria iniuriosus
 iniurius 87, 10
 instans 53, 23
 instar *rei* 14, 6
 insufficienter 66, 1a.
 insulsus 23, 3
 interdum 30, 8
 interea 77, 15

interiácere 9, 22; 90, 12
 interiectio 9, 21; 90, 8
 Israhel 11, 10a.
 istic 40, 3
 isticine 40, 5
 istorsum 64, 7
 ita itaque 77, 24
 ius 86, 25; 87, 10

L

Latinitas 2, 15; 10, 2; 41, 9
 laudativus *casus* 25, 9
 lectitare lecturire 47, 5, 10
 Leontion 32, 28
 licet 75, 16
 litteralis (ars) 4, 6
 litteratura 18, 9; 24, 1; 46, 18
 longaevus 82, 3
 loquelaris 80, 1
 lupa 5, 11
 lutosus humor 81, 17

M

Macellarius macellus 83, 28
 magister 17, 3
 magnanimus 15, 17
 Magontia 82, 11
 malus malior 15, 21; 16, 2
 Maria 37, 27
 Mars 5, 3
 Martianus (Capella) 57, 23
 Martinus 1, 10
 masculinus 17, 1
 medietas 42, 27

meditativa *forma* 47, 1
 medius fidius 64, 20
 melancholia 15, 22
 mentio 88, 21
 mercatus 82, 20
 meretrix 5, 11
 -met 39, 21
 metoche 67, 20
 metuere 53, 1
 mi 39, 7
 millenarius 84, 16
 milvus 19, 8
 minime 63, 14
 minus quam finita 36, 22
 mittere in *aliquid* 28, 5
 mobilis 39, 5
 modernus 16, 2
 modo 62, 10
 modus 44, 7
 moenia moenire 83, 20
 Moises 17, 11
 monachus 10, 21a.; 83, 12
 monoptotos 10, 21
 munia 22, 16
 municeps 22, 13
 munitiuncula 81, 11
 Musa 17, 10
 mustela 19, 6

N

-nam 41, 1a.
 nausea 83, 18
 navigare 83, 16
 navis 83, 14
 naviter 83, 16
 ne 65, 4; 73, 11
 nec neque 73, 23

reuter 18, 3; neutrum
(neutrale) *verbum*
43, 1; 51, 12
neutropassivum
51, 19
neve 77, 9
ni 77, 12
nigredo 11, 13
nimietas 53, 14
nisi 77, 13; nisisi
77, 14
niti 88, 8
nomen 8, 18; n. tem-
porale 68, 9
nominativus 24, 5
notitio 8, 19 a.
nugax 23, 8
nugigerulus 23, 8
Numa Pompilius
12, 25
Numeria 12, 24
numerus 12, 23; 20, 22
Numitor 4, 18
nuper 61, 28

O

Ob 84, 2
obolus 2, 12 a.
oceanus 85, 18
octo 8, 10
octonarius *numerus*
7, 8
officium 85, 7
omne *genus* 18, 14
onomatopoeon 19, 8
oppidum 5, 22
optativus 45, 11
orare 7, 17
oratio 7, 19
orativus *modus*
55, 18 a.

orator 7, 18
orbs 4, 8; 83, 25
orbum 4, 9 a.
ornativa *coniunctio*
74, 5
osculari 52, 15
osculum 52, 16

P

Paene 30, 4
palam 87, 8
Palatinus 5, 16
πᾶν 81, 3
Pan 81, 4
παντηρός 81, 3
papa 91, 10
papae 91, 9
paries 84, 18
parilitas 7, 8; 84, 18
pars 7, 5
participialia 57, 13
participium 9, 11;
67, 19
partire partiri 7, 11;
13, 18
parturire 47, 4
passer 18, 26
passivum *verbum* 50,
pater 80, 21 [29
paternus *casus* 24, 18
patronus 87, 1
pentaptotos 10, 17
peredere 3, 11
perfecta *forma* 48, 24
perfectum *praeteri-*
tum 54, 13
περί 80, 10
peribolum 83, 1
περισσολογία 80, 12
περιφέρω 80, 11

περίφρασις 80, 11
perpetualiter 11, 14
persona 33, 13; per-
sonae tres 54, 21 a.
-piam 41, 1 a.
pitissare 42, 16
plerumque-plerum-
que 87, 21
pluralis 21, 6
plusquamperfectum
praeteritum 54, 16
poema 16, 13
poeta 16, 12
polites 22, 22 a.
Pollux 64, 12
polysemus 80, 8; 82, 17
pone 84, 10
porro 75, 11
porta 4, 12
portitor 23, 10
positivus 14, 12
possessivus *casus*
24, 24; possessivum
pron. 38, 23
postis 88, 7
potens 21, 21
potius 64, 29
prae 87, 3
praefectura praefec-
tus 86, 27
praepositio 9, 16;
78, 30
praepositivus 37, 2
praesentialiter 36, 3 a.
praesertim 77, 18
praeterea 77, 20
Priamus 33, 21
primule 47, 24 a.
Priscianus 27, 29;
29, 2 a.; 30, 12, 17;
42, 5; 69, 28

privatus privus 13, 26
 pro dolor pro nefas
interiect. 90, 15
 promiscuum *genus*
 18, 21
 pronomen 8, 25; 29, 13
 proprietas 43, 10
 proprium 8, 15; 10, 9;
 13, 20; 31, 10
 prora 28, 33
 prora 28, 33
πρός 80, 15
 prosopa 33, 14
 prosopopoeia 34, 16
 providentia 66, 2
 prudens 66, 1
 pubes 87, 14
 pulchricus 17, 14 a.
 puppis 28, 33; 88, 5
 pus puris 10, 26 a
 pusillanimis 15, 18

Q

Qualitas 12, 4; 15, 13;
 43, 15
 quamobrem 63, 1;
 77, 16
 quamquam 75, 1
 quando 76, 22
 quandoquidem 76, 27
 quantitas 15, 15
 quapropter 77, 32
 quare 62, 29
 quatenus 77, 3
 qui 38, 15
 quidni 62, 16
 quin 64, 28; 76, 30;
 q. etiam 77, 2
 quin immo 64, 27
 quippe 78, 2
 quis 38, 14

quisnam 41, 3
 quispiam 41, 3
 quisquis 33, 6; 41, 1
 quoniam quidem
 77, 32
 quoque 75, 4
 quorsum 64, 5
 quot 8, 1

R

Racha 90, 23
 ratio 75, 24
 rationalis *coniunctio*
 77, 22
 re- 89, 24
 Rea 5, 1
 receptor recipere
 89, 15
 reciproca *persona*
 14, 16
 redditivum 8, 4 a.
 Remus 5, 5
 reportatio 30, 14
 repraesentatio 33, 27
 responsivum 8, 4 a.
 res 11, 4
 Rhenus 82, 13
 ripa 85, 5
 Roma 4, 16
 Romulus 4, 17; 5, 4
 runcare 76, 14

S

Sacerdos 18, 11; 27, 1
 sal salsus 23, 4
 saltem 74, 13
 saluatorius (saluta-
 tivus) *casus* 24, 32;
 25, 14
 saviu 52, 17
 scamnum 18, 5; 26, 25

sciendum (est) 5, 21
 etc.
 scilicet 75, 1
 scopulus 89, 12
 scriptitare 47, 10
 scriptura (sacra, di-
 vina, catholica)
 67, 10
 Scylla 87, 15
 secubare 89, 17
 secundum 84, 23
 secus 85, 21
 sedda sella 64, 23
 semel 62, 4
 semihomo 64, 17
 senarius *numerus*
 11, 20
 sententia 71, 12
 sentina 83, 19
 seorsum 64, 4
 seu sive 77, 6
 si 76, 9
 sicine 40, 10
 significatio 60, 28;
 s. media 16, 1 a.
 silex 20, 8
 simplex 21, 16
 sin 77, 4; s. autem
 75, 18
 singularis 21, 4
 siquidem 76, 18; s.
postposit. 4, 10 etc.
 soloecismus 67, 9
 specialitas 43, 9
 steron 17, 3; 26, 7
 stertere stertio 76, 11
 stipulari 50, 25
 su (σύ) 33, 1
 sub 88, 8
 subiunctivum *pron.*
 37, 15

subportare 4, 13
 subter 88, 30
 suburbanus 22, 6
 suffragilatio 22, 21
 super 88, 17
 superlativus 14, 27;
 16, 10
 supinum 57, 10
 supponere 63, 24
 susceptor susceptus
 87, 1
 suus 39, 9
 syllogismus 78, 26
 syncopa 74, 18

T

Tam 65, 16
 tamen 75, 17
 tantundem 30, 2
 Tarentum 66, 22
 taxare 15, 7
 tectum 83, 26
 templum 83, 1
 temporale *nomen* 68, 9
 tempus 53, 9
 tenus 87, 13
 tergum tergus 85, 3
 terminus 83, 12

térritorium 22, 8
 testis testare testari
 86, 12
 testudo 89, 4
 tetrapotos 10, 18
 Tiberis 10, 27
 timere 53, 1
 tiria 81, 6
 tiros 81, 5
 Titan 1, 9
 titulus 1, 8
 trans 85, 6
 transfuga 88, 26
 tribunal 84, 13
 tribunus 84, 15
 trigenum 18, 14a.
 triptotos 10, 19
 tu 32, 30
 tutare 81, 11
 tute tutemet 39, 30
 tuus 39, 8
 typicalia *verba* 56, 26
 typicus *modus* 57, 7

U

Ulterior *modus* 58, 26
 una 65, 2
 unalis 21, 5a.

unitas 12, 27
 urbanus 22, 5
 urbs 4, 7; 83, 24
 urbium 4, 9
 usualis 20, 8a.
 ut uti 62, 20
 utinam 45, 14; 62, 22

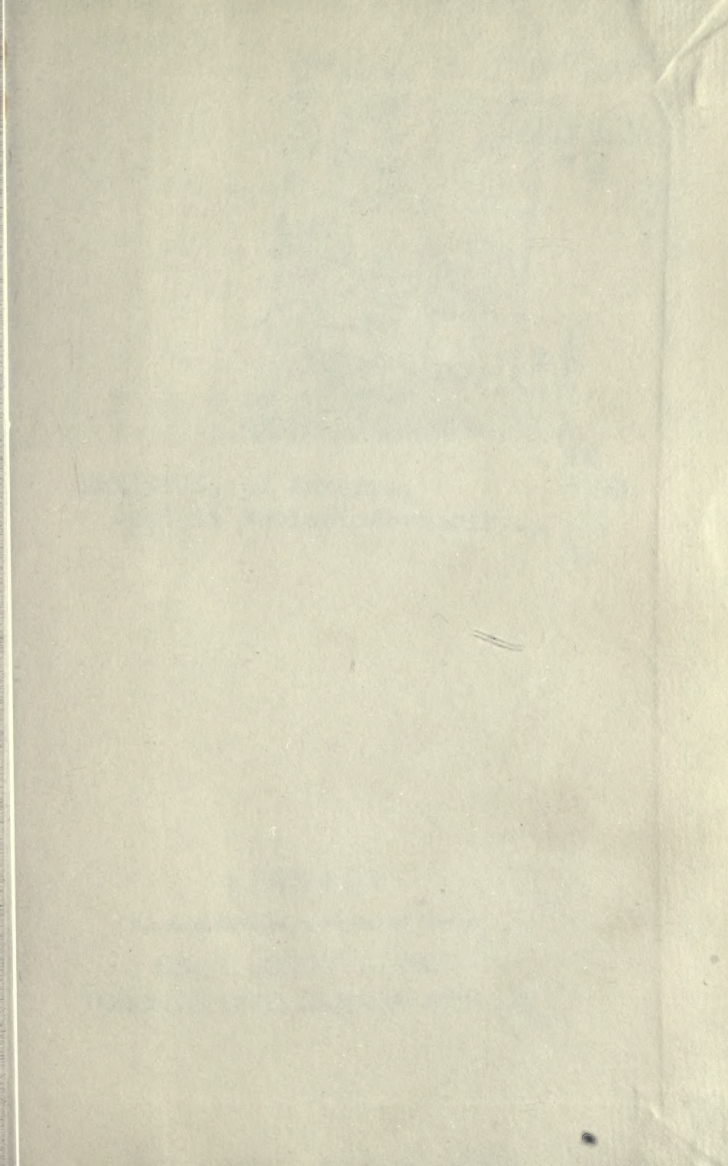
V

Vadari 52, 22
 vallum 81, 13
 valva 85, 1
 ve 73, 1; 77, 10
 vel 73, 9
 verbi gratia 39, 13
 verbum 9, 1; 41, 9
 Vesta 5, 2
 vicaria *pars* 8, 27
 vicinus 82, 28
 Viotorinus rhetor 6, 9
 videlicet 74, 20
 villa 81, 8
 Virdunum 66, 25
 virgifer 84, 10a.
 vocativus 25, 10
 voluntativum *verbum*
 45, 24
 vox humana 17, 15

714037

III. LIBRI ARGUMENTUM.

	Pag.		Pag.
Praefatio (de Remigii vita et scriptis) . .	III—XII	De participio (§ 78—81)	67—70
Tituli expositio (§ 1—10)	1—6	De coniunctione (§ 82—90)	70—78
De partibus orationis (§ 11—14)	7—9	De praepositione (§ 91—99)	78—90
De nomine (§ 15—36)	9—29	De interiectione (§ 100)	90—91
De pronomine (§ 37—49)	29—41	Index scriptorum . .	92—93
De verbo (§ 50—69)	41—59	Index rerum et ver- borum	93—99
De adverbio (§ 70—77)	60—67		

PA

8420

.R22

D6

Remigi
ensis

20/9/50

OCT 27 1950

8/2/57

APR 6 1957

July 3/59

JUN 29 1959

9/24/64

OCT 29 1964

Feb 18/1970

MAR 21 1970

PA

8420.

.R2

D6

REMIGIUS, of Auxerre,
Remigii Autissiodorensis...

LIBRARY

Pontifical Institute of Mediaeval Studies

113 ST. JOSEPH STREET

TORONTO, ONT., CANADA M5S 1J4

